

**di
ON**

NB

1933

OLION

IV AASTAKÄIK
ILLUSTREERITUD KUUKIRI

Tegev- ja vastutav toimetaja ning väljaandja: GEORG NAE-
LAPEA

Toimetuse ja talituse aadress: Tartu, „Olion”. Telef. 5-42.

„Olioni” talituse esindaja Tallinnas: õigusteadl. JOHANNES
KALLMAN, Suur Karja 4—13, telef. 465—10

„Olion“ on teinud end tarvilikuks koolile, kodule ja raamatu-
kogule ning igale kultuuri ja ilu sõbrale / „Olion“ on ajakiri
kõigile

„OLIONI” TELLIMISHIND 1933 ON:

Aastaks (12 nr.)	6 kr. — s.	6 kuu pääle	3 kr. 75 s.
11 kuu pääle	5 „ 85 „	5 „ „	3 „ 40 „
10 „ „	5 „ 75 „	4 „ „	2 „ 75 „
9 „ „	5 „ 50 „	3 „ „	2 „ — „
8 „ „	5 „ — „	2 „ „	1 „ 40 „
7 „ „	4 „ 25 „	1 „ „	— „ 70 „

Välismaale: aastas — 12 kr., poolaastas — 6 kr.

Üksiknumber 75 senti. Välismaale: kr. 1.50

„Olioni“ üksiknumbrite müüjaile:

Määritud ja lahtilõigatud eksemplare tagasi ei võeta.

„Olioni” toimetuse ja talituse aadress Tartus, Karlova tn. 18-a—2

Kes kirjutanud ?

Mis kirjutanud ?

Kus kirjutanud ?

Kerge vaevaga võib leida kõik kirjanduslikud
allikad Eestis 1918.—1930. a. ilmunud arstitea-
duslike ja piiralaliste kirjutiste kohta raa-
matus:

Eesti meditsiiniline bibliograafia

1918—1930 ühes piiraladega.

Koostanud dr. med. H. Normann. Eesti Arsti
kirjastus 1932. VIII+218 lk. Hind kr. 3.50.
Tasuta kaasanne Eesti Arsti X aastakäigule
(1931. a.).

OLION

ILLUSTREERITUD KUUKIRI

NELJAS AASTAKÄIK

PEETRI MAJA KADRIORUS

Fot. H. Malm

N 3 (39)

MÄRTS

1933

FRIEDEBERT TUGLAS

Friedebert Tuglas

Meie kirjanduse ühisharrastusest vanemal ajal

MULLU tuletati meelde kahe meie kirjandusliku organisatsiooni tähtpäevi, — oli nimelt möödunud 60 a. *E. Kirjameeste Seltsi* ja 25 a. *E. Kirjanduse Seltsi* tööle asumisest. Selle juures toonitati, et viimane selts asutati nii vormiliselt kui sisuliselt esimese ülesannete pärijaks. Kuid ka *E. Kirjameeste Selts* omakorda oli vaid juba enne teda käimasoleva töö jätkajaks. Ja sellepärast pole huvituseta jälgida siin meie varasemaid kirjanduse ühisviljelemise katseid. Nende areng moodustab omaette peatüki meie kultuuriloos.

*

1630. aasta paigu hakkas kümmekond praegu vähetuntud kirjanduse ja teaduse tegelast ühe Pariisi protestandi majas koos käima, et vahetada mõtteid üldiste päevauudiste ning eriti nende huvialadesse puutuvate küsimuste üle. Sellest poolsalajasest ringist kuulis kõikvõimas diktaator kardinal Richelieu ja otsustas sedagi kasutada oma tsentraliseerimispüüetes. Ta pani ette, tunnustada see ring avalikuks organi-

satsiooniks, mis seisab majasteedi enese kaitse all ja saab valitsuselt oma ettevõtete toetuseks rahalist abi. Ning sellisena kinnitatigi *Académie Française* 29. jaanuaril 1635 kuningliku ediktiga. Varsti pärast seda tõsteti tema liikmete arv neljakümnele, millisena see on püsinud tänapäevani.

See nii juhuslikel asjaoludel sündinud organisatsioon on etendanud väljapaistvat osa prantsuse keele ja kirjanduse plaanikindlal arendamisel kolme sajandi kestel. Aga ühtlasi on ta olnud eeskujuks neile loendamatuile kirjanduslikele keskasutistele, mis on tekkinud kõigis maailma nurkades selle aja jooksul. Ei oleks vist raske osutada, et isegi esimesed eesti keele ja kirjanduse organiseeritud harrastuskatsed põlvnevad kaudselt sellest kaugest eeskujust. Vahe on vaid selles, et säärased harrastused võisid meil pinda leida alles paar sajandit hiljem ja et nad meie olude kohaselt pidid võtma varsti hoopis rahvalikuma ilme.

Ometi pole sellega veel öeldud, et meil juba varemgi ei võiks tõestada kollektiivset keele ja kirjanduse harrastust ega selle harrastuse nähtavat vilja. Tuleb ainult rõhutada, et need ühissettevõtted kandsid kõik juhuslikku ja ajutist iseloomu ega põhjustanud püsiva organisatsiooni sündi.

Igatahes võime oma kirjanduse organiseeritud viljelemise katseid jälgida peaaegu veerandtuhanda-aastalisse minevikku.

Sest säärase katsete hulka tuleb lugeda kahtlemata ka *Piibli* tõlkimise konverentsid, mis korraldati meil 17-nda sajandi viimsel veerandil. Siis istus Lindenhofis (1686), Pülistveres (1687) ja tõenäoliselt Tartus (1694) koos meie kirjanduslik ürgakadeemia, ning, kui soovitakse, ka boheemkond. Auväärt hingekarjased ei kogunenud sinna ainult mõneks ruttavaks koosolekuks, vaid elasid ühes nädalate kaupa. Oli seal tõsiseid tööistungeid, kuid küllap ka vabamaid mõttevahetusi meie keele ja kirjanduse viljelemisest. See kõik sündis muidugi võõraste poolt ja võõras keeles, kuid väitluse esemeks oli ikkagi eesti keel, ta sõnavara, ta murded. Piike murtigi just rahva ja rahvakeelsuse nimel — just niisama nagu pisut varem prantsuse ja teistegi renessansi ning usupuuhastuse kaudu rahvuslikule iseolemisele ärganud rahvaste kirjanduslikes keskkohdades.

Kes teab, oleksid *Piibli* konverentsid pannud mingi kindlama aluse vähemalt meie vaimuliku kirjanduse soetamisele, kui nende eneste saatus poleks olnud nii heitlik. Aga juba noil ajal lõid ilmsi lõkkele paigalised ja sugupõlvelised vastuolud meie vaimuelu juhtide keskel. Ei sobinud ühte Põhja- ja Lõuna-Eesti mehed ega käinud hästi noorurite Forseliuse ning Hornungi käsi! Neist aastakümneid kestnud kemplemisist pühakirja tõlke kallal peaks kõnelema küll sootu teises stiilis, kui teeb seda Villem Reiman omas *Eesti Piibli ümberpanemise loos*.

Võrreldagu ainult: 1681. a. paigu langes eesti *Piibli* jaoks tellitud paber Alžeeri meriröövlite kätte. Kuid kui nad kuulsid, et see on määratud pühakirja trükkimiseks, andsid nad saagi liigutatult tagasi. A. 1687 varastasid kadedad Põhja-Eesti pastorid Pülistveres *Uue Testamendi* tõlke käsikirja, et see aga Riias ei saaks ilmuda. Ja isegi Rootsi kuninga käsk ei toonud seda tagasi!

VANA-PÄRNU HOOV

Rootsi Karl XII-nda peatuskoht

ARNO VIHVELIN

Rakvere

Kuid kollektiivne töö meie vaimuliku kirjanduse põllul jätkus ometi, ja selle viljaks oli lõplikult nii meie *Piibel* kui *Lauluraamat*. Näeme koguni haruldast andumust: isegi Põhja sõja eest Tallinna müüride varju põgenenud pastorid istusid seal ühiselt eesti sõnaraamatu koostamise kallal, — millisest tööst kahjuks küll asja ei saanud.

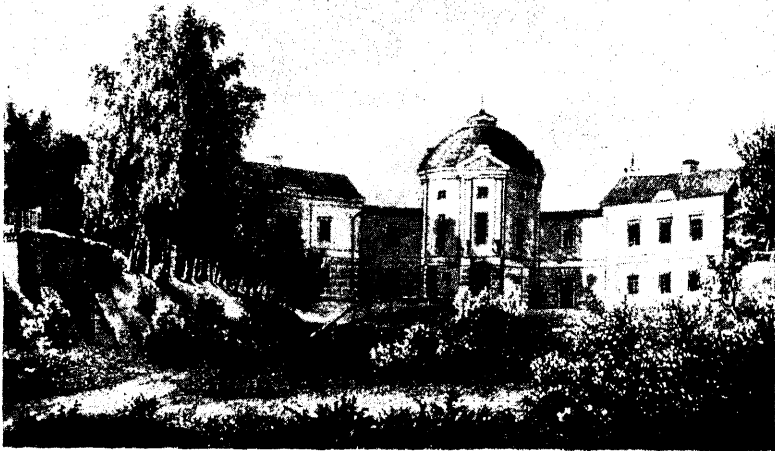
Aga just seesama sõda hävitas kauaks ajaks ka meie kirjanduse arenemise eeldused. Nii rahva kui tema võõrast tõust vaimuviljelejate elu oli selleks liiga vilets, et siin veel sõnalooming oleks võinud õitseteda. See seisak peegeldub selgesti meie raamatutoodangu kronoloogilises katalooges. Veel vähem olid need olud kohased mingi kollektiivse töö sooritamiseks. Igatahes peame tulema ligi sada aastat olevikule lähemale, et jõuda jälle suuremate kirjanduslikkude ühissetevõtteni.

Kuid ka siis ei või veel kõnet olla mingist kirjanduslikust organisatsioonist, vaid ainult ühe isiku algatatud üritusist, mida teised kaastundjatena ja kaastöelistena toetasid. Võiks juba mainida A. W. Hupeleit tema *Topographische Nachrichten*'itega (1774—82), mis sisaldavad kollektiivselt kogutud andmeid ka eesti rahva elust ja luulest. Kuid võrratult suurema tähtsuse meie keele ja kirjanduse seisukohast omab siiski J. H. Rosenplänter oma *Beiträge*'dega (1813—32).

Muidugi, Rosenplänter oli asja algataja ja hing, kuid teda ja tema mitmekümnepealist kaastöeliste peret sidus ometi ühine huvi. Siin pidi ka isiklik kontakt ja kirjavahetus suurt osa etendama. Ses ettevõttes tunneme ilmselt valgustusaja vaimu sissetungi meie umbsesse õhkkonda ja rahva ning rahvuse probleemi esimest arvestamist meie maapäral. Kõik see oli saanud aktuaalseks pärast Prantsuse revolutsiooni ja Euroopa võitlust Napoleoni vastu. Meil puudusid küll omakeelne valitsus, ülemklassid ja haritlaskond; kuid ideoloogia, mis seadis eesmärgiks rahva ja ta keele arendamise ning tõstmise, sündis ometi. Sündis estoofiilsuse ideoloogia, millele vähemalt ajajärgu selgemad ja vabamad pead vastu ei vaielnud. Kui J. W. L. v. Luce ja J. H. Rosenplänter avaldasid oma eesti keele ülistused ja nõuded selle keele suurema tarvituselevõtu kohta avalikus elus, siis ei loobunud neist nende kaastöelised, vaid näisid selle aatesuunaga üksmeelselt ühinevat. Ja selle juures olid nad peale paari erandi kõik sakslased, mõned sünnilt koguni välismaalased.

Võime ainult kujutella, milline kultuurivarandus oleks kogutud sajandi jooksul *Beiträge*'de kaante vahele ja millise intensiivsusega meie keele ning kirjanduse arengut edasi viidud, kui selle rühmkonna toetajaks oleksid võinud lüüa meie maa võimukandjad! Kuid viimaste hulgas puudusid Richelieu'd. Ja sellepärast oli ja jäi Rosenplänteri ettevõtte eraviisiliseks. Kuid ühes sellega tõendas ta ilmselt kindlama organisatsiooni vajadust, juba sellekski, et ainelisi raskusi kergemini kanda. Polnud siis ime, et sellise organisatsiooni mõtte just Rosenplänteri ringkonnas teadlikuks sai ja teostumisvõimalusi otsis. Imelikum oli juba see, et algatuse tegijaks oli just välismaalane ja et see sündis nii kõrvalises kohas kui on seda Kuresaare.

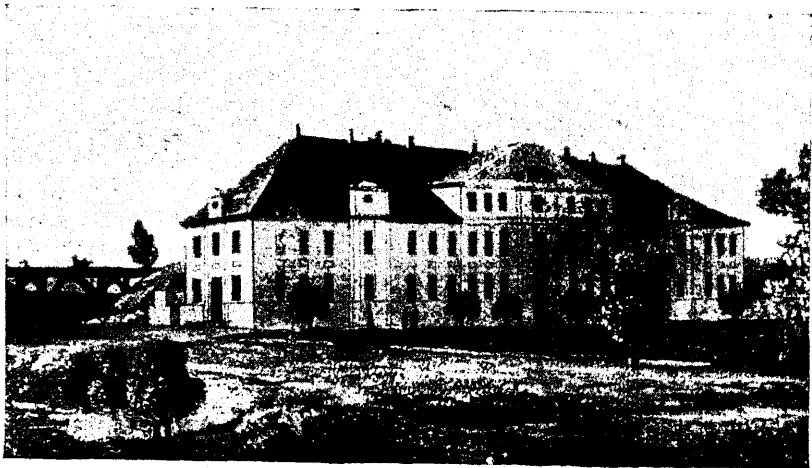
Aastal 1815 avaldas too välismaine aadlik, maakeelse nimega Johann Willem Luddi Ludse *Beiträge*'de IV. vihus oma *Ettepaneku ühe eesti*

ÜLIKOOLI ANATOOMIKUM 1860. A. ÜMBER

L. Höflinger

1860. A.

CLINICUM A. 1821 TARTU TOOMEMÄEL

A. Ph. Clara
Eesti Arst, XI. aastakäik

seltsi asutamiseks. Tema eesmärgiks oli eesti keele harimine ja suuremale mõjule aitamine ning tema eeskujudeks Saksamaa keeletesid, millistest mõned olid tekkinud juba õieti varakult (nõnda *Fruchtbringende Gesellschaft* Weimaris juba a. 1617 — nii siis enne Prantsuse akadeemia sündi). Luce loogika ei jätä midagi soovida:

Sügava meeleepahaga panin ma juba ülikoolides tähele, et kuigi suurem osa välismaalasi, eeskätt ungarlased, venelased ja päris-liivimaalased, rääkimata juba prantslastest ja teistest, eneste keskel oma maa keelt kõnelesid, siis ei kõnelnud eestimaalased oma vahel ometi kunagi eesti keelt. Ma pärsin mõnigikord selle põhjusi ja mulle vastati kõrgilt: see on ju talupoegade keel. Kas polnud seda ka ungari, vene ja läti keel? Miks armastavad ja kõnelevad nemad oma maa keelt, aga eestimaalased mitte?...

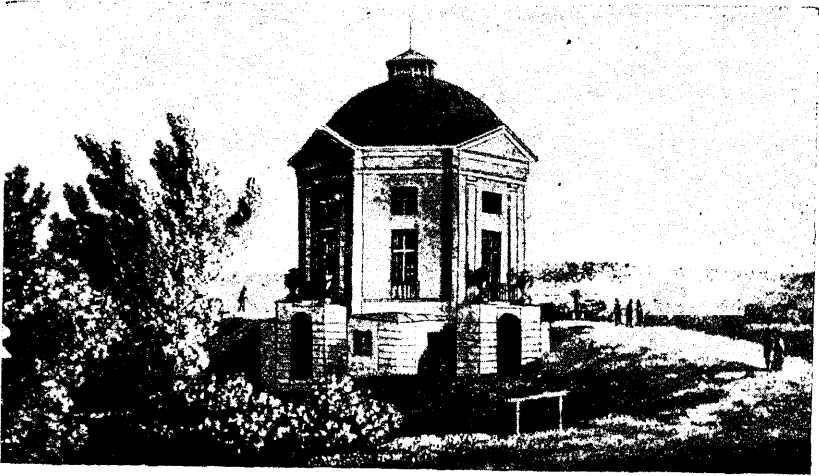
Et eesti keele sisemist väärtust paljude poolt ei mõisteta, oleneb osalt asjatundmusest, osalt eelarvusest. Asjatundmatud ütlevad: on nii palju asju, eriti abstraktseid mõisteid, mida ei saa eesti keeli väljendada. Tõsi! sest mis päriseestlasele oli võõras, sellele ei võinud ka tema keeles sõnu leiduda. Kuid kas polnud lugu kõigi keeltega nii? Kõik on end osanud ses suhtes aidata ja ka eestlased oskavad end kord aidata. Kui saaks teda ennast teha mõtlejaks, siis leiaks ta endale tingimata väljenduse ja võiks seda täpsalt eesti keeli sõnastada, mis ta mõtleb...

Nõnda on läinud teistegi keeltega, nimelt ka saksa keelega.

Luce arendab lähemalt kavatsetava seltsi kuju ja ülesandeid ning lõpetab: „See oleks siis umbkaudu olulisem osa minu ettepanekust ühe eesti seltsi asutamiseks, mille tulevaseks tegevuseks eesti keele põllul ma juba eeskätt õnne soovin.“

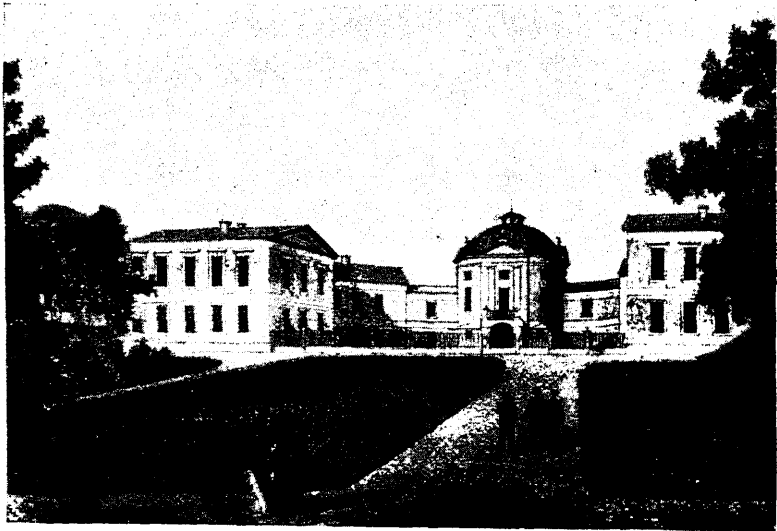
Autor oli siiski optimistlikum kui lubasid olud, ja tema õnnesoov osutus enneaegseks. Hoolimata ajajärgu estofiilsest meeleolust ei järgnenud tema üleskutsele kusagil tegelikku sammu. Siis astus ta selle ise, olgugi nii eraldatud ümbruses kui oli seda Saaremaa pealinn. Kaks aastat pärast eespool tsiteeritud üleskutse ilmumist asutati nimelt Kuresaares *Ehstnische litterarische Gesellschaft*. Asutajaina mainitakse Lucet ja Saaremaa superintendenti A. H. Schmidt'i, kuna liikmeiks olid seitse Saaremaa pastorit ning auliikmeks Rosenplänter. Arusaadav, et see selts oma liikmete vähesuse ja kultuurikeskusist eemaloleva asukohta tõttu midagi nimetamisväärsset ei võinud korda saata; president Luce surmaga a. 1842 lakkas ta üldse olemast. Kuid teda nagu teenäitajat ei tule ometi unustada. Ta oli meie esimene ametlikult kinnitatud kirjanduslik organisatsioon, ja paljas tema nimeline olemasolu võis kannustada teisi järeleaimamisele.

Tuleb nimelt silmas pidada, et sellal, kui Luce oma seltsi asutamise plaani avaldas, Baltimail veel ühtki sedalaadi organisatsiooni ei leidunud. Vanimaks üldkasulikuks balti seltsiks peetakse üldse a. 1792 Riias asutatud *Livländische gemeinnützige und öconomische Societät*'i. Kuid kulus enne igatahes paarkümmend aastat, kui puht-vaimuinimesed hakkasid koonduma. Tõsi küll, juba a. 1803 on asutatud mingi *Literärisch-praktische Bürger-Verbindung zu Riga*, kuid selle ülesandeks näib olevat peamiselt kirjastamine. Kõik tõelised kirjandus-teaduslikud koondised tekkisid aga alles pärast 1815. aastat: *Kuramaa kirjanduse ja kunsti selts* Miitavis 1816, *Läti kirjanduse selts* Riias ja Miitavis 1827, *Läänemeremaade ajaloo ja muinsuse selts* Riias 1834 jne. Need

ANATOMIKUM TARTU TOOMEMÄEL A. 1821

A. Ph. Clara

SAMA 1840—1850 AASTATE ÜMBER

Wold. Friedrich Krüger

kõik olid muidugi saksa haritlaste ettevõtted, lisaks ei asunud neist ükski Eesti maa-alal, nii et nad ka mingit huvi ei võinud tunda meie keele ja kirjanduse vastu.

Kuid ajajärgu üldine vaim tõstis lõpuks ka Eestis päevakorraks kirjandusliku koondise küsimuse. Selle juures oli selge, et püsivam ja viljakam organisatsioon vajab suuremat keskust ning meie vaimueluga tihedamas kontaktis olevaid tegelasi, kui võis pakkuda meretagune linnakene. Ülikooli uuesti avamine Tartus sajandi alul oli juba iseeneest selle keskkoha kindlaks määranud. Teiselt poolt oli tähtis, et katsetatavas liitumises eestisõbraliste võõraste kõrval ka juba mõned tõesti eesti sünnipäraga mehed võisid kaasas olla. Ja neil eeldusil tekkiski Tartus a. 1838 *Õpetatud Eesti Selts*.

Keegi, kes seltsi asutamislugu nähtavasti ise kaasa elanud, annab sellest *Ma-rahva kalendris* 1857 huvitava kirjeldise. Ta ei leia seltsile veel paremat eestikeelset nime kui *Marahva sündinu asju tundjide kogodus Tartun*. Seltsi tekkimist kirjeldab ta aga järgmiselt:

... se mõtte, meie marahva endist elokõrda nink temma vanna nink vastset kelemurret õige põhjast tutta nink kigeiga tävveste tutvas sada, mes eale meie esamaad nink meie marahvast puttup, tuli äkkitselt ni kui välk taivast mitma opatuide meeste sõamete, kea 1838. ajjastajal siin Tartun koon olliva nink koggemata säratsist asjust jutto aijeva, nink seddamaid olli ka nõuv võetu, särast koggodust Keisri lubbaga Tartun säeda, kelle liikme egga ku eddimätsel kolmapäival kokkottuleva säratsid asju tallitama nink ajjama, mes nimmetetu teedmist nink tundmist eddesisaatva.

Kuid nii ilus kui ongi see lugu välguna sähvatavast mõttest, ometi küpses ka *Õpet. E. Seltsi* asutamiskavatsus aegamööda ega tekkinud igatahes alles 1838. a. Ka siin tuleb arvestada inimõtte aegluse ja erutavate eeskujudega.

Viimastest rääkides tuleks mainida peamiselt kahte: *Lettisch-lit-rärische Gesellschaft*'i (1827) ja *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*'t (1831), eriti just viimast. Selle asutajaiks olid 12 meest, enamikus Helsingi ülikooli noored õppejõud. Osalt viimase asjaolu, osalt kergema legaliseerimise tõttu näibki asutis olevat esialgu lähedas ühenduses ülikooliga. Selts asetas oma ülesandeks soomekeelse suusõnalise ja trükitud vaimuloomingu kogumise, uurimistöö kodumaistes teadusharudes, kirjanduse edendamise ja soome keele arendamise kirja- ning hariduskeeleks. See kõikehaarav eeskava on seletatav ajastu entsüklopeedilise vaimu ja teiste vastavamate asutiste puudumisega. Ning *Õpet. E. Seltsi* sünnilugu ja esialgne tegevus tuletab omakord mitmeti meelde *Soome Kirjanduse Seltsi* selle algkujul, kuigi meil puuduvad andmed otsekohesest eeskuju kasutamisest. Olude teatav sarnasus võis muidugi lükata samasugustele tegevusviisidele, kuid ometi tohib oletada ka teadlikku jäljendamist, liiategi et mõlema asutise tegelased varsti lähemasse ühendusse astusid.

Pole vist kahtlust, et just F. R. Faehlmann on *Õp. E. Seltsi* asutamismõtte propageerimisel ja teostamisel kõige agaram olnud. Juba a. 1833 kirjutas ta Kreutzwaldile kindlama estofiilsuse keskuse loomise

vajadusest ja a. 1836 sellesamale: „Siin on [prof. dr. med. A. v.] Hueck'il elav huvi Eesti asja vastu; on teisigi, kellel kõigil palju head tahtmist. Mis ütlevad aga te o inimesed? Mitte ninakrimpsutamist enne aega!” Nähtavasti olid eeltööd organisatsiooni loomiseks juba sellal käimas. Igatahes kinnitati 1839. a. alul *Õp. E. Seltsi* põhikiri haridusministri poolt, ja varsti tulid ka asutajad esimeseks ametlikuks koosolekuks kokku. Neid oli 19, kellele järgneval aastal liitus veel 20, kõik kõrgema haridusega mehed. Esimeheks valiti prof. Hueck, viis aastat hiljem aga Faehlmann.

Sellega oli pandud püsiv alus organisatsioonile, millel olid kõik eeldused kujuneda meie kirjanduslikuks keskasutiseks. Seda küll mitte tema põhikirja, vaid ta esialgse töösuuna ja -laadi järgi otsustades. Sest põhikirjas öeldakse ainult seda, et *Õpet. E. Seltsi* ülesandeks on eesti rahva ajaloosse ja olevikku, tema keelde ja kirjandusse puutuvate andmete ja esemete kogumine ning uurimine. Kuid selle, nähtavasti ainult ülemusele määratud sildi tagant paistab selgesti ka eesti rahva edaspidise arengu eest hoolitsemise tahe. Sest kohe algusest peale ei piirdutud kaugeltki üksi kogumise ja uurimisega, vaid hakati ka rahvakeelset õpetlikku ja ajaviitlikku kirjandust välja andma ning rahva sekka levitama. Kuid veel palju enam: just selle koondise ringis lausuti ja hakati teostama juhtmõtet: andkem rahvale eepos ja ajalugu — ning kõik on võidetud! Kui palju rahvaluule kogumine ja *Kalevipoja* koostamine ning väljaandmine on mõjustanud meie rahvuslikku elu, seda pole vaja siin rõhutada. Nii polnud *Õpet. E. Seltsi* huvi pööratud kaugeltki ainult minevikku, vaid ta püüdis samuti tõsta ka eesti rahva olevikku ja ühes sellega tulevikkugi.

Et selle juures seltsi enda nimi oli saksakeelne, et mõtteavaldused temas sündisid samas keeles ja et tema teaduslikud uurimused samuti ses keeles avaldati, see ei tähenda veel palju. Just niisama oli lugu aastakümnete kaupa ka *Soome Kirjanduse Seltsis*, millest samuti võttis rohkesti osa isikuid, kes ei mõistnud selle rahva keeltki, kelle heaks selts töötas. See vastuoksus kadus aja jooksul iseenesest ja oleks meilgi kadunud — loomulikes arenemisoludes.

Kuid õnnetuseks polnud meie arenemisolud loomulikud. Tarvis oli ainult asjaalgatajail tegevusväljalt lahkuda ja estofiilsuse ideoloogial üldise tagasikiskumise õhkkonnas juured kaotada, et ka *Õpet. E. Selts* jäi võõraks eesti aktiivsele kultuurielule. See protsess sündis juba enne, kui selts jõudis oma veerandsajandilise juubelini. Ja just juubeliaastal 1863 sõnastas ka president prof. C. Schirren diplomaatilises vormis seltsi „uue suuna“ laadi. Ning juubelit ennast taheti mälestada kõige pealt auhindade määramisega parematele saksa keele õppe- raamatutele, et kaasa aidata eestlaste ümberrahvustamise „kederverre käigule“. Polnud ime, et sapine Kreuzwald ja tema järele rahvusind- leja Jakobson nimetas seltsi varsti *Gelehrte Gesellschaft*'i asemel *Geleerte Gesellschaft*'iks. Lõpuks paistis isegi sõna „Eesti“ seltsi nimes olevat ebakohane, ja sellest püütigi vabaneda kõige vägivaldsemal ajal selle sajandi alul, — mis küll ei õnnestunud.

Hoolimata neist tagasikiskumishoogudest on äga *Õpet. E. Selts* ometi palju korda saatnud meie rahvusliku teaduse ja kirjanduse heaks. Kuid välja arvatud tema tegevuse algaeg, pole ta enam ühenduses olnud meie aktuaalse kultuurieluga ega sellele algatusi annud. Nagu ta sündis ülikooli kaitse all, nii jäigi ta kinniseks akadeemiliseks asutiseks, avaratumata üldiseks kultuurikeskuseks, nagu näiteks *Soome Kirjanduse Selts*. Ja lõplikult oli ikkagi vaja alles meie riiklikku iseseisvust, et ta sellisenagi võis saada tõesti *Õpetatud Eesti Seltsiks*.

Nagu öeldud, oli *Õpet. E. Seltsi* üheks tegelikuks ülesandeks ta algajul ka eesti lugejatemassi varustamine õpetliku kirjandusega. Kuid kui saabus aeg, mil meie rahvas ja rahvakool tõesti vajas juba suuremas ulatuses seesugust kirjandust, siis polnud *Õpet. E. Seltsist* enam selle väljaandmise organiseerijat. Jälle pidi algatus tulema eraviisil, üksikute haridussõprade poolt. Nii ilmusid näiteks omal ajal hästi tuntud *Koli-ramatu* seitse jagu (1852—61). See ettevõtte oli küllaltki huvitav nähe, nii et temast ka käesolevas ühendis ei või vaikides mööduda. Kahtlemata ei tekkinud seegi ilma omavaheliste nõupidamisteta ja eeskavade tegemiseta asja algataja J. G. Schwartzi ning tema mõtteosaliste vahel. Kuid sel kombel liitunud rahvavalgustajate rühm lagunes muidugi jälle kohe, nii pea kui oli täitnud oma esialgse piiratud ülesande. Ja mingit keskuse loomise kavatsust polnud tal juba algusest peale.

Nagu näeme, oli kõik, mis seni paari sajandi jooksul ükskõik milliseil lükkeil tehti eesti keele ja kirjanduse organiseeritud viljelemiseks, tulnud rahvale sotsiaalselt ning hariduslikult võõraist allikaist. Selle töö tähtsust ja väärtust ei tohi alahinnata, kuid ei saa ka salata, et meie rahva enda loov jõud pole selles kaasas olnud. See oli ja jäi võõraks, ülevalt poolt tulnud heateoks. Ka Faehlmanni ja Kreutzwaldi tegevus *Õpet. E. Seltsis* ei muuda üldiselt veel seda tõsiasja.

Kuid tõeline rahvuslik kultuur ei või sündida passiivsest vastuvõtmisest, vaid selleks vajatakse aktiivset kaasaalamist. Nii kaua kui eesti rahvas oli paljas mass ja tema kirjanduse eest pidid hoolitsema ta elust eemal seisjad võõrad, ei võinud sellisest sisemisest kontaktist olla kõnet. Alles siis, kui olud võimaldasid juba milgi määral omakeelse intelligentsi sündi, võis see rahvas hakata ka ise hoolitsema oma vaimutoidu eest. Või nagu ütleb Luce nii piltlikult: kui saab eestlast ennast teha mõtlejaks, siis võib ta seda ka täpsalt sõnastada, mis ta mõtleb. Kuid pärast seda tõusis loomulikult päevakorraks ka tõesti tema enda oludele vastava kirjandusliku keskasutise rajamise küsimus.

Nagu teame, jõudis eesti rahvas selle arenemisastmeni rahvusliku ärkamise ajastul. Ja nagu samuti teame, kujunes siis tema kirjandusliku elu organiseeritud keskuseks *Eesti Kirjameeste Selts*.

Friedebert Tuglas

Rahvajutte Faehlmann — Kreutzwaldi kirjades

ENAM kui kümme aastat kestnud Faehlmann-Kreutzwaldi intiim-
ses kirjavahetuses, mida kandis ustav Võru voorimees mõlema kolleegi
vahel, leidub huvitavaid palu vanadest rahvajuttudest. On põnev jäl-
gida, kuidas suhtusid oma aja kaks suurimat rahvategelast alasse, mida
nad hiljem viljelesid.

Kreutzwaldil, kes 1833-nda a. alul asus Võrru linnaarstiks, oli
tihe kokkupuutumine rahvaga. 3-ndal mail 1839 kirjutab pärsine
Ennemuistsete juttude autor Kreutzwald, kokku põrgates rahvajutuga,
järgmist sõbra Faehlmannile:

*Kas olled wennikene ial middagi Waronittest voi Waraonittest kuulnud? — Üks
Tartlane küsis wimati, kui kuulis, et ma Tallinna maalt ja merre lähemalt tulnud:
„Kas Waronid ial mul ei olle silma juhtunud.“ Kui omma rummalust selle asja poolt
küssijale tunnistasin, sellitas ta minule: „Waronid ellawad merre põhjas ja on se rah-
was, mis kuningas Warao atal Israeli taga aiades, punnase merre põhja ärra uppused,
agga süski mitte ärra surnud, wai!d! tännapäwani weel merre põhjas ellawad ja en-
nast mõnnikord inimestele näitawad. Pitka aega möda on nende tagguminne ots
köhhust kunni jalla warbani jubba kallaks läinud, agga pool kehha on weel alles inni-
mene. Mõnne aasta eest oli üks nisuggene waron limasid möda wee tõrre sees üm-
ber weetud, ja olliwad ka Tarto linnas mitto innimest immelikko loma näinud, kes ka
k a n n e l t oli mänginud. Räkija lissas weel jure, et temma mitto kord pildi peal ni-
suggusi waronid näinud, ja üks peab Wõrro linnas Smirnowi poes, puust nikkertud
seisma.“ Ennäh immet! ülle nüüd weel: Tartlastel polle ennemuistest jutto!*

Neli aastat hiljem arvustab Kreutzwald ühes 5-ndal juunil 1843
kirjutatud kirjas Faehlmannile üht *Õpetatud Eesti Seltsi* toimetuste 2
vihus ilmunud kirjutust (vist pastor Boubrig'i kirjutust: *Zur nähern
Kenntnisz der Volkssagen und des Aberglaubens der Ehsten aus dem
Kirchspiele Odenpä*, võrreldes kogu raamatut seetõttu kehvaks jäänud
kevadiste lojustega.

*... Se saksamaa kapsa-pea jamsib ommas ramatutes ni weidraid temposid
meie rahwast ja nende ellowisist, et wiha ja häbbi sedda lugedes. Meie rahwa
kombed, ellamise prugid ja ellamise wisid tõttelikkult üllespandud andwad paljo ken-
namad malalli, kui kapsapea ramatus on. —*

Edasi kirjutab Kr. piltlikult kavatsusest sahka kätte võtta, et oma
läbituntud põldu uuesti künda ja päevavalgele tuua, mis meil maal kas-
vab. Selleks küsib nõu *Õpetatud Eesti Seltsi*lt.

Faehlmann oli Kreutzwaldi tööle ja arvustamisele kihutajaks. Saa-
tes üht *Õpetatud Eesti Seltsi*le saadetud käskkirja arvustamiseks, kir-
jutab ta 13. mail 1843. aastal Kreutzwaldile:

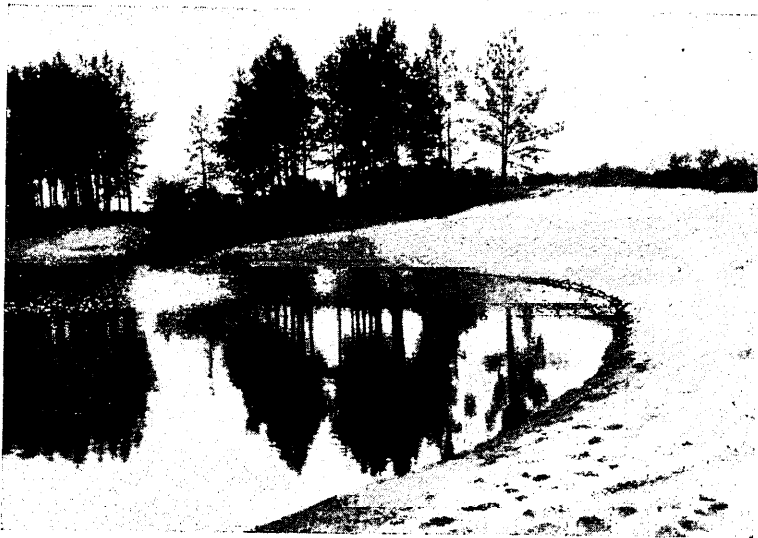
*Agga wanna welli, kas sino laulo-aeg siis aina otsas on? ... Kas sa ennamb sur-
no-künkaid ei olle läbbituhind — ja mis sa leidsid — ja kelle luud nende sees magga-
wad, kas Eesti rahwa wõi Warägi tontide? ... Europa põhjapoolsed rahwad olliwad
kül[il] kõik, ni paljo kui neid oli, meie makest surnoingamise-kohhaks wälja otsinud.
Sina oleksid mees, kes jamsijale luawart wõiks nüüdada!*

Kreutzwaldi nukruse vastu õpetab Faehlmann kirjas 26-ndast au-
gustist 1843:

KARULA PIKKJÄRV

*Koguteos „Eesti“ V
Valgamaa, E. K. S-i kirjast.*

KOIVA LIIVALUIDE

*Koguteos „Eesti“ V
Valgamaa, E. K. S-i kirjast.*

... Luggu sa tead, kudda obbosewüe-mees palja kabjanaela pärrast inge pidi eitma? Läks teistega õ-majjalt ommikul wälja! obbose rauast olli naelake lahti läinud, agga ei olnud meest sest weel ühtegi. — Tük maad olli teistega ühhes söitnud, jubba obbone akkas lonkama, sest raud olli lahti läinud — tõusis mahha ja kiskus raud obbose jallast ärra. Ei jõudnud enam teiste järrele; obbose jalg läks kiwwide peal ikka ellamaks; tuli waenlane — ei saand mehlike eddasi egga kõrwale, ja ots olli käes. — Wõtta isse juttukesest õppetust. Lõ aegsaste nael kabju sisse kinni, muido painjas rudjub so rinna koggoni kinni. Olle Wirk, wana mes,... et rahhoga kaks kät rindade peale wõiksime panna, kui kikkas Juttale kutsub.

Viimases kirjas Faehlmannile 24-dal okt. 1849 kirjutabki Kreutzwald naljatoonil, arvustades kellegi R-i etümoloogilisi seletusi paiganimedest. Pärnu on tuletatud pärnajõest, Koewa — kõiwast, Kohhila — kohew kui muld jne. Asi on nii selge, et pimedalegi arusaadav. Autorile peaks meeldima teaduslikuks seletamiseks ajalooline paiganimi „Tälparro“ Reinowadderist (rebbasest). — Ma ei taipa, kuidas autor Narowa juures Narjõe seletuseni jõuda wõis, kuna ta selle nime esimese osa tuletuses on ebateadlik; *Narowa*'ks nimetatakse ilmselt: *Nar oh wata!* kokkuliidetud *Narowa*.

Kalewipoega koostades kirjutab 29-ndal dets. 1844 Faehlmann Kreutzwaldile, pärast viimase Tartus viibimist 22. dets. s. a.:

Ärra sa wemike unnusta, mis sa mulle *Kalewipoea* luggudest lubbasid. Agga küssi ka, ehk wanna mees (mõeldud on teatavasti Kreutzwaldi teenijat. E. P.) ka mõnnusaid laulusid mõistab? Lubbasid mulle sõa laulo:

ehhitasin ella wenda —
minno ella wennakene;
kes tõi sõa sõnnumeid jne.

Ehk teab ta ka laulo:

Saksad läksid Saksamale —
omma pattu õnnistama!

Kreutzwald peab meeles Faehlmanni soovi. Üht-teist laulukatket Faehlmannile saates, kirjutab Kreutzwald paar aastat hiljem (13-ndal nov. 1846):

Uus allik on mulle praegu awanenud, millest wõin ammutada mõnegi tilga *Kalewipoja* jaoks. *Kasaritsa!*

Haigete ravimisele sõites puutus Kreutzwald kokku maarahvaga, kelledelt ta järele päris *Kalewipoja*-jutte. 2-sel okt. 1849. aastal saadab Kreutzwald oma teenijalt üleskirjutatud, Faehlmannile ammu lubatud *Kalewipoja* põrgusõidu loo:

Selle järele, kui mõök kangelase jalad oli ära lõiganud, oli ta kaua aega hobusel sõites seiklusi otsinud, kuni lamama jäi põrguvaravate juures:

Temma sõitis walge obbose seljas, ei pannud süggawas mõttes tühhele, et wär-raw wäggu maddal olli, kust ratsa obbosega ei wõinud peasta. Obbone pühkis tedda seljast mahha ja tuli üksi taggasi; *kalewipoeg* olli uimaselt obbose laudilt mahha kukkunud. Nõnda leidis tedda kurrat, wõttis tuggewat raudahhelad, mis ma-allused teinud, kõitis *Kallewi poea* jallad kammitsasse ja panni ahhela otsad sure kaljo paku külgi kinni, et mees enam ei peasnud. Kui lahti püüdmise raplemine tük aega asjata jünud, seal ütles *Kallewi poeg*: „Hü kül, ma tahhan iggawest põrgu wärrawa wahhiks seie jada, agga wanna sarwikul peab sest enam kahja sama kui mulle: ma tahhan innimest ärra kelata, et enam sisse ei pease. Sellepärast ütleb rahwas, kui wikkati, kirwes, nuggu, ehk mu terraw riist terraga püsti läab: kána terrapool alla, muido lei-kab *Kallewi poega* ahhelad katki ja põrgu wärraw jääb wahhiita. — Kus põrgu wär-

Hüpoteetilist eesti keele psühholoogiast

*Pooldamata kõiki autori följetonistlikus stiilis
väiteid, avaldame vaidluskorras. Toim.*

KINDLASTI keel on, nagu araabia grammatikud leiavad, kokkuleppe saadus, aga vaevalt mingi idüllilise. Arvatavasti valitsejad dikteerisid teistele, kuidas nad pidid midagi nimetama, ja alguses valitsesid enamikus preestrid. Igatahes on keel algselt religioosne ja võimalik, et inimene teda tarvitas esmalt kuidagi eelmaagiliselt. Reaalsena tuntule nimeandmine on aga teataval määral selle alistamine, vähemalt tunneb seda iga inimene, kui ta annab mingile seni tundmatule nime, olgu see mõiste või asi.

Teatav häälikurühm annab edasi inimese suhtumise mingile väljaspool teda ennast, keel on nii siis suhteväljendus ja keelelooja latentse sihi järele ka selle suhte ületamine sellega, et see suhe on väljendatud. Sõna on midagi, mis iseseisvana jääb edasi elama eraldatuna ta loojast. Iga sõna on aga mingi välise objekti mõju registratsioon subjektis, hirmu produkt ja kartuse ületuskatse. Kuna aga inimese psüühiline konstitutsioon on teatava määrani sama, siis see teine, keda kohutab sama objekt, võib oma elamuse väljendada samade häälikutega. Nii kujuneb viimaks mingi süsteem, kuigi alguses kindlasti iga inimene registreeris tõukeid isesuguse kõveraga, kusjuures muidugi oli olemas mingi inimesele kui inimesele omane järjekindlus. Keeled muutusid, arvatavasti raskemaist kergemaiks, mõisteid killustavamaiks, ja seetõttu kadus pikkamisi sõnadelt see religioosse alanduse ja hirmutunne, mis neil alguses oli. See on väga üldine reegel: inimene killustab oma ürgelamuse üha enam ja enam, et alistada endale selle sünnitaja, aga viimaks kasvab nende kildude arv tal nii üle pää, et ta äkki tunneb, et mäng on ainult olnud kõik, mis ta teinud, et ta seisab säälsamas, kus ta oli alguses, ja siiski mitte samas.

Kildudest rekonstrueerida tervikut on raske, arvatavasti teostamatu töö. Aga kildude endi suurust on võimalik määrata, võrreldes endale antud kilde nendega, mis pärandatud võõraile. Pärida võib, et mida see siis annab? Ei midagi muud kui inimese sisemuse, sest viimati leitakse üles ka need põhjused, mis ajasid inimese ürgelamust killustama just nii, aga mitte teisiti. Ja mis sellest kasu on? Ainult see, et inimene on teada saanud oma killustava elu varjatud seadused, võib eksimata nende järele edasi talitada, kuni ta seisab säälsamas, kus ta esivanemad olid alguses, ja ometi mitte säälsamas.

rawa auk on? sedda ei tea keddagi. Mõningad rägiwad Kabla (Kabala) mõisa ligidial, agga teised, kes seal käisid, ei leidnud rägitut auku egga kuulnud sealatse rahwa suust middagi. —

Veel kavatses Faehlmann 1849-nda a. sügisel isegi haigevoodis järgmisel suvel rännata läbi Eesti- ja Liivimaa, et muinaslugusid ja rahvalaule üleskirjutada ning isiklikult külastada kalevipoja tegude sünnikohti. Mainitud kavatsuse katkestas Faehmanni ootamatu surm.

Eelmised palad on põimitud Faehlmann-Kreutzwaldi kirjadest, mis praegu kahjuks pole laiemale ringile huviosalistest kättesaadav.¹⁾

E. Päss

1) Väljaarvatud dots. dr. H. Norman'n'i: *Meditšiinilist Faehlmann'i ja Kreutzwald'i kirjavahetuses. Eesti Arst* 1930 (IX. aatakäik), nr. 5, lk. 169—175.

Selleks on keelepsühholoogia. Probleem on esmakordsena tulnud tõlgete puhul, sest nii kaua kui on tõlgitud, on teatud, et täpselt edasi anda ühes keeles mõeldut teises on võimatu, kuna igal keelel on igale sõnale isesuguse ulatusega sisu. Nii kaua kui keel elab, on sõnagi enam-vähem elav amööb, keele surses ta muidugi „kivistub“ ja seepärast on surnud keele psühholoogiat uurida kergem. Muidugi peab uurija tundma mitut keelt, sest muidu ta ei leia omas keeles midagi isesugust, vaid arvab selle olevat absoluutse väljendamisvormi. Tihtiigi on just need juhtumid tähtsad, kus kaks sõna kahest keelest üldiselt üksteist katavad nagu amööbid, aga üksikud jalakesed on sirutatud välja täiesti erinevasse piirkondadesse. Tähtsad on aga ka: sõna etümoloogia ja ta tarvitamisviisid sugukskeells.

Enam-vähem korralikku keelepsühholoogiat on olemas õieti ainult klassiliste surnud keelte kohta, eesti keele alal pole minu teada midagi ära tehtud. Kui aga näide siiski võtta eesti keelest, siis ei ole öeldu mitte täiesti kindel. Iga eestlane arvab, et ta teab, mis *käsi* tähendab, ja ta oleks üllatunud või vihastaks, et teda katsutakse rumalaks teha, väites, et ta seda ei tea. Muidugi ta ütleb, et *käsi* on üks osa kehist. Aga talle ei tula meelegi eesti keelele tüübilised väljendid, mida ta tarvitab igapäev, nagu: *külma käes, tuule käes, päeva kätte, koerte kätte, käest kaduma, mitmekesi* (mitme + käsi). Kindlasti ei hakka keegi väitma, kui talle neid meenutatakse, et nende väljenduste seletamiseks tuleb oletada, et on olemas „käsi II“ teadmata ja ebakindla tähendusega (nii toimitakse sel puhul tavalikult semi filoloogias), — kindlasti on siin sama „käsi“ ja on võimatu oletada, et vanasti arvati ka koertel olevat käed. Tuleb siis minna teist teed ja arvestanud mõne muu keele ja etümoloogiliselt samast tüvest tuletatud sõnadega, nagu *katsuma* (mõnes soome-ugri keeles *nägema, küsima, kaitsema, võib-olla, et ka käsima, keele, kiskuma*, võib enam-vähem kindlalt väita, et *käsi* oli algselt üks neid eesti keeles nii rohkeid sõnu *võimu, väe* (religiooniloolaste *mana*) tähistuseks (kehaosade nimed on teatavasti kaunis hilised), eriti selle piirkonna jaoks, kus valitseb kellegi meelevald, mis alistub kellegi jõule. Kui nüüd koguda kõik sõnad, milledega võib *käsi* liituda nimetatud kujul, siis on tulemus see, et eestlasele liikumatul asjul polnud võimuseääri (päike, nälg, külm olid liikuvad). Võiks oletada, et sellised konstruktsioonid eesti keeles (nagu ka *kätte tasuma*) on hebraismid, sest *Vana Testamendi* tõlge on mitmeski meid mõjustanud. Kuid olgugi, et heebrea *jad* võib omandada peaaegu kõik need variatsioonid, siiski ma seda ei usu. Sest abstraktsete nähete ja loomade kohta tarvitatakse seda sõna sääl väga harva ja pääle selle on konstruktsioone, mis eesti keeles puuduvad.

Teiseks osaks keelepsühholoogias võiks nimetada grammatika võrdlust. Siin on palju lihtsem kõik, aga selle eest udusem. — Mäletatavasti on väga pahaks pandud, et meie keelel puudub sugude eritus. Teatavasti pole grammatilisel soomõistetel otsest ühendust reaalse sooga, vaid see on ainult reaalmailma klassifitseerimisprintsip (seepärast võib olla grammatilisi sugusid ka enam kui kolm). Minu arusaamise järele sündis see nii, et kõik selgesti, ratsionaalselt tajutavad esemed said meessukku, kõik kuidagi irratsionaalselt kohutavad naissukku, kui aga viimased said ükskõikseks, siis loodi nende jaoks asisugu (semikeeled näit. ei jõudnud niikaugele ja bantu keel on korraldusprintsip päris loodusteaduslik). Kogu see toiming nõuab enda eraldamist ümbruskonnast, väljaarvamist klassidest, objektiivseks kuulutamist. Inimene unustab enda olemasolu maailmas, s. t. ta mõtleb ainult valitseda selle üle, kuna maailm on objekt, millele ta määrab oma suhte. Sellest saavad alguse kõik klassifitseerivad teadused, idealistlik filosoofia ja dualistlik maailmavaade. Kuna eestlasel puudub selline liigitus, siis järgneb sellest, et talle kõik loeteldu paistab vaid huvitava narrusena. Eestlane ei taipa mitte mõistuse ega klassifitseeritud kataloogi järele, vaid kuidagi intuiitiivselt, ta ei eralda end maailmast, vaid saab ka enda asetada maailma. (Sellest aga järgneb ka, et eestlasest ei saa valitsevat rahvast, ta ala on alatiseks vaatlus ja metafüüsika!?) Oleme lähedamal hiinlastele kui eurooplastele, tenderime monismi poole (meie *väga* ja *vähe*, kuigi vastastähendusega, on ka samast tüvest).

Teine asi: meie verbil puudub tulevikuvorm, kõrvallauseis on kõnekeeles küll mingi tuleviku minevik (*kui ma tehtud saan, siis ma teen*) ja selle järgi ka mineviku minevik (*kui ma tehtud sain, siis ma tegin*), aga needki näitavad ainult seda,

et meil pole tulevikku. Eestlasele on ainus kindel punkt ajas nüüd, aga ta võib seda asetada sinna kuhu ta soovib, ta ei arvesta seepärast üldse mitte ajaga, vaid ainult sellega, kas tegevus on lõpetatud või mitte, sündingu see siis millal takes. Selle tõttu on eestlane staatiline, kuna rahvaile, kellele keelel on tulevik, on pääsihiks arenemine. Eestlasel puudub faustiline tung lõpmatusse, alatine teel-olemise, muutuvuse tunne, ta ei heitle ajaga ajas nagu indogermaan. — Selleasemel asetab ta enda ajast üle, talle on tulevik ainult niipalju olemas, kui seda saab teha minevikuks. Muidugi on ka see mingi tung lõpmatusse, aga teisel kujul, võitleva arengu asemel vaid lihtne astumine üle aja piiride, väljaspoole liikuvust. Indogermaan võitleb, eestlane on surnud ja semiit kõigub mõlemi vahel. Semiidil on olemas nüüd, aga ta vaatleb seda kas maailma ja aja algusest või selle lõpust, indogermaani nüüd on liikuv suurus ja voolav. Muidugi järgneb sellest, et eestlane võib küll arenguõpetusest saada aru, aga ta võtab seda egoistlikult, indogermaan aga sotsiaalselt, kuna semiit tast üldse aru ei saa. Selline mõiste aga nagu *unendliche Entwicklung* on eestlasele absurd, sest talle on igavik midagi, mille ta võib saavutada siis aga, kui ta tahab, sakslasele see on pika rändamise saadus läbi lõpmatu hulga tulevikkude. Kriisiaegadel eestlase suhtumine aega võib muudata massiliseks endatapmiseks, muidu aga avaldub aeganärvivas jonnis, monumentaalsuse ja kindluse püüdes, mille eestlane siis saavutaks väga kergesti, kui teda ei kasvatataks indogermaanlikus õhus, mis on selles vähemalt täielik vastand meile. Staatiliseuse asemele, mida nõuab meie keel, püütakse panna liikuvus, ja nii on vaimlised katastroofid möödapääsematud. Igatahes, kui me keeles on tulevik, siis pole meile tulevikku, sest iga ümberorienteerumine nõuab väga palju ohvreid.

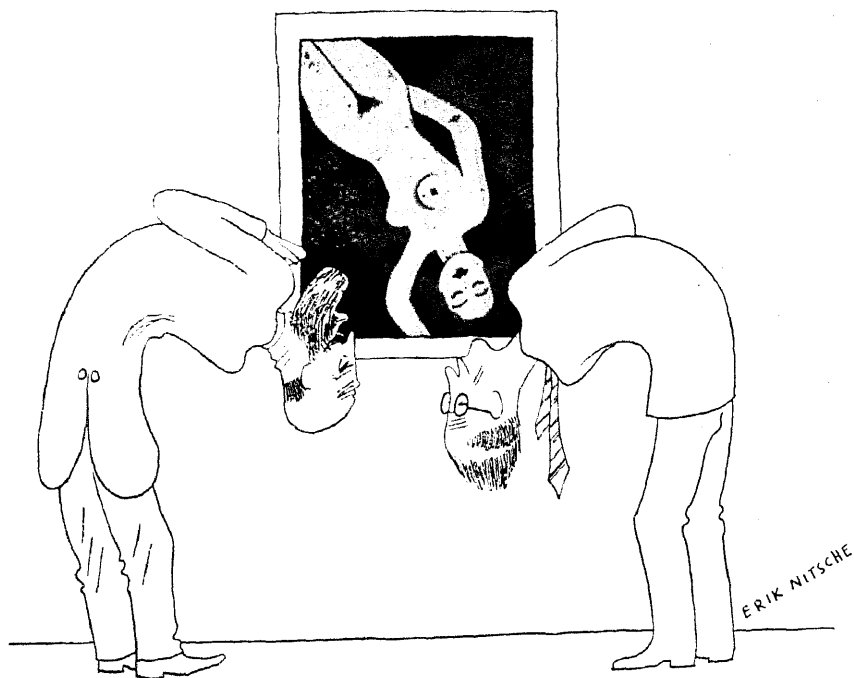
Kolmas tase: vahetegemine nominatiivse, akkusatiivse ja partitiivse objekti vahel. Ma ei tea ühtki sarnast keelt ja eestlane ei tea tihti isegi, miks ta mõnes juhtumis just üht neist tarvitab. Nominatiivne sihitus on ürgprimitiivne ja mõnel pool ainus, sellepärast ta psühholoogiline sisu on raskesti taibatav. Vist seisab sääl rõhutus toimingul, mitte asjal (*kirjuta + kiri*). Samuti on väga primitiivsed meie nominatiivsed liitsõnad (nagu *jalg + ratas*), aga on veel primitiivsemaid mujal maailmas (malai: *mata + hari = päike + silm = päiksesilm*) akkusatiivne ja partitiivne objekt näivad väljendavat lõpetatud ja lõpetamata tegevust. Harilikult öeldakse küll, et siin on tegemist kas täieliku või osalise suhtega aegsõna ja asisõna vahel, kuid alati pole ta just nii piiritletav. Võiks ütelda umbkaudu, et eestlasele on tähtis toimingu intensiteet, mitte aga toiming ise, teda ei huvita niipalju see, et midagi juhtub, vaid kuidas see juhtub, kui palju tegutseja on tegevuse juures. Kuna seda võiks nimetada kõige olulisemaks tunnuseks eesti grammatikas, siis võib-olla on kõige olulisemalt eestlased need, kelle püüe on end asetada terveni mingi tegevuse valdkonda.

Ja meie häädamine: pole palju keeli, mis nõnda toetuksid vokaalidel (väljarvatud malai keeled), me ei pinguta end kõneldes nii nagu näit. araablaste või serblaste, kelledele kõnelemine on meie seisukohast vaadates üpris vaevarikas töö. Me ei võta end kokku, et väljendada end, selleks pole vaja pingutust, et olla arusaadav. Oleme flegmaatilisemad ja ükskõiksemad.

Muidugi võib ütelda, et kõik öeldu ei maksa enam meie nüüdste eestlaste, vaid maksis meie esivanemate kohta. Kuid, vististi on siiski nõnda, et see vorm surub meile mingi tigukarbi ümber (*esperanto* on kunstlik keel, aga need, kes teda sageli tarvitavad, paistavad juba teist tüüpi olevat). Ja meie tigukarp on mingi monistlik müstiline religioosus, oleme kuidagi ekstaatistilist loomu, aga meil pole ta tormitsev, vaid rahulik, kuidagi fatalistlik. Me oskame nähteid hinnata intensiteedi järgi, pole tähtis kavatsus mingi teo juures, mitte ka niipalju teo tulemus, kui see viis, kuidas midagi tehakse. Kui moraal ja religioon on vastandid, mida nad on muidugi, siis — eestlane on lähemal religioonile kui moraalile. Rikkumata eestlane ei usu kunagi eetika süsteeme, mis Läänes aga endastmõistetavad. Inimene pole ju maailma keskpunkt, vaid just niisama palju väärt kui linnud ja puud. Seepärast on enamasti ikka meie üle valitsetud.

Muidugi, on väga vähe neid eestlasi, kes selles on kas või alateadlikud, mis nad on ise. Suurem osa otsib kõrgeid eeskujusid ja unustab seejuures, et kui ta Lääne mõjudel inimese asetab terve maailma keskusse, siis ta pole enam eestlane.

Hugo Masing

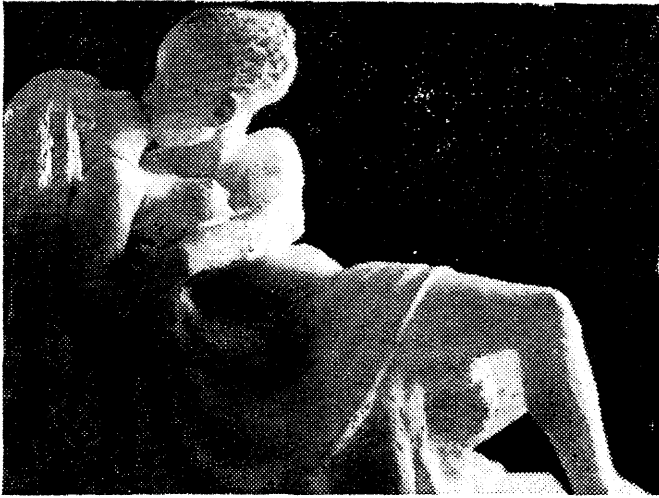
Nilbuse snobism

*Ülemaailmselt on „õitsele löönud“ nilbuse-tõbi. Ka Eesti ei ole jäänud puutumata sellest, nagu seda näeme peaaegu eranditult nüüd. oma viimase aja lavatoodangust ja meie kirjastuste poolt elulihiduse tähe all vastavate teoste eelistamisest. Ajakirjandus on küsimust — osalt resolutselt, osalt ettevaatlikult — puudutanud, kuid nilbuse-tõbi üha levineb... On kuulnud isegi häält seltskonnast, mis nõuavad moraalsensori ametisse kutsumist. Alljärgnevas näeme, kuidas — Querschnitt'i lärele — vaadatakse küsimusele võõrsil.
Toim.*

SELLEST ajast saadik, mil mõned kirjanikud arvasid leiutanud olevat „seksuaalsuse“, Lawrence'ist alates — ja ta tõlkijaist, — kes teatud väljendusi, mida seni ei taoteldud kirjutada, tegid moeasjaks, hakkab romaanis ja näitelaval võtma maad senitundmatu keele vabadus ja labasus. Tänapäev ei ole isegi veel küllaldaselt nilbe — leitakse. Kui tahetakse kirjanikuna seista kõrgel ja julgeks ning moodseks peetud saada, siis on vältimatu inimeste peenenenud maitse haavamine ja neile hoopide jagamine.

Lühike, tabav väljendus, mida lady Chatterley tegelane nii väga armastas, on ka juba varemalt, tõsi küll, ainult kartlikult laval esinenud. Selle hooaja vältel on ta juba kodanikuõiguse saavutanud. Ja... edasi? Effekti võimaldab ta ainult alul ning siis — peab jälle uut vahendit leiutama. Kuid kui kaugele võiakse minna? Ebameeldivalt kiiresti on jõutud piirini.

On olemas labasuse pedantism ja nilbuse snobism, millega meie eposh kergesti võib sisse lennata.

E. LEPS

EMA JA POEG

Mõnd autorit lugedes on selge tunne, et ta, kui ta avalikult seksuaalseist asjust vestleb, enesest ise vaimustusse satub. Ja samasse vaimustusse satuvad säärase autorite lugejad, kes julgevad sellest küsimusest teesklematult rääkida. Aga arguse ja rõveduse vahel on suur vahe. Kas on meil äkki mõõdupuu kaotsi läinud? Ammu juba ei aja Götz'ile ja Cambronne'ile nii armas sõna, mis laval alati edule on kindel, kedagi ärevusse. Kas peab ta, et talle ta algelist sütitavust tagasi anda, uhkel-dama näidendi nimetusena teatritrikuulutusel? Ka seda on tehtud ning nimelt juba 150 a. eest Prantsusmaal. Ma ei mäleta, milline 18-nda sajandi tuntud autor laskis lavastada näidendi *Le Marchand de Merde* nime all. Meie moodsed autorid jääksid nii siis — hiljaks.

Järelikult kogu see vahvus ei ole midagi uut. Ja mis veel pahem: sellega ei jõuta kaugele. Lawrence'i tegelane võiks enda armusuhteid oma ladyga sama pimestavalt joonde ajada ja teda kõiki mõnusid põhjalikult tundma õpetada, ilma et ta tarvitseks last õige nimega ristida. Pole kaugeltki teada, kas suured elupõletajad ka suured vaikijad ei ole... mis päalegi mõnel juhul nii hinnatud brutaalsusega täiesti kooskõlas oleks.

Aga mida saavutavad need autorid, kes oma julgete kirjelduste pärast labaseid väljendusi tarvitavad? Kas nad usuvad, et nad armastusakti täpse kirjeldusega meelelisust paremini väljendavad? Võib olla... Aga milleks see küüniline keel? Kes on kõnelenud jõurikkamalt kirglikust armastusest kui Racine? Ja ometi nii ime-puhtates väljendustes. Jõuväljendused ja jõuetud tunded kuuluvad kokku. Ülemäära tahumatud ja labased väljendused viivad aga koledate tulemusteni. Tundsin naist, kes tänutundest vallutatuna oma armsamale kirjutas: „Sa oled mu liha revolutsioneerinud!“ Kõle, eks ole?

Aga ma küsin, kas meie kirjanduse labasus ei ole ennekõike äriiline trikk. Lawrence'i sõnastik on väljakutsutud skandaali läbi suure kassa teinud. Ajal, mil kõigest peab katsuma raha teha, näib olevat kindel, et ihu rohkem kasu annab, kui hing. Üksipuha millisel autoril on enam väljavaateid Rolls Rouyce'i ostmiseks, kui ta seksuaalseist asjust kõneleb kui teoloogias. Ja tänapäeval pole labaste sõnade tagajärjeks mitte tunded, vaid suured sissetulekud.

Puhtakujuline moekaup. Kasutatagu aga ruttu seksuaalsust ära, sest homme võib ta juba möödunud olla. Ja järgmisel hooajal võib romaanis ja laval juba puh-tuse snobism valitseda.

Etienne Rey

LOVIS CORINTH: AUTOPORTRÉE
1923

MAX SLEVOGT: AUTOPORTRÉE
1930

ERNST BARLACH
AUTOPORTRÉE

OTTO DIX
AUTOPORTRÉE

Meie aja saksa kunstnikke

KUNA iga õige kunst on rahvuslik, siis leiame kunstis iga rahva parima eneseavalduse. Kunst on vaba igapäeva tingimustest, ta ei olene poliitilistest ega tulunduslikest oludest, vaid annab tunnustust rahvaste vaimse olemise muutmata põhimõttest.

Kõrval leiduvate reproduktsioonide kaudu on meil võimalus tähelepanu juhtida mõnele meie aja saksa kunstnikule — Slevogt'ile, Corinth'ile, Dix'ile, Barlach'ile j. t.

Slevogt'i maalides peegeldub Lõuna-Saksa baroki ilme. Teda tuntakse ka graafikuna, muinasjuttude ja fantastiliste jutustuste illustreerijana.

Corinth kuulub impressionistlikku kooli. Tema loomingut läbib punase niidina irreaalne loodus. Corinth on — müstik.

Dix on neid satüürikuid ja kultuurkriitikuid, kes pintsli abil püüdsid naeruvääristada ümbritsevat õhkkonda maailmasõja ajal Saksamaal.

Barlach on graafikuid, kelle ekstaatilise ettekujutuse jõud on lõhkunud vormi ja kelle arvates maalikunstniku tähtsamaks ülesandeks on kujutada asja sisuliselt.

Käthe Kollwitz on Königsber-

KÄTHE KOLLWITZ: AUTOPORTREE

gist võrsunud suurim saksa ekspressionistlikku ajajärku kuuluv naisgraafik, kelle populaarsus Saksamaal on iseäranis suur.

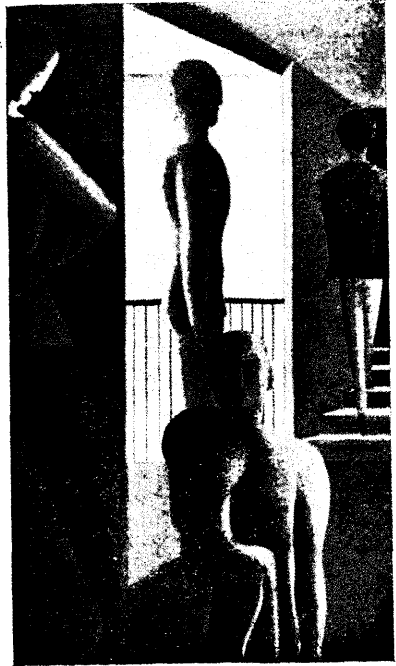

KÄTHE KOLLWITZ

KODUTUD

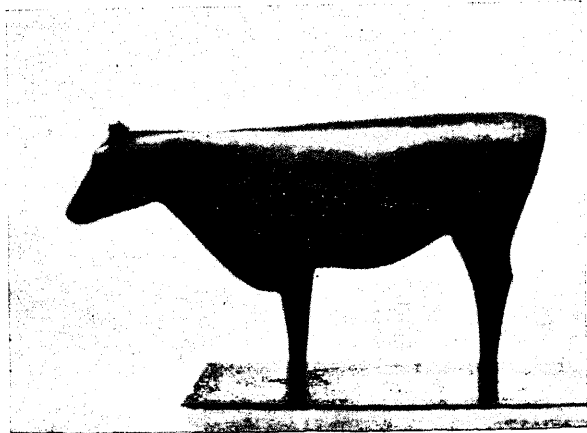
EDWIN SCHARFF:
PRESIDENT HINDENBURG
1926

OSKAR SCHLEMMER:
5 MEEST RUUMIS
1928

GEORG KOLBE: PILVESÕIT
1925

EVALD MATARÉ: SEISEV LEHM
1922

Dr. Fr. Saar

Loom maailmavaates

SÄÄRASE teemaga esines möödunud ülemaailmse loomakaitsepäeva puhul anatoom-bioloog, tuntud professor dr. Hans Richter Tartus.

Poleks huvituseta lähemalt vaadelda tema tööekspidamisi, mis praegusel idee-vaesel ajal on inimvaimu omapärasemaid ja sügavamaid tunnetusi.

Prof. Richter on anatoom, bioloog ja filosoof. Temalt on ilmunud kogukas literatuur bioloogilisi uurimisi, milliseid läbib punase joonena vormi ja funktsiooni suhte probleem. Filosoofilistes töedes tema tunnetusteoreetilisel naturalistik maailmavaade kaldub tugevasti sümbolismi, tungides sellisena inimvaimu sügavamatesse tunnetustesse.

Aastatuhandeid on vaimusuurused ot-sinud tõde, mille siht on anda kõikhaa-rava, kõikjaloleva idee. Platol oli sel-leks ideeks mõistus, mis universum-mõis-tusena (*Weltvernunft*) kujutas jumala (*Nus*). Samane tendents on kõikidel maailmavaadetest — leida idee, mis oma algvormis haaraks olemasoleva. Meta-füüsikas esineb hulk senini säilinud ideid, mis püüdsid kõike olemasolevat seletada puht vaimlise mõju alusel, nagu Kanti lõpetamata idee „asi iseenesest“ (*Ding an sich*), missugust täiendas Schopenhauer oma „tahte“ ideega (*Welt als Wille u. Vorstellung*).

Möödunud sajandi arenev looduse-teadus andis suure, n. n. naturalistliku maailmavaate probleemi; probleemi, mille kõrvalprobleemide sarjas lahendatakse pidevalt üksikuid probleeme ja millised juba oma tekkimisel esinevad läbipaist-vatena. Kuid probleem jääb.

See probleem on — leida kõike ole-masolevat ja seletatavat ideed loodus-teaduste varal.

Näis, et Wilhelm Ostvald selle probleemi lahendab oma energia teooriaga; ent ka sääl oli midagi, mis puhtalt — ilma juure lisamata või maha võtmata ei asendanud kõiksust.

Wilhelm Ostvald (füüsikaalse keemia rajaja) leidis oma uurimuste varal, et elektroon on viimane elementaar-seim osa kõige olemasoleva moodustamisel, et see on vaid energia spiraalpöördeline väljendus, ehituskivi, millest koosneb nii aatom kui universum ja et sellele, loo-

PROF. RICHTER
Etha Richter'i skulptuure

duse sügavaimale printsipi allub ka bioloogia ja sotsioloogia.

Nagu nimetatud, ei olnud Ostvaldi maailmavaate süsteem selles osas rahul-dav; mis kaldus seletama vaimlisi pro-tesse; siin esines samane tunnetusteoree-tiline nõrkus, mis „hävitas“ Schopenhau-erigi hiilgava metafüüsilise süsteemi.

Paistab, et Richteri idee tahab kõr-valdada seda puudust, ja veel rohkemgi — tahab olla sillaks senini diametraal-selt vastolus olnud monistik-naturalist-liku ja idealistik-dualistliku maailma-vaatesuuna vahel.

Richteri idee — kõik olemasolev voo-lab, nagu seda kitsamalt tunnetasid juba vanad kultuurid, eesotsas kreeka klassi-kud Aristoteles j. t., kelle algidee oli *παντα ῥεῖ*. See voolamine on katkes-tamatu — kontioneeriline, moodustades endast lainelise, mäandrelise liikumise, mis muutub pööriseks liikumise inten-

MODELL JA KOOPIA

Aug. Vomm'i skulptuure

siivsusega — *divorotex*'iks oma in- ja evolutsiooniga, kui laine hari ja nõgu vahetumas ühenduses kõiki muutva pöördega.

Oma bioloogiliste uurimistega on tõestanud Richter selle tunnetusteoreetilise töö maksvust ka bioloogias.

Pöördeline liikumine — see vankumata ja sügavam looduse printsiip on maksev kõiges olemasolevas — nii mikro- ja makrokosmoses kui inimese hinges ja selle vaimlises olemises.

Et jälgida selle mõttekäigu tõelisust, peab teatava määrani olema tuttav tunnetusprobleemiga üldse, muidu võib see nii selge maailmavaade muutuda häguseks.

Laskudes subjektiivsesse hinnangusse — eetikkasse, toetub Richter J. v. Uexküllil bioloogilisele teooriale. Selle järele moodustatakse iga elava olendi — (olgu see individuaalselt üksik olevus, sugukond või liik) üldsuhe ümbrusele tajumaailma (*Merkwelt*) ja (*Wirkwelt*) korrelatsioonist.

Elava organisatsiooni järele tingivad mõlemad suhtemaailmad üksteist; asenduvad nagu kaksikpöörise (*Divorteki*) sisse- ja väljarullumised — polaarselt üksteisele.

See polariteedi mõiste on Richteri idees kõige sügavam printsiip, nagu ta juba esineb vanades kultuurides (Jaanuse pää) või selgemalt vanatestamentlikus filosoofias — silm silma ja hamba hamba vastu.

Korrespondeeriv vastaksuhe on tingitud muutmatust ja igavesest looduse

nõudest ja edasi järgneb siit igale elavale olendile mõõdapäästamatu kohus (passiivne osa) ja õigus (aktiivne osa) korraldada ja harmooniliselt hääldada oma taju- ja mõjumaailma.

Maailmavaate subjektiivse külje hinnangul on esmajärgulise tähtsusega, et maailmavaade ja teod oleksid kooskõlas (taju- ja mõjumaailma harmoonia) ja et meie mõistusele ja tungielu vastaksid üksteisele.

Objektiivse külje hinnangul tuleks aga kaht tõelise looduse printsiipi aluseks võtta: 1) ühtlus kõikides nähtustes, vastandina dualismile, diskontinuiitidele ja dialoolsele killustumisele ja 2) lõppemata, alatine ja sarnaduseta liikumine vastandina sarnasele, kindlale, puhkavale staatikale.

Ülemaailmsel loomakaitsepäeval peetud loengul lisas prof. Richter eelnimetatud eetilisele osale juure: kui juurelda mitmesuguseid, üksteisele tihti vastukäivaid maailmavaateid, mis üldse esinenud ajaloovaltel, siis paistab silma see suur osa, mis neis esindab loom.

Praeguste vaadetega ja teaduslike uurimiste tulemustega kooskõlas olev maailmavaade, kui see tahab hinnata inimese ja looma suhet, peab paratamata käsitama ka arengu mõistet.

Oma bioloogiliste uurimuste najal on Richter tulnud veendumusele, et ka arengu mõiste ennast puhtalt laseb tunnetada lainelisest liikumisest, mis-suguse liikumise tajumine on tunginud sügavale loodusteaduslikes uurimistes kui ka praktilises elus.

Asetades sellesse maailmavaatesse meie maailma oma mineviku, oleviku ja tulevikuga, kõigea, mis siin sekundärselt avaldub, siis on loomad meie lähemad esivanemad ja ka lähemad järetulijad; sellejärele kui arengu pööris on keerdunud involutsiooni.

Praegu aga meie inimesed moodustame loomadega ühise pere — vanemate, vendade ja lastena; võttes seda sümboliseeritult — sügavamais ja laiemais mõteteis.

Oma tundeist peaksime aga laskma rääkida seda keelt, mis meil helises lastena, kus vendlus loomaga evis tõelise ilme, kuna — nagu ütleb Aristoteles „Looma hing on sarnane lapse hingele“ — ütlus, millele senini keegi, ei ka modernidest psühholoogidest, midagi pole võinud lisada juure.

Fr. Saar

Juudi rahvakunstist Eestis

OLEKS kaunis julge rääkida juudi kunstist Eestis. Kuid rahvakunstist, teatud eeldusega, võib juttu olla. See kunst on puht-rahvakunst ning haarab üksnes juutide usuelu ja sel pinnal vaid avaldub selle kunsti huviline interest. Ta ei ole täiesti algupärane, vaid on laenatud. Siin esitatud pildid kujutavad n. n. *misrach*'eid, mis vana-heebrea keelest tõlgituna tähendab: ida. Neid pilte paigutab jumalakartlik juut oma korteri itta pöördud seinale. Seega saavutatakse siht, et palvetaja teaks, et palve ajal ta nägu on pöördud itta, s. o. sinna poole, kus asetseb Jeruusalemi ja ta pühad paigad.

Esimese *misrach*'i on joonistanud Pärnus a. 1877 Naftali Herz Schein. Sel näeme kõiki neid sümbolite, mis on autorile imponerinud: jõud — lõvide kujul, suurus — elevantide näol, võim — Vene kahepääga kotkas, pühadus — pühade paikade kujul (paremal esiema Raheli haud ning vasakul Siioni väravad). Viimamarjakobarad peavad meenutama paremaid aegasid. Sõnad *Misrach* ja *Jehoova* leiduvad alati neil piltidel. Kogu pilt on alul tehtud lõikena ning on siis pärast värvitud üle.

Teine *misrach*, kuigi vähem kirju, on algupärasem oma mõttelt. Keskel, nagu esimeselgi, leidub päälkiri *Misrach*, allpool aga *Jehoova*. Ringi on mahutatud peenes kirjas Taaveti laul. Ka on siia paigutatud kümne käsu tekst ning autori — Salomon Gutman'i nimi. See *misrach* on valmistatud Tartus möödunud sajandi kaheksakümnendates aastates.

Kahjuks ei ole siinkohal võimalik näidata ka *pinkos*'eid. *Pinkos* — need on n. n. kroonikad, ajaraamatud, milliseid peavad juudi kogudused ja matuse-vennaühingud. Peaaegu igal viimasel igas Eesti linnas on olemas oma *pinkos*'ed. Üsna suur *pinkos*'te kogu — 18 raamatut — asetseb Eesti Riigiarhiivis Tartus. Need on kuulunud Riia juudi kogudusele ja mõned neist on vanad enam kui sada aastat ja on sisult üsna huvitavad).

Dr. Nossou Genss

A. JANSEN: ETUÜD KADRIORUST

Richard Patzner

Kadriorg ja Sanssouci

9-ndal sajandil rajasid oma olemasolu alused Euroopa suurriigid: Inglismaa a. 827, Prantsusmaa, Saksamaa ja Itaalia — kõik kolm aastal 843. Nimelt tekkis tol ajal anglosaksidest ning normannidest inglise, frankidest prantsuse, germaani suguharudest saksa ja roomlaste segunemisest germaanlastega itaalia rahvus. Kuid slaavlastest ei saanud veel venelasi, kuigi ka Venemaa riiklik algus kuulub samasse 9-ndasse sajandisse.

Venemaa ei astunud ka kohe Euroopa suurrahvaste pere liikmeks ega võtnud seepärast algusest saadik osa Euroopa tsivilisatsiooni ja kultuuri ühisest tööst.

Alles 800 aastat hiljem suutis Peeter Suur muuta moskoviite, nagu tolle aja õhtumaa nimetas Moskva tsaaririigi slaavlasti, Vene keisririigi venelasteks ja seega liita Venemaa Euroopa rahvaste perekonda. See oli Peeter, kes andis Venemaale maailma-ajaloolise tähtsuse.

Mida tähendas Karl Suur Euroopa Läänele, selleks tõusis Peeter Suur Euroopa Idas: mõlemad olid läbi sajandite ulatuva, pikkamisi, kuid edukalt võideldud ja võidule viidud ajaloolise liikumise algpunktiks.

Et oma Euroopa kultuurmissiooni täita võia, seks vajas Peeter Suur esma-joones teed mere ääre, kuna ju laevasõit oli siis ainus liiklemisvahend ja ühendusliini rahvaste vahel.

Venemaa euroopastamise sihiga tõi Peeter oma päälinna Moskvast Peterburi. Tema esimesi püüdeid oli Soomelahe ääres asuvate, tol ajal Rootsile kuulunud maade vallutamine.

Selle momendi Vene ajaloost on luuletaja Aleksander Puškin tabavate sõnadega kinni naelutanud oma roeemis Мѣдный всадникъ (*Vaskratsanik*, eestikeelne tõlge Jakob Tammelt), kus ta esile manab Peetri kuju Neeva jõe rannikul, nähes keisrit sügavais mõtteis ja talle suhu pannes hilisema Venemaa programmiks kujunenud sõnad „aknaraiumisest“ Euroopasse. Need sõnad kuuluvad Puškini enda seletuse järele Algarottile ning kõlasid originaalis järgmiselt: *Peters-*

bourg est la fenêtre, par laquelle la Russie regarde en Europe (Peterburg on aken, mille kaudu Venemaa vaatab Euroopasse).

9-ndal augustil a. 1704 vallutati Narva, 29. sept. 1710 kapituleerusid Tallinna ja Harjumaal seisused Harkus.

Nüüd oli Peeter saavutanud igatsetud väljapääsu merele. Nüüd oligi, kuigi piiratud raamides, raiutud aken Euroopasse.

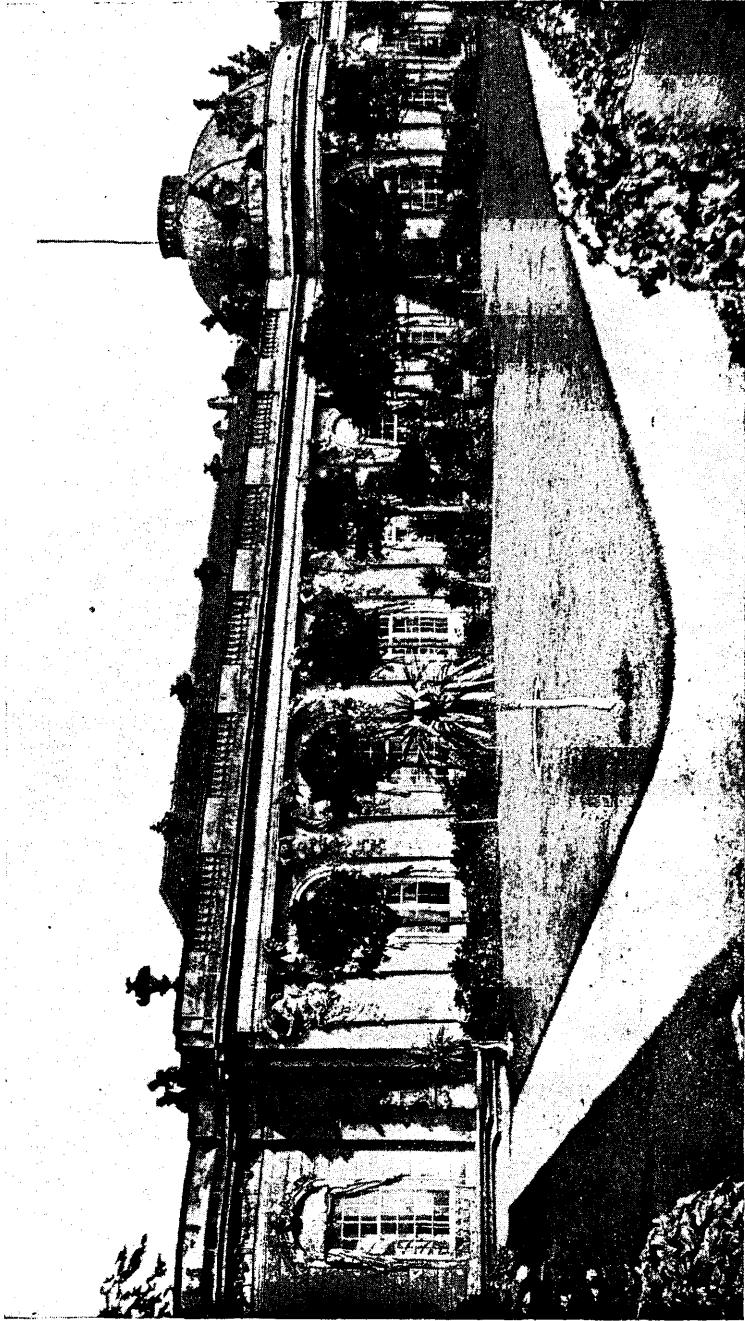
Kiiresti ja sihikindlalt jätkab Peeter oma tööd. Kuigi tookordne Narva oli suurem ja tähtsam linn kui Tallinna, mõistis keiser, et Tallinna peatselt ületab Narva.

Narvas ostis Peeter endale puusepp Johann Luude, varemalt kingsepp Jakob Niemann'ile kuulunud Rüütli tänava lõpul asetseva kahekordse kiviehituse. Sel-

Fot. K. Akel & Co

KADRIORU LOSSI PÄÄFASSAADI KESKOSA

SANSSUCI LOSS POTSDAMIS, LÕUNAFASSAAD
Georg W. v. Knobelsdorff'i joon. järele

lekohase tehingu kohta on säilinud tänini ostuleping. A. a. 1704—1725 külastas Peeter sageli Narva linna ja on peatunud oma poolit sisustatud „palees” korda nelikümmend.

Maja sisseseade vastab keisri töönoudeile ja edastistele töökavadele. Ta on tarbekohane ja luksuseta. Selles võib veenduda iga praegugi Narvat külastaja, kui ta astub sellesse hästi säilinud Peetri majja Narvas.

Tallinnas laseb Peeter, kohe pääle linna vallutamist, a. 1714 ehitada *Kadriorgu* väikese majakese, mida ta primitiivsuse pärast võiks pidada valitsevate isikute vähenõudlikkuse näiteks. Oleks Peeter Suur olnud poisimees, nagu seda oli Preisi kuningas Friedrich Suur, siis oleks teda elukohana vististi täiesti rahuldanud *Kadrioru* väike majake. Aga ta mõtiskleb luua Tallinnasse oma perekonnale ja järeltulijatele vastavat kodu.

Maaliline org Lasnamäe veerul, linna lähedal, mitte kaugel Viru väravast, suurepärase vaatega kaugemale armastatud merele, oli kütkestanud Peetrit. Siin tahtis ta kinkida oma naisele omanduseks maad, siia ühtlasi rajada talle lossi. Asukoht ja loss pidi olema ilus, ja ennekoike — euroopalik.

Oma kava teostamiseks vajas Peeter välismaa ehituskunstnikku, mitte moskoviiti, sest viimane oleks ehitanud kõik moskvaliselt — bütsantsiliselt, kuna ta ju ei tunnud euroopa arhitektuuri.

Peeter saatis oma esindajana välismaale J. Kologrivov'i, kes säält pidi palkama eritöölised.

V. TIMM: KADRIORU LOSS

Русский Художественный Листокъ 1853, nr. 30

KADRORU LOSSI PEOSAAL MUUSEUMINA

Fot. J. Rambach

Roomas peab tsaari volinik läbirääkimisi paavstliku arhitekti *Nicolo Michetti*ga, keda süüldatakse silmapaistva arhitektina, maalikunstnikuna ja mehaanikuna. Michetti kirjutab Kologrivov tsaarile oma kirjas Roomast 7. apr. 1718. aastal.

Kologrivov'il lõpuks õnnestubki pärast suurt vaevanägemist läbirääkimistel angažeerida Michetti't tsaari teenistusse tolleaaja kohta suure palgaga — 4000 taalrit aastas rahas ja priikorter.

Üks kuu hiljem asubki Michetti teele kaugele ja tundmatule Venemaale. Teda saatis Peetri pensionär Roomas *Theodor Issakov*, kelle Kologrivov määras Michetti'le reisiseltsiliseks.

Kuu hiljem — juuni alul a. 1719 — jõuab Michetti Peterburi. Viis nädalat hiljem on tsaar ühes Michetti'ga juba Tallinnas. Nad möödavad vundamente, kuhu pidi Michetti ehitama lossi ja juurvilja-aia.

Järgmisel aastal uuesti Tallinnat külastades leidis Peeter lossimüürid osaliselt juba katusein üles ehitatuna. Nüüd müüris tsaar isiklikult lossi merepoolsesse välisseina kolm telliskivi, mis on praegugi nähtavad. „Samal 1719. a. kaunistatakse ehituse ümber rajatud park kujudega, kunstlike koskedega ja fontäänidega, milleks vastava kanaali kaudu *Kadrioru* juhatakse vesi Ülemiste järvest.”

Peterburi peaarhitekt *A. J. B. Leblond*'i surma järele kutsuti Michetti ära Peterburi. Lossi ehitustööde jätkamiseks saadeti nüüd kohale *Mihail Semtsov*, kes lõpetas tööd Michetti kavandite järele — peamiselt sisearhitektuuri alal — 1723-nda a. sügiseks. Kuid oma lõppkujul näib loss valminud olevat alles aastaks 1726.

Nii üldjoontes lossi sünni- ja ehituskäik. Lossi on kasutatud peamiselt Vene valitsejate ja võimukandjate poolt. Siin on elutsenud arhitekt *Jacques Broquette* ja — suveti — Eestimaa kubernerid. Revolutsiooni päevil (1917) oli lossis *Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Nõukogu* peakorter. Siis jalutasid lossis „peremeestena” peamiselt vene sõdurid ja madrused. Eesti ajal seisis loss kolm aastat tühjana, kuni anti *Tallinna Eesti Muuseumiühingu* korraldusse. Nüüd pidi *Kadrioru loss* kujunema kunstimuuseumi stabiilse väljapanekutekogu asukohaks. Tegelikult see idee ei teostunud, sest Vabariigi Valitsuse otsusega tõsteti 1929. a. suvel Muuseum lossist välja. Sellest ajast saadik on *Kadrioru loss* Eesti Riigiväe esinduslik — suveridentsid.

Lähemalt lossi ja ta meistri Michetti käekäigust kuuleme *Alfred Waga* artiklist *Nicolo Michetti* ja *Kadrioru loss* (vaadatagu *Olion* nr. 2, 1930. a.). Samast *Olioni* numbrist leiame kuus huvitavat illustratsiooninäidet lossi sise- ja välisarhitektuurist.

MIS meid aga nüüd huvitada tohiks, on asjaolu, et 27 aastat pärast *Kadrioru* ülesehitamistööde algust, nimelt 13. jaan. 1745, kirjutab Preisi kuningas *Friedrich Suur* alla kabinetorderile, millega otsustatakse *Sanssouci* lossi ehitamine viinamäe ülemise terrassile Potsdamis, Berliini juures.

Mis on aga ühist *Kadrioru lossil* *Friedrich Suure Sanssouci (sans souci — muretu)* lossi rajamisega Potsdamis!?

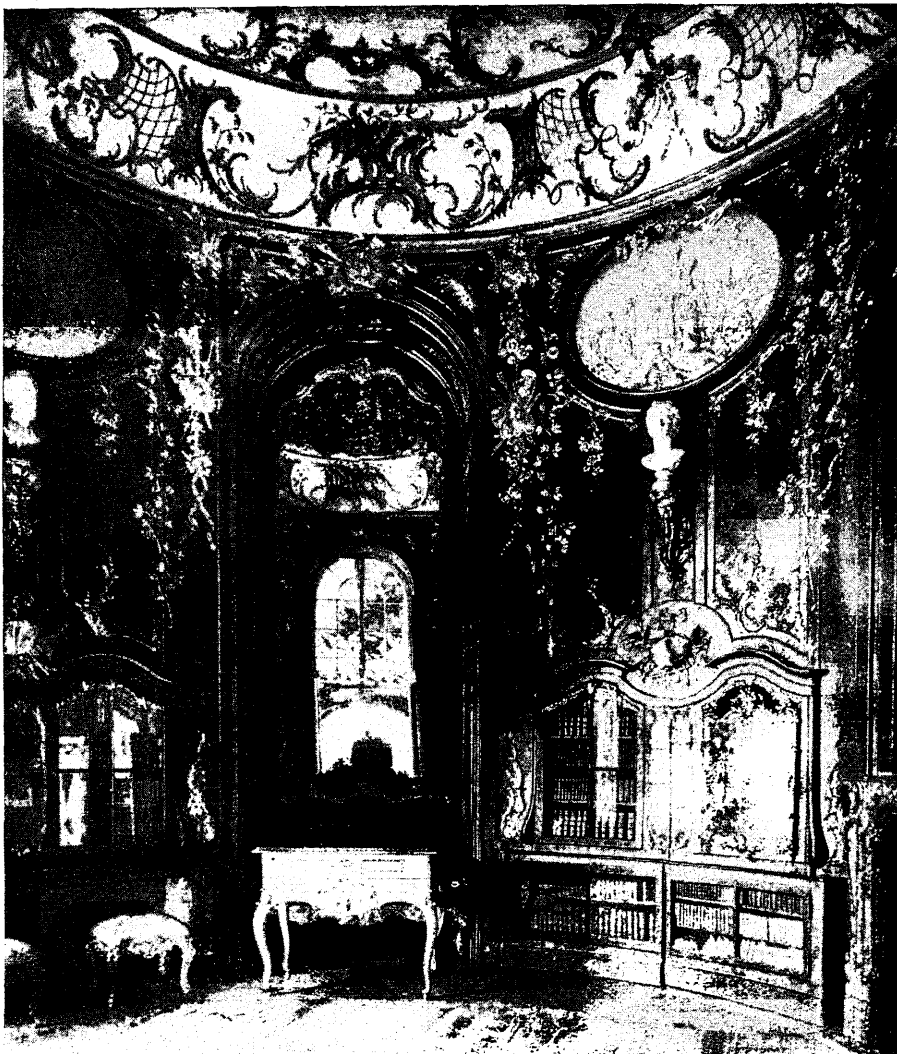
Esimesel pilgul näibki, nagu ei võiks kuidagi võrrelda meie *Kadrioru* Tallinnas *Sanssouci*ga Potsdamis. Tunduks nagu raskena katse luua silda *Kadriorust Sanssouci*sse. Ometi on mõeldav see sild ja silla jatkki *Sanssouci*st ka edasi, ka *Versailles*sse ja teisale, s. o. sild meie juurest Kesk- ja isegi Lääne-Euroopasse. Ja see — esmajoones kultuuriloolisest lähtekohast väljudes.

Täni on *Kadrioru* kultuuriloolist väärtust alahinnatud. Tõeliselt võiks *Kadriorule, Sanssouci*le ja ka *Versailles*'ile j. t. omistada meie seisukohalt peaaegu võrdset kultuuriloolist tähtsust.

Tutvunud *Kadrioru* sünnilooga ja asutajaga, peatugem siis ka lühidalt *Friedrich Suure* isiku ja tema *Sanssouci* juures.

ON säilinud kaks kuningas *Friedrich Suure* enda poolt joonistatud plaani *Sanssouci* kohta: üks eskiis käib terrasside kohta ühes lossiga, teine aga näitab lossi üksi. Lossiehitamise teostus vastab peaaegu täiesti viimasele eskiisile.

Parempoolel asuvad kuninga ruumid *Pour le Roy*, vasakpoolel külaliste toad — *Pour des etrangers*; kuninga magamistoa kohale on kirjutatud: *Meme propor-*

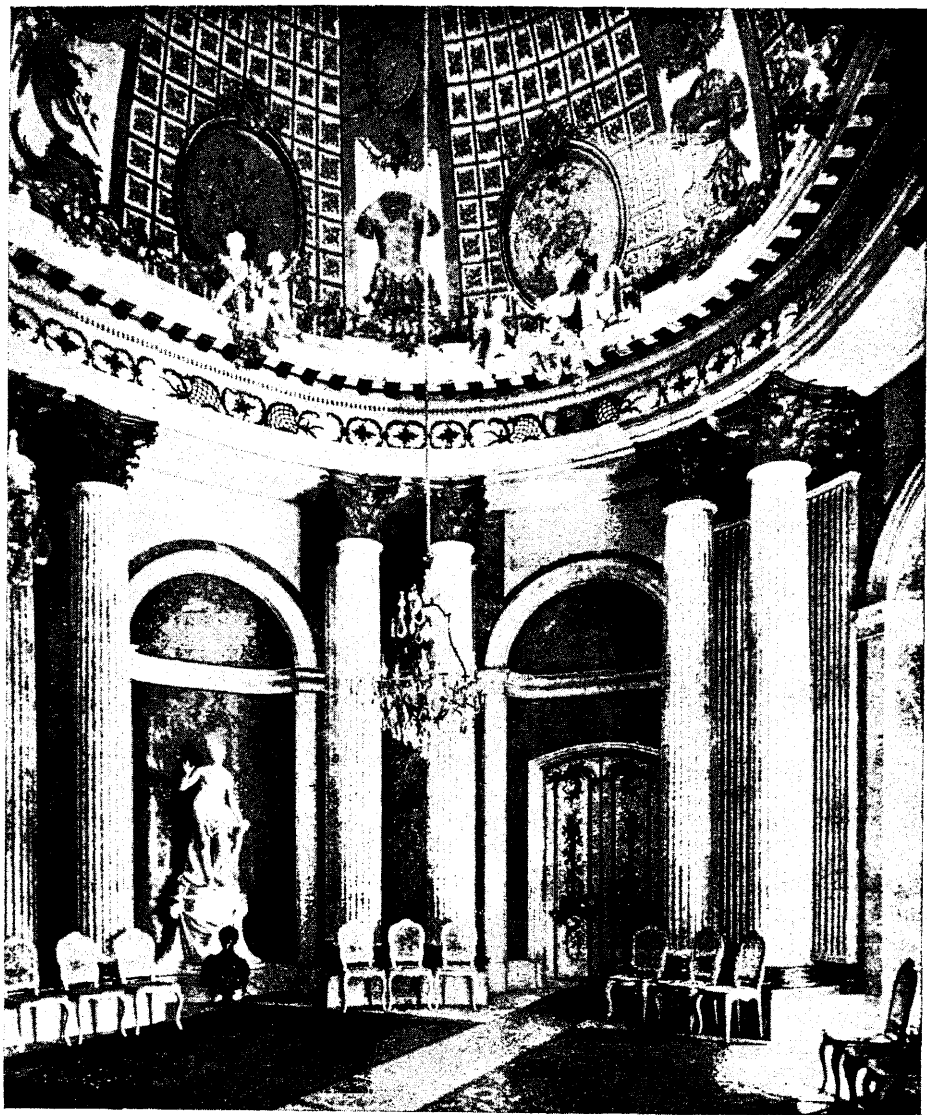

SANSSOUCI, RAAMATUKOGUTUBA
Georg W. v. Knöbelsdorfi joon. järele

Ehit. alati a. 1744

tion qu'a Potsdam (samad proportsioonid nagu Potsdamis); ümartoa kohal: *Comme a Reinsberg* (nagu Reinsbergis); sammas-eeelöue juures on kuningas tähendanud: *Colonade Capelée corintien mais le reste come a Reinsberg* (rihvatud korintikolonnaad, muu aga nagu Reinsbergis).

See kuninglik eskiis on näide sellest, kui täpselt kuningas oma soovid ehituse alal kindlaks oli määranud ja kui konservatiivselt ta kõigest kinni pidas, mis talle kunagi oli meeldinud.

SANSSOUCI, KUPPEL-SAAL

Georg W. v. Knobelsdorf'i joon. järele

Mõlemad plaanid aga on ühtlasi tõenduseks selle kohta, kuivõrra väikest osa etendas tookordne Preisi kuninglik ehituste-intendant von Knobelsdorf ühes arhitektidega Friedrich Suure aegsete ehituste arhitektuuris.

Selle kohta kirjutab Manger, kes tegutses kuninglike ehituste alal Potsdamis aastast 1753 kuni 1790, järgmist:

Die ersten vierzig Jahre seiner Regierung war er (der König) Selbsterfinder und Vorzeichner der Aussenseiten zu den erbauenden Schlössern, pübliken, privat- und ökonomischen Gebäuden von einiger Wichtigkeit, ebenso als zur Verzierung und Möblierung der inneren Gemächer in den ihm besonders eigenen Gebäuden; in den letzten Jahren nahm er es hierin nicht so genau.

(Oma valitsusaja esimese neljakümne aasta jooksul oli kuningas ehitatavate losside, samuti vähegi suurema tähtsusega avalike, era- ja majandushoonete iseleitaja ja väliskülgede ettejuonistaja, ja määras tema eriti talle kavatsatud hoonete siseruumide kaunistamise ja möbleerimise; viimastel aastatel ei olnud ta selles enam nii täpne).

Sanssouci ehitati kaunis kiiresti, nagu Kadriorgki. Läbi aasta 1745 töötati toorehituse kallal. Kuningas oli lahinguväljal ning saatis säält kõik tarvilised koraldused ehituskulude, ehitusjuhtide jne. kohta. Ta tagasitulekul sõjast novembrikuul 1745 oli hoone juba katuse all. Aastal 1746, kevadel, lõpetati lossi toorehitus ilma kolonnaadita. Sama aasta suvel algasid seesmised ehitustööd. Need viidi teatud lõpule 1. maini 1747.

Järgmisel päeval, 2. mail 1747, kirjutab Speneri ajaleht:

Gestern haben Seine Majestät, der König, dero bey Potsdam gantz neu erbautes, ungemeyn prächtiges Sommer Palais, Sans Souci, bezogen, und allda des Mittags an einer Tafel von 200 Converts gespeiset, worauf gegen Abend von der Königlichen Capelle ein Concert ist gehalten worden.

(Eile asus Tema Majesteet, kuningas, oma Potsdami juures täitsa uuesti ehitatud, väga uhkesse suvepaleesse, mille nimeks on Sanssouci, ja lõunatas säält 200 kattega lauas, mille järele õhtupoolikul anti kuningliku kapelli poolt kontsert).

Sanssouci ehitaja on elurõõmus noor kuningas, keda kujutavad kuulsa maalikunstniku Pesnes'i pildid ja kes oma nooruses unistas, et ta kord loob endale bakhusetempli.

Seda tõendabki kuninga eestois sissekäigu kohal seinale värvitud prantsuskeelne programmiline värss:

*Que l'aube a son brillant retour
Sous ces lambris nous trouve encore
Disputant de vers et de l'amour
Et de nouveau voyons eclore
Tour premees d'un plus beau jour
Les fleurs, les plaisirs et l'aurore.*

(Et aga oma hiilgaval tagasitulekul nende tahveldiste all meid leiaks veel vaidlemast luulest ja armastusest ja et jällegi näeksime puhkevat parema päeva algmell lilli, lõbustusi ja koitu).

Kuid pärast mõnda aastat hiilgavat seltskonnaelu oli Sanssouci aastakümneid kuningale vaikseks varjupaigaks, kus tema „vana anakoreedina“ elas oma tööle koos oma raamatutega.

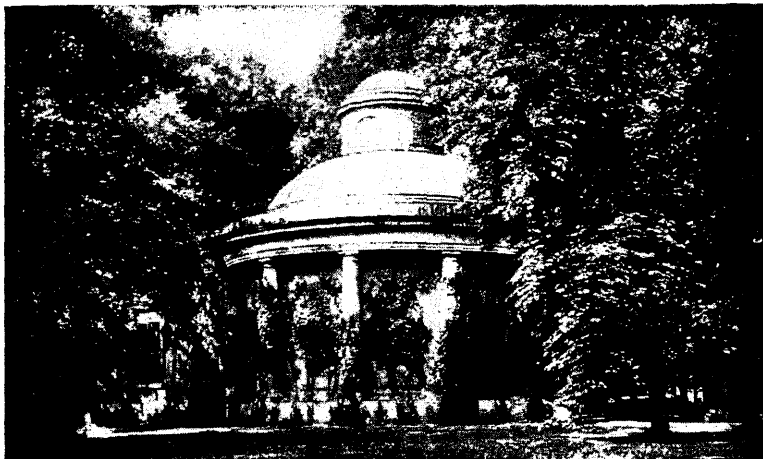
Nagu ettenägelikkusest on kuninga soovil kirjutatud eestoa teisele uksele järgmised Chaulieu sõnad:

*Je sème encore de quelques fleurs
Le peu de chemin qui me reste.
(Külvan veel mõningaid lilli
sel vähesel teel, mis mulle jäänud).*

Siin elas ja töötas Sanssouci erak, suure sõja kohutavate kogemuste varal küpsenud ja inimlikest asjust üleolev antiikaja stookk.

Friedrichi kohta kirjutab Goethe Berliini, Potsdami ja Sanssouci'd külastades maikuul 1778, kui kuningas ise oli parajasti sõjas, Merckile järgmist:

Es sind mir tausend Lichter aufgangen. Und dem alten Fritz bin ich recht nah worden, da hab' ich sein Wesen gesehen, sein Gold, Silber, Marmor, Affen, Papageien und zerrissene Vorhänge, und hab' über den grossen Menschen seine eigenen Lumpenhunde räsonteren hören.

ANTIHK TEMPEL SANSSOUCI'S

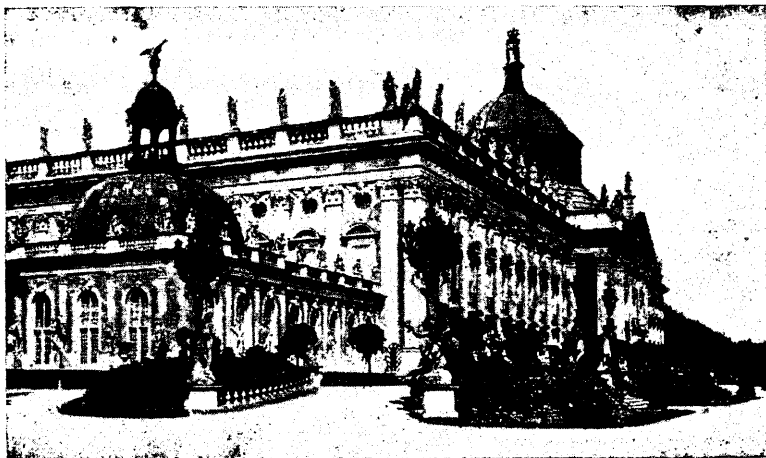
Potsdam

(Mulle on tuhat asja selgunud. Olen vanale Fritzule õige lähedale astunud, olen ta loomust näinud, ta kulda, hõbedat, marmorit, pärdikuid, papagoisid ja kärisenud eesriideid, ja olen kuulnud keelepeksu suure inimese kohta ta enda närukoerte suust).

Goethe kirjas tarvitatud sõnade „närukoerte suust“ all tuleb mõista teatavat toleaeagset Berliini seltskonna kihti.

Neli aastakümnet elas Friedrich Suur *Sanssouci*'s. Siin suri ta suures tugi- toolis keset oma magamistuba 17. augustil 1786 kell 2 hommikul.

Oma surma ette aimates kirjutas Friedrich Suur paar aastat enne seda *d'A l e m b e r t'*ile:

UUS PALEE

Potsdam

Wenn man nicht das ist, was man ehemals Hypochonder nannte und was man jetzt mit ungleich mehr Eleganz Vapoureux nennt, so muss man dem Zeitpunkt, der unseren Dummheiten und unseren Qualen ein Ende bereitet, fröhlichen Sinnes entgegensehen und sich freuen, dass der Tod uns von den Leidenschaften, die uns peinigten, befreit. Nach reichlicher Überlegung dieses wichtigen Gegenstandes denke ich, meine gute Laune zu bewahren, solange meine elende und gebrechliche Maschine dauert.

(Kui ei olda seda, mida vanasti kutsuti hüpohondriks ning mida praegu nime-tatakse tunduvalt suurema elegantsiga vapoureux, siis tuleb ajale, mis teeb lõpu meie rumalustele ja meie piinadele, vastu vaadata rõõmsa meelega ja rõõmu tunda, et surm meid vabastab vaevavaist kirgedest. Pärast selle tähtsa küsimuse küpset kaalumist arvan mina, et säilitan oma hää tuju seni kui kestab minu vilets ja surelik masin).

Friedrich Suure viimset soovi maetud saada *Sanssouci* terrassil *Flora* ja *Zephyr*i järgedel ei respekteritud: ta on maetud Potsdami *Sanssouci* kirikus. Ruum, kus Friedrich Suur elas ja töötas 40 aastat — ta magamistuba — hävitati tema järeltulijate poolt.

MIDA võime järeldada mainitud kahe lossi tekkimisloo kirjeldusest? Milles avaldub sarnasus, milles nende vahe?

Võiks lühidalt vastata: *Tempora mutantur et nos mutamur in illis*. Ajad muutuvad ja meie ühes nendega.

Seda vanade roomlaste tarka väljendust võiks tarvitada ka *Kadrioru* ja *Sanssouci* kohta...

Sama võib aga päämiselt ütelda — parahillase Venemaa kohta. Sest sellal kui kõik teised suurriigid, kes said oma aluse Venemaaga ühes sajandis, on püsinud ja rühivad edasi tänini, ei ole vaid enam Venemaad ja venelasi: kultuuri poole tüüriva endise Venemaa asemele on tekkinud rida madala kultuurilise astmega rahvaste nõukogude vabariike ühise keskvalitsusega Moskvas — säääl, kus elas moskoviit e n n e Peeter Suurt... Suur Vene rahvamas on vägivaldselt surutud tagasi läinud aegade olukorda. On surnud Venemaa ja venelane — nõukogude noor ei teagi, et on kord olnud teissuguseid päivi — ning lõplikult on kustunud Peetri täht, kes väsimatult töötas ja lõi ka — *Kadrioru lossi*...

Seda tõika tundes peaksid Balti riigid ühes kõikide teiste Euroopa kultuuri evivate rahvastega lõpetama igasuguse piilumise itta. Tuleb oma kultuuri arendada ja kaitsta ning ühinedes sõbralikuks pereks sugu- ja naaberrahvastega süveneda parema ja heledama tuleviku nimel selge pilguga ja mõistusega Kesk- ja Lääne-Euroopa valgusesse.

Seda soovin, mõeldes *Kadriorule*, meie riigipää nüüdsele esinduslossile.

Richard Patzner

MUIDUGI ei tule ülaltoodust järeldada, nagu peaksime leppima *Kadrioruga* tema praegusel kujul ning nägema selles või Friedrich Suure *Sanssouci*'s oma ideaali ja eeskuju. Tähtis on, et mõistaksime hinnata kultuurloomingut ning rajaksime uusi sildu ja uusi *Kadriorge*, silmas pidades üldist rahvaste kultuurelu kõikjal säääl, kus meeletult ei katsetata inimhingedega, vaid kus jätkub tõsine loov kultuuritöö.

Ses mõttes vajame riigimehi ja kultuurtegelasi, nagu seda olid Peeter Suur Venemaal ja Friedrich Suur Preisis, kes jäädvustasid oma nime kumbki nii oma isamaa kui kogu Euroopa kultuurajalooos. Mitte neid mehi kui lahing-lasi ja maadevallutajaid, vaid kui kindraleid ja vaimukuningaid, kes mõtelnud ja töötanud kultuuri hääks.

Vajame juhtivaid inimesi ja tegelasi, kes hindavad kultuuritööd ega ole ebapatriooid seega, et töötavad päämiselt — ja sageli asjatundmatult — majandus-elu alal, — ja mitte ainult majandusalal, vaid kõrgel kohal ka näit. haridustöös — päevast päeva, tundmata huvi isegi oma rahva keele õigekirjutuse, ammu siis rahva kunstimeele nõuete rahuldamise vastu.

Kus on Eesti Peeter, kes löikab habeme meie kihihuvilisel „bojaariril“ ning malgutab laiali suure karja neid äritsemaid ebapatrioote, kes käte ja jalgadega hoiavad kramplikult kinni seisukohast, mida nad ei vääri? Ja kus on meie Friedrich, kes loob enesele ja oma rahvale murevaba kauniskodu?

AUGUST PEERNA

ARMUTAIG
Monograviitür

Miss Elizabeth Chudleigh

18-nda sajandi suurim seiklejanna ja tema Eestisse käigud

„Ta oli riietatud musta,“ ütleb päältnägija von Archenholz, „ja ta kindel ning uhke ülalpidamine kogu talituse kestes võitis talle kõik südamed, kuigi seadus ei kõnelenud tema kasuks. Ta pidas ise kõne jäljendamatu väärikusega. Kuid ta mõisteti siiski süüdlaseks, päüle seda kui kõik peerid olid tõusnud üksteise kõrrel üles, kästi rinnal ning õeldes: „minu au juures: ta on süüdlane“, ainult üks soovitas teha lisanduse „süüdlane, kuid mitte tahtega, vaid eksides“.

Hertsoginna Kingstoni oma kaitsekõne on täis väärikust ja naiselikku mänglevat koketsust. Avaldades alluvust ei lange ta aga pilgukski enese-alanduseni. Kogu kõne mõjub lugedes väga kaasakiskuvalt, kuid ei suutnud siiski läbi murda eelarvamiste ja lady Kingstoni halva kuulsuse kaljukindlast müürist.

Inglise seadused näevad ette, et seaduslik toiming pole üldse ümberlükatav ja sellepärast ei tunnistatudki seaduslikuks vaimuliku kohtu otsus miss Chudleigh esimese abielu ebaseaduslikkusest. Milady vaidleski vastu ainult sel alusel, et luges vaimuliku kohtu otsuse maksvaks; teda oleks oodanud süüditunnistamise puhul põletismärgi käele vajutamine, mis aga jäi teostamata üksi sellepärast, et ta kuulus peeride seisusesse, sest kuigi tunnistada, et ta ei olnud hertsog Kingstoni seaduslik naine, siis oli ta ometi Hervey seaduslik naine ja Hervey oli saanud vaeajal krahv Bristol'iks. Seega oli miss Chudleigh ikkagi peerinna, milline seisus vabastas tema häbistava märgiga karistamisest.

„Säärane oli,“ lisab juure von Archenholz, „selle iseäraliku protsessi lahendus, mis kestis kuus istangut. Need kuus päeva olid kuus päha rahvale. Istangud algasid alles kell 10, ent saal täitus juba kella viiest hommikul. Oli isegi daame, kes läksid sinna kell 3 päeva koidikul suurepäraselt riietatud, kalliskividega ehitud, ja jäid istangule kella viieni pätele lõunat, s. o. lõpuni. Iseäraliku ning veetleva pildi pakkus see tseremoonia. Säärased stseenid leiavad aset ainult aristokraatia kriminaalprotsessi puhul ning maksavad määratud summasid.“

Hertsoginna Kingston'i äge ning kirglik iseloom väljendus veelgi elavamalt kohtusaalist lahkumise järele. Kui talle teatati, et ta on kaotanud protsessi, tõusis temas kartus kaotada need määratud varandused, mis ta oli omandanud nii suurte kavalustega. Vaevalt laskis ta kantsleri lugeda kohtu otsuse ja kuulas ära sellele lisatud manitsussõnad, kui pöördus härra Clover'i poole sõnadega:

„Te kuulete, ma olen hukka mõistetud. Kingston'i lossis on püssid ja püstolid, jookske sinna, ajage välja kõik teenijad, vallutage see maja minu nimel ja, kui on vaja, tarvitage jõudu.“

Sellele imelikule ning julgele naisele oli palju tähtsam varanduse kui hää nime kaotus.

Pääle protsessi lahkus hertsoginna Inglismaalt, enne kui pärijad jõudsid väljasõidu keelu maksuma panna, tahtes algatada tema vastu tsiviilnõudmist, et saada kätte varandusi, sest see oligi kriminaalsüüdistuse tõeline põhjus. Kuid milady jõudis neist ette ning sõitis kiirelt välja Calais'sse, kus ta seadis sisse toreda palee, mille ostis Orleansi hertsogilt 1.400.000 livre'i eest. Sama kohus, mis tühistas tema abielu hertsogh Kingston'iga jättis temale varanduse, kuna testament oli tehtud miss Chudleigh nimele. Aga rahu polnud krahvinna Bristol'i iseloomus. Vaevalt oli ta korraldanud oma toreda lossi Calais's, kui ta juba hakkas ette valmistama Venemaa reisile, milline kavatsus tal oli veel enne protsessi. Milady soovis lahket vastuvõttu Vene keisrinnalt ning viis tsaarinnale kingitusena rikkalikku piltide kollektsiooni hertsogh Kingston'i pärandusest. Keisrinna Katariina võttis tema lahkeid ja etiketivabalt vastu suvelossis, kuhu hertsoginna asuski elama. Pääle selle laskis keisrinna oma kulul parandada hertsoginna Kingston'i laeva, mille torm oli lõhkunud Peterburi lahes Eesti rannikul. See oli läbi mahagoonist korvett, varustatud kaheksa kahuriga, mille oli saabunud hertsoginna Kingston.

Hertsoginna oli näinud Peterburi õueringkonnas daame, kes kandsid keisrinna pilti paela küljes rüpatult. Ta mõtles, et ostes maid Venemaal, võib ta omada selle aumärgi, mis ta nii väga igatses. Ta ostis Joh. von Rosen'ilt 85.000 rubla eest Voka, Toila ja Oro mõisad Eestimaa, praeguses Viru maakonnas, ning palus enesele seda aumärki. Kuid talle vastati, et keiserriigi põlised kombad ei luba anda seda aumärki välismaalastele. Mis nüüd teha maadega, mis ta oli muretse nud? Keegi andis krahvinna Bristolile nõu seada sisse neis mõisates viinavabrik, mis ta tegigi. Kuna ta pidi elama üle alanduse, et tema soovi ei täidetud, lahkus hertsoginna Kingston Peterburist ning sõitis uuesti Calais'sse täiendama oma palee sisseseadet.

Calais's võeti teda vastu suure au ning hiilgusega, protsessioonide ning rongikäikudega.

Elades mõni aeg vürstlikus toreduses Calais's, haarab lady Kingston'i uuesti rändamisimu ja ka rahutus oma maade saatuse pärast Venemaal. Teistkordse reisi Venemaale otsustas ta teha maad mööda, külastades ühtlasi maid, kust tal tuli läbi sõita. Peatudes Viinis, mille elu ei meeldi talle, kirjutab ta Poolasse vürst Radzivil'ile, et sõidab läbi tema maadest. See vürst oli olnud üks tema arvurikkaist austajaist. Vürst määras kohtamispaigaks Berge, umbes 40 miili Riilast. Sinna sõitis vürst oma külalisele vastu arvurikka saatkonnaga, millesse kuulusid kuussada hobust, tuhat jahikoera, karud, 40 sõiduriista, milles matkasid tema õening vennatütred, ühes vürstkonna aadlidaamidega. Husaaride kaardivägi saatis seda rongikäiku, milles oli midagi fantastilist ja operetlikku. Hertsoginna auks korraldatud kuninglikud pidud ning vastuvõtmine läks poola vürstle maksuma 120.000 naelsterlingit.

Jõudes Peterburi oli hertsoginna esimene mure sõita oma mõisatesse. Nende seisukord aga ei rahuldanud teda sugugi. Valitseja, kelle hooleks ta oli jätnud mõisad, pani talle ette arved, mis näitasid, et alles oli ainult see, mis polnud suut-

nud sulada. Hertsoгинna aga trööstis end vastuvõtuga, mis talle valmistas vene aristokraatia.

Lahkudes Peterburist sõitis ta uuesti Calais'se, kus ta elas lugupeetuna, aida-tes vaesed ning avades oma maja nii hästi rikkaille kui kehvadele. Õeldakse isegi, lady Kingston'i heldus tõusnud kuni 40.000 naelsterlingini aastas.

Aastal 1786 tahtis hertsoгинna sõita tagasi Inglismaale, et lõpetada sääl oma elupäevad. Sellest kirjutasid inglise lehed avalikult. Kuid pamfletistid haarasid kinni juhust, püüdes igate viisi nurja ajada hertsoгинna kavatsuse, olgu kas isikliku kättemaksu või mõnesugustel muudel põhjustel. Nii loobuski naisseikleja oma kavatsusest ning tüüris enesele eluajaks toreda lossi Pariisis, kus ta ühendas peaaegu kõik sotsiaalsed klassid. Kuid sellega ühes ka kõige kõrgema seltskonna, kuna kõik inglise tähtsamad isikud peatusid tema juures oma Pariisis viibimise ajal. Ta salong oli alati avatud kuulsatele ning anderikastele kunstnikele ja vaimuinimestele, kuid ta uks polnud sulutud ka keskpärasusele, keda ta sageli aitas pääseda kitsast ringist. Ta suri lühikese haiguse järele 28. aug. 1788, 68 aasta vanaduses, kirjutades testamendi Evelyn Meadow'i kasuks, kes oli algatanud tema vastu protsessi kahemehe pidamises. Kuid testament tühistati, kuna see oli kirjutatud Prantsusmaal inglise seaduste kohaselt, mis ei vasta prantsuse omadele.

Oma testamendis määras see seiklejanna vene keisrinnale kallidest kividest garnituuri; paavstile suure diamandi; oma kõrvarõngad ning pärlikee krahvinna Salisbury'le, kuna need pärlid olid olnud ühe sellenimelise krahvinna omad Henry IV-nda ajal.

Oleks ülekohus võtta ja vaadelda lady Kingston'i heitlikku elu väljaspool oma aja raamistikku. Tolleaja Inglismaa tundis veelgi skandaalsemaid lahutusprotsesse, nagu lord Worseley oma, kelle naine oli põgenenud ohvitseriga. Ainult selleks, et päästa oma viimast armualust, andis lady Worseley kohtule üles 34 kõrge-
maste seltskonda kuuluvat noormeest, kes kõik olla olnud tema armukesed ja ülesantuist ilmusidki 27 kohtusse. Kuid juba esimeste tunnistajate ülekuulamisel selgus, et stüidistaja lord Worseley ise oli tõstnud oma seljaga ühe noormehe maja katusele, et see pääseks säält vaatlema supleva lady Worseley ilu.

Sellises moraallagedas õhkkonnas ei moodusta Elizabeth Chudleigh lahutusprotsess mingi erandit, kuid selle naise terav keel valmistas talle rohkem vaenlasi kui ta teod.

Isegi tema kahemehe pidamise protsessi eel käis skandaalne naljamäng, mis laseb heita meid pilgu tolaeagssesse kirjanduslikusse moraali.

Hertsoгинna kardetavamaks vaenlaseks oli vaimurikas naljamängude kirjanik Samuel Foote. Tema oli kirjutanud rõveda farsi, mis kujutas küllalt selgelt ja läbipaistvalt lady Kingston'i elu pikantsemaid momente ja kõik oli ettevalmistatud selle jandi lavaliseks esitamiseks, kui Foote tegi paljastatavale pakkumise, et ta kõrvaldab 2000 naelsterlingi eest oma jandi. Lady Kingston olevat pakkunud kirjanikule 1600 naelsterlingit, mis aga Foote on põlanud väheks. Samal ajal aga keelas teaatritsensor näidendi ettekande ja kui siis Samuel Foote ilmus pakutud 1600 naelsterlingi järele, pidi ta leppima vaid lady Kingston'i hävitava pilkega.

Selline naine riivabki kahel puhul Eestit, viibides lühemat aega oma mõisates, mis peetakse tänapäevalgi kauni Viru ranna ilusamaks osaks: Voka, Oro ja Toila. Ostulepingus nimetab ostjanna ennast järgnevalt: „Kingstoni hertsoгинna, Dorchesteri markkrahvinna, Kingstoni krahvinna, Newarki bis-komptess ja Pierrepoint'i paruness, Baieris von Warthi krahvinna, sündinud Chudleigh.”

Voka mõisa nimetab uus omanik oma neiuinimega Chudleigh, millist nime mõisa kannab veel tänapäevalgi saksa keeles. Nähtavasti oli uuel omanikul naiselik kapriisi mõnel silmapilgul kavatsus pikemaks ajaks oma Chudleigh-nimelisse mõisa elama jääda, milleks rajataksegi vundament suurepärase lossi ehitamiseks, mis aga jääb teostamata.

See oli rahvusvahelise rokoko-aja elu, mille tõi enesega kaasa Elizabeth Chudleigh, kuigi ainult lühikeseks ajaks, Virumaa kallastele. Sääl elades oli ta ümbritsetud oma arvukast saatkonnast, kuhu kuulusid sama elurõõmuga kuhjatud daamid ja härrad. Viimaste hulgas ikka veel ilusa hertsoгинna järjekorraline armuke Vene kaardiväe ohvitser Garnovski, kellele ta hiljem kingib kolm nimetatud mõi-

Voka mõisa härrastemaja

sat, tehes seda sama meeleolulise kergusega, nagu tegi seda Chudleigh poolt äsja külastatud vene keisrinna Kateriina II-gi, ehk nagu tänapäeval meeldivale tuttavale lilli nõopauku.

Veel meie päevini on Voka, Oro ja Toila elanikkude keskel liikumas kummalisest hertsoginnast jutte, mis on püsinud poolteise sajandi kestes. Kuid aeg on paljugi neist katnud unustuse varjuga. Kaua aega levis selle naise rahu tuu tema endise omanduse kohal, muutus selle mingiks imede ümbruseks, milles oli ka võimatu võimalik. Nii kirjutab ajakiri *Inland* umbes 75 aastat hiljem kullaleiust nende mõisate maapinnast ja tõepoolest on leitudki Pühajõest kulda, mille aga sinna laskis heita oma ülemeeliku pillamise kõikvõimaldavatel hetketel hertsoginna, nagu mingi ohvri, kuid võib-olla ehk ka sihiliku tahtega: panna tõelisem alus legendile, nagu sisaldaks see maa-ala hiigla varandusi.

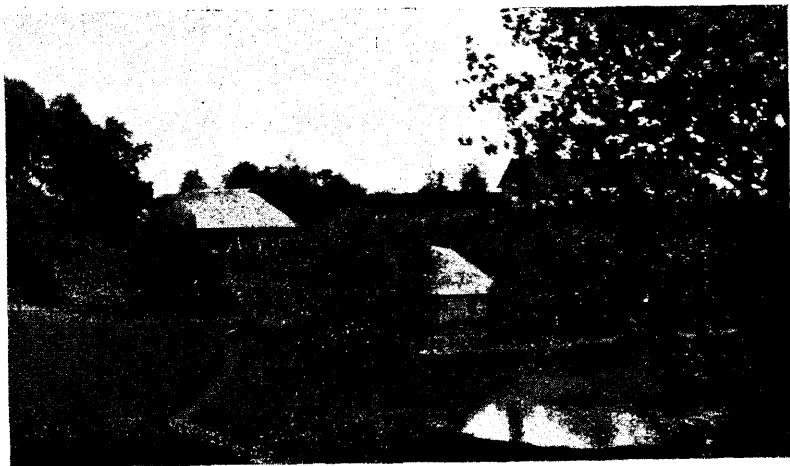
Mahagoonipuust jahilt, millel hertsoginna esmakordselt sõitis Venemaale, on ära toodud kaheksa kahurit, mis veel praegu on alal Voka mõisas.¹⁾

See oli nagu sureva rokoko-aja viimane ja täiuslikum puhang, mis Kingstoni hertsoginnaga külastas meie külma maad ja on püsinud nagu mingi jäädavalt kadunud kauni raamatu viimase lehekülje õilsamad read, mis manavad meie silme ette rokoko-aja pöörase ja siiski ohtralt veetlevat ilu sisaldavaid päevi, millest lahutas meid Prantsuse suur revolutsioon, tuues esile uue aja uute inimestega, kes püstitasid uued inimaated ja mõisted, mille leegitsevas helgis, — hoolimata revolutsiooni tulikahi suitsust, — küünime nägema vahest koguni veelgi selgemalt mineviku inimesi nende siksakilise elukäigu radadel.

Ja nagu saatuse mingi imeliku tahte juhtimisel on sattunud meie maale ka hertsoginna Kingston'i viimne tahe: tema testament, mis on kirjutatud hiiglasuurele pergamentile ja hoitakse alal Tallinnas Eestimaa Kirjanduse Seltsi arhiivaalide kogus. Kuidas ja millistel asjaoludel see testament Eesti on sattunud, pole võimalik olnud täpselt selgitada, kuid oletada võib, et kuna testament kaotas eelpool mainitud põhjustel Inglismaa kohta oma seadusliku jõu, loodeti seda kasutada Venemaal neis tülides ja sekeldustes, mis tekkisid pääle hertsoginna Kingston'i surma Voka, Oro ja Toila mõisate pärast, neid enesele nõudjate vahel. Ja vahest on siis hiljem nimetatud mõisate valdajate arhiivist rännanud see omapärane dokument Eestimaa Kirjanduse Seltsi arhiivi.

Bernhard Linde

1) Paar neist kahureist sünnitasid veel hiljuti tolmu Eesti ajakirjanduses, kuna keegi asunik oli need vanarauana maha müünud ja politsei siis need ostjalt riigi varandusena ära võtnud. Meie ajakirjanduses küsiti siis: kust on need kahurid õigupoolest pärit?

ALATSKIVI MAASTIK

Fot. H. Pedre

Joosep Kiis

Mälestusi Laksi Tõnisest

Järg

„Vai mis säääl enam arvata, kui juba luba on käes,“ ütles üks meestest. „Meie põllud võtab parun ära enesele, talud ja pobuli-hooned lõhub tuleval talvel maha, metsa kuuse alla ka ei lasta, sest sääält kihutab sinu minema mõisa metsavaht. Kui tahame Krimmi rännata, siis peame tänavu kevadel varakult, kui lumi ära sulab, kaks meest teele saatma, et nad oma silmaga näeksid, kuidas Krimmis põldu haritakse ja kuidas säääl vilid kasvab ja kas säääl maad saada on, nagu siin kõneldakse, ega meie ometi ilma vaatamata ei või teele asuda!“

„Maakuulajaid tuleb nimelt saata!“ ütles Laksi Tõnis. „Metsakivi talud jäetakse küll alles, aga kes siin enam elada saab, tuleval aastal tahetakse juba talude eest rendiraha. Minu talu eest tulevat aastast 105 rubla maksa, seletas mulle mõisa kirjutaja. Noh, kust mõtleme meie selle suure summa iga aasta välja tõmmata? Mul on talus praegu 5 lehma ja 3 härga, noh, kui nüüd need loomad sügisel Mihklilaadal ära müüa, siis saab ehk ühe aasta rent. Kuidas saame siis teisel aastal ilma karjata elada? Päälegi tahetavat pool rendist juba kevadel ette ja seda ei ole kellelgi kuskilt võtta. Seni ei saanud talust niigi palju raha, et oleks võimalik igale mehele kirikuminekuks saapad jalga muretseda, naised vaeses on pidanud alati pastlatega kirikus käima. Kui renti hakkame maksma, siis ei saa enam pastlaidki jalga. Mõisa orjus sai ikka kuidagi ära orjatud. Kui siis mõni kopikas ka saadi, siis sai vai soojagi majja ja talveks hobused rauda. Mina sain mineval aastal enesele raud-

rehvidega rattadki teha. Kui Krimmi minek tuleb, siis on tarvis kõvu rattaid. Oh, vennad!“ ohkas Tõnis, „nüüd on meie lugu palju halvem, kui vanasti Iisraeli lastel Egiptusemaal, kui nad Kaananisse hakkasid rändama. Nüüd ei jää meil küll muud nõu, kui peame kohe ära valima maakuulajad, kes Krimmi lähevad.“

Koosviibijad olid nõus. Pika kaalutlemise järele tehti otsus, et Otsa Kaarel ja Kalmuse Jüri peavad maakuulajate ülesande endale võtma. Aga enne vaja neile 60 rubla raha kokku korjata, ega tühjade taskutega või neid teele saata. Kalmuse Jüri nõustus algama sõitu oma hobusega, kuid teatas, et temal ei olewat rautatud vankrit ja puuratas-tega ei võivat sõita, need lagunevat pikal teel ära. Laksi Tõnis oli valmis oma rautatud vankrit andma, kui aga saadikuid leidub. Nõnda siis tehti pikema nõupidamise pääle otsus: Otsa Kaarel ja Kalmuse Jüri sõidavad kevadel, kohe kui lumi ära läheb, Krimmi ja on suve läbi Krimmis, siis näevad, kuidas sääl põldu haritakse ja vilja saadakse; siis teavad tuua tõesõnumeid. Otsa Kaarel ja Kalmuse Jüri avaldasid selleks oma nõusoleku. Ja nii lõppes seekordne koosolek.

Kui mina oma vanaemaga tarest väljusin, oli juba koiduvalget näha, ja mehed võtsid hobused aia küljest lahti ning sõitsid väravast välja. Kui koju saime, ütles vanaema mulle: „Küll sina aga oled mul poiss, öö otsa kuulab, silmad pärani, ei ole sugugi unine. Mõned vanad mehedki juba tukkusid, aga sinu silmas ei ole und praegugi näha.“

Ei ma vastanud midagi. Jäin poisikese põnevusega ootama asjade edaspidist arengut. Kas rändame meiegi Alatskivilt ära — kaugele lõunasse, tundmatule maale?

SAABUS kevade. Lumi oli ära sulanud ja karjad käisid juba väljas.

Ühel laupäeva õhtul, kui saunas käidud ja õhtusöömaeg möödunud, kutsus vanaema mind enesega kaasa Laksile. Selgus, et samal õhtul pidi algama Krimmi rändajate teekond.

Hulk hobuseid oli Laksi õues. Need kuulusid rändurite saatjaile. Viimaseid — mehi ja naisi — oli Laksi talukamber peaaegu täis. Otsa Kaarel ja Kalmuse Jüri olid ka juba kohal ning korraldasid teemoona kompe, mis saatjate poolt kokku toodud. Siin oli võid, suitsutatud lambakintse, sealiha ja leivapätse. Leiba oli nii palju toodud, et pool sellest jäeti koju. Kogu toiduvara pandi sellesse pärna koorest tehtud kasti, millega Otsa Kaarel oli käinud Riias. Kast tõsteti Laksi Tõnise rautatud vankri, mille ette jälle rakendati Kalmuse Jüri hobune.

Selle järele kutsuti kõik õues viibijad tuppa. Olles Vennaste koguduse palvetunni pidaja ei tahtnud Otsa Kaarel teele asuda ühist palvet pidamata. Kui palve tehtud, pöördus Laksi Tõnis maakuulajate poole lühikese kõnega.

„Minge nüüd, vennad, jumala nimel,“ ütles ta. „Tutvuge hoolikalt eluga ja põlluharimisega ning selle tasuvuse küsimusega Krimmis. Nädalat neli enne Mihklipäeva võite jälle tagasisõitu alata, küll jõuate siis enne lume tulekut koju.“

Kui vanker lahkujatega Laksi värvast välja veeres, oli päike juba tõusnud üle metsalatvade. Vahest nüüd alles hakkasid ka saatjad Laksilt, igäüks oma kodu poole, lahkuma. Lootust ei olnud enam kellegil isa-isade kodukohta jäämiseks ega hingemaa saamiseks, jäi vaid valutav unistus uuest kodumaast. Ja vaiksed, vagad soovid rändasid vankripõrina järele — ränduritega kaasa metsa poole.

Ja jälle orjati mõisat vana viisi — ka suvel. Sel teadmisel aga, et käesolev suvi pidi olema viimne orjusesuvi.

Nii möödus aeg. Tuli juba augustikuu.

Korraga saavad need peremehed, kellele talud alles jäetud, käsu mõisa ilmumiseks. Mehed ei teadnud aimatagi seda häda, mis neid varitses. Mõisasse ilmumine oli tehtud kohustuslikuks kihelkonnakohtu poolt 30 vitsahoobi ähvardusel.

Kui peremehed järgmisel päeval mõisas koos olid, luges kihelkonnakohtunik neile ette keisri poolt antud talurahva seaduse, mille järele talumaad olid mõisamaast eraldatud ning talurahvas mõisa teorjusest vabastatud. Taludel tuleb eelseisval kevadel maksa mõisale renti ning rendi lepingud mõisahärraga teha hiljemalt Jakobi-päevaks. Nii seisvat uues seaduses, seda peetagu meeles...

Nüüd oli kolme Metsakivi talu peremehe seisukord üsna kriitiline, sest ei teatud, kas sõlmida leping mõisaga või ütelda koht üles, maakuulajad Krimmist olid ju alles tagasi tulemata.

Paar-kolm korda käidi Laksil ühiselt nõu pidamas. Ühel õhtul kutsuti jälle minu vanaema ka kohale. Ega minagi jäänud siis koju. Ja jälle kaaluti seisukorda, kuid õigele otsale ei saadud kuidagi.

„Viimaks,“ ütles Tõnis, „ei jää meil ikkagi teist nõu, kui et peame kohad ära andma. Kust meie siin, metsanurgas selle kõrge rendiraha — üle 1000 rubla — igäüks võtame! Oigu nendega kuidas on, kes Peip-sile lähemal elavad, nemad käivad talvel venelastega kalastamas, kevadel tindi-noodal — siis ehk saavad kuidagi rendi kokku. Kuid kust peame raha saama — Metsakivil? Seni ei saanud kuidagi saabast jalga teisiti, kui et naised pidid suvi otsa võid koguma. Mis see või siis maksab — 8 ja 9 kopikat nael! Soola ja silkugi saab hädavaevalt või vastu. Millest tasume siis rendi!? Tuleb tahestahtmatult Alatskivilt välja kolida.“

Tehti üksmeelne otsus juba järgmisel päeval talude käest äraandmise asjus. Ja otsus teostati.

Pikisilmi oodati nüüd maakuulajate tagasitulekut Krimmist. Kuid nood lasksid end oodata. Alles umbes kaks nädalat enne Mihklipäeva jõudsid saadikud Krimmiteekonnalt koju.

Kohe lähemal pühapäeval kogunesid Laksi Tõnise juure kõik need perekonnaisad, kel enam Alatskivil elamise lootust ei olnud. Siin pidid maakuulajad rääkima väljavaadetest Krimmi asumise kohta. Kamber oli puupüsti inimesi täis, mehi ja naisi, sest nüüd, kubeneri luba käes, tohiti avalikult kokku tulla ühise mure üle mõtteid vahetama. Mina läksin Laksile seekord oma isa ja vanaemaga.

Esimesena andis ülevaate Krimmi põlluharija elust-olust Otsa Kaarel. Paar kuud oli ta oma silmaga näinud kohapäälset olukorda.

„Leiba ja vilja on Krimmis külluses,“ algas ta, „maad on ka nii palju, kui aga keegi harida jaksab. Maa-maksud on üsna väikesed, sest inimesi elab hõredasti. Elamud on savist ja õlgedest, seest valgeks lubjatud. Kõige selle poolest ei ole elul tõesti Krimmis viga. Kuid vigu on säääl siiski ka, ja koguni üsna rohkesti, ning nimelt niisuguseid, mida meie siin aimatagi ei tea. Kuid rääkigu sellest kõigest Kalmuse Jüri, tema on eluaegne põldur ja tunneb põlluasjandust paremini kui mina. Ka ei saa mina nii vabalt rääkida, olen oma 25-aastase kroonuteenistuse järele nagu emakeelestki võõrdunud...“

„Jah,“ sõnas kohe teine saadik Jüri, „maad on Krimmis palju. Aga säälset maad ei saa meie kuidagi harimagi hakata! Sest ühe adra jaoks peab Krimmis olema neli hobust ja neli härga, mis kõik korruga tööle rakendatakse — hobused kõrvuti ette ja härjad, ka kõrvuti, nende taha. Kaks meest juhivad hobuseid ja härgi ning kaks meest — atra ennast. Nii on üheainsa adra juures künnil 4 inimest ja 8 veolooma. Põllud asetsevad harilikult versta 6 või enam küllest eemal. Kui hommikul põllule lähed, tuleb endale ja loomadele toit ja vesi võtta kaasa, sest vesi näit. on saadaval üksnes külakaevust. Küla on ehitatud sinna, kus juba muistsel ajal on tehtud väga sügavad kaevud. Vett saadakse kaevust pööra abil, mida hobusega ümber veetakse. Igast perest on järjekorras kaks meest ja hobune hommikust õhtuni vett vinnamas nii palju, kui on kogu küla tarvidus päeva jooksul. Elatatakse end põlluharimisest ja karjapidamisest. On suuri lambakarju ja ka suuri lambaid, mida lüpstakse nagu lehma. Lamba piimast valmistatakse juustu. See juust ja lambaliha on Krimmis leiva asetäitja. Sigu ei ole, sealiha ei võivat süüa suure kuumuse pärast. Sealiha tarvitamine toob säääl ühte kehaosasse tüütava haiguse, millest raske vabaneda. Leiba küpsetatakse ja toitu keedetakse looma sõnnikuga, mis õlgedega segamini sõtkutakse ja mida siis lõigatakse ja kuivatatakse nagu turvast, sest puud ega hagu säääl, nagu meil, ei ole...“

„Oh, ära enam räägi!“ katkestas kõnelejat Laksi Tõnis. „Meie rahvas küll Krimmis elada ei saa, kui see elu säääl on niisugune, nagu räägid.“

„Kõik on tõsi,“ vastas Jüri. „Mõtlege ise, mida peame tegema Krimmi kõval pinnal oma väikese adraga ja ühe või kahe hobusega. Põllul kasvab suur, tugevate juurtega rohi nagu meil pilliroog. Meie adraga ei saa Krimmis omale kapsamaadki üles künda. Krimmi künnimehel on vagu arssin lai ja 12—13 tolli sügav. Vao päälle visatakse seeme ning äestatakse siis sisse. Järgneval ja kolmandal aastal tehakse põld samal teel äkke abil maha, ilma kündmata. Neljandal aastal jääb maa karjamaaks. Selle järele küntakse põld uuest kohast üles. Sõnnikut põllule ei panda, kogu sõnnik ja õled, mis keetmisest ja ahjukütmisest jääb üle, põletatakse väljal ära. Nõnda, vennad, on lood põllupidamisega Krimmis. Meie, kui sinna asume, ei saa säääl peremeheks hakata, vaid peame suurpõllupidaja juure asuma kas karjaseks või moonakaks. Kuid arvan, et tööle meie ka ei pääse, sest vähesed meie keskest oskavad vene keelt. Tehke, kuidas arvate, mina Krimmi enam ta-

gasi ei lähe, parem siis juba palkan enda Alatskivi mõisa moonameheks," lõpetas Kalmuse Jüri.

Nüüd olid kõigil kurvad näod. Ohati, et kuhu meie vaesekesed nüüd peame kevadel minema... Mõisaga on vahekord katkestatud.

„Vennad, ärgem heitkem meelt!“ sõnas viimaks keegi Laheküla mees. „Ehk aitab jumal, kui aga temale loodame. Talvel, kui Peipsil on jää, sõidame üle järve Venemaale. Sääli leiduvat mõisnikel külluses tühja maad, mida nad ei jõudvat ära harida lasta, sest talupoegadele olevat antud hingemaad. Nüüd talupojad enam mõisa tööle ei mõtlevatki minna. Nii seisvat palju maad söödis, mida mõisnikud rõõmuga rendile annaksid või koguni ära müüksid. Kuid maa võtjaid ei leiduvat, sest igal mehel on niikuinii juba oma hingemaa. Nii rääkis mulle läinud pühapäeval vene papp.“

Üsna vaikseks jäi Laksi Tõnise kambris selle kõige järele. Igauks mõtles nüüd veel ainult ühele pääsmisvõimalusele — üle Peipsi Venemaale siirdumise küsimusele.

Võtnud endaga alati kaasas kantavast kotist lauluraamatu, Otsa Kaarel algas palvetundi. Suures vaevas ja viletsuses viibivale Alatskivi rahvale palus ta jumalalt nõu ja abi.

Kurvas meeolus mindi laiali. Tulevik ei töotanud midagi hääd.

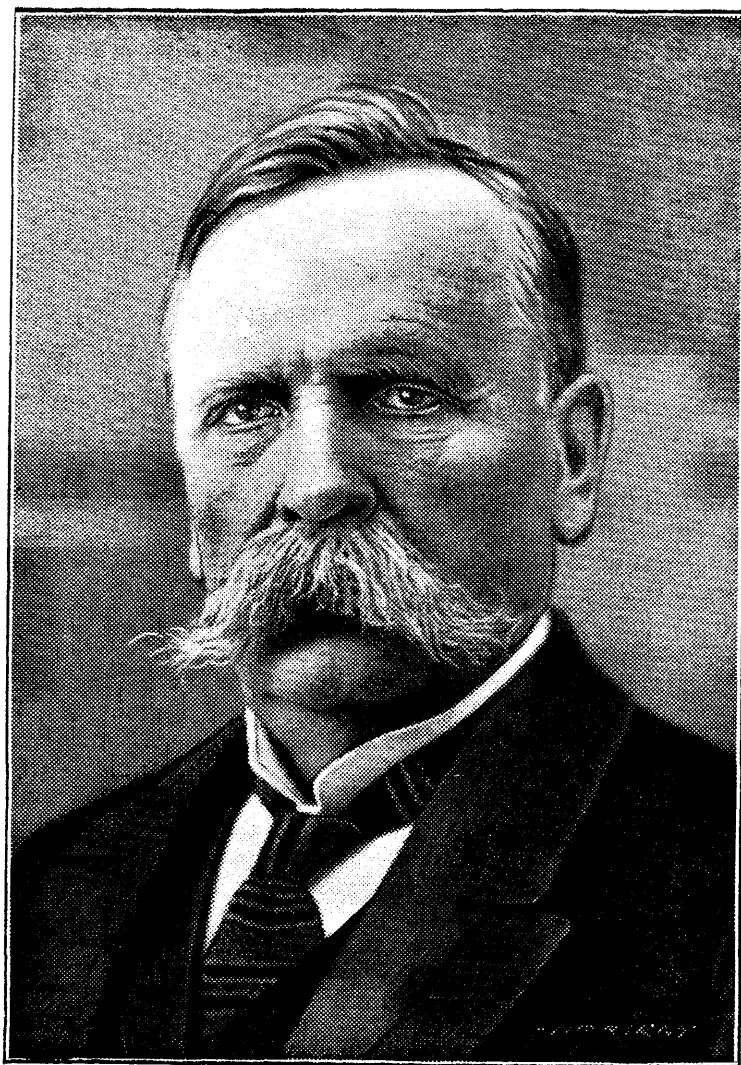
Ühel hommikul, kui isa õues seisis, tuli Laksi Tõnis meile ning kutsus minu isa endaga mõisa. Ta oli kuulnud, et parun sõitnud Luunjust Alatskivile.

„Palume teda,“ rääkis Tõnis, „ehk ta annab meile meie talud tagasi.“

Mindigi mõisa.

Kuid õhtul tuli isa mõisast üsna murelikuna tagasi. Mu vanaema küsimusele vastas ta: „Ei midagi hääd, emakene. Parun oli kole vihane. Ütles Tõnisele, et oled mulle nagu pinnuks silmas. Olen juba ammu sinust tahtnud saada lahti, aga ei saanud. Või oled mulle veel vähe pahandust teinud näit. oma kohtumõistmisega! Kui minu valitseja arvab, et süüdlasele tuleb anda 30, siis sina lased kirjutajal protokollki kirjutada 15. Ja kui Matse Kaarel teol olles laseb oma hobuse mõisa rukkipoollule, siis valitseja tahab määrata Kaarlile 30 lööki, aga sina mõistad Kaarlile 15 kopikat mulle kahjutasu maksma. Arvad, et olen mõni sant, keda sina tohid pilgata. Oleksin sulle enesele peksta anda lasknud, kui oleksin seda võinud, kuid alati oled sa kaval oma nahka hoidma. Vai tema tuleb nüüd talu tagasi paluma! Teie mõlemate talud on juba ära antud Kokura valla meestele. Laksi talu uus peremees on nüüd Ants Käärdi ja Kiisa talu peremees on Andres Punga. Tänaest päevast saadik ei seisa enam mõisa raamatus Laksi ega Kiisa talu, vaid Kaardi ja Punga talud. Mul on Alatskivil veel 15 talu peremeheta, kuid teile neid mina ei anna. Pidage meeles, et olen paruni-härra ja mitme mõisa ja valla omanik. Ja nüüd hoidke, et teie enam minu näo ette ei tule. Jumalaga!“

Järgneb

ANTON JÜRGENSTEIN

Sünd. 1. nov. 1861, surn. 21. veebr. 1933

Anton Jürgenstein †

ALLES eelmises numbris avaldasime teate Anton Jürgensteini tervisliku seisukorra kohta. See kahjuks osutus otsekui eelteateks järgnevale vana tamme varisemisele. Sest vaevalt mõni nädal hiljem on saanud tõsiasiaks see, mida paljud kartsid, kuid uskuda ikka nagu ei söandanud: Eesti ajakirjanike patriarh kanti 26. veebr. Tartu Peetri uuele kalmistule.

A. J. sünd. Vana-Vändras. Lõpet. Zimse seminari Valgas, asus tööle õpetajana. Alates a. 1906 oli *Postimehe* toimetaja, milliselt kohalt lahkus 17. III. 1929, pärast 50-a. tööd ajakirjanikuna ja silmapaistva seltskonnategelasena (*Vanemuises*, *Eesti Kirjand. Seltsis*, *Tartu Põllumeeste Seltsis* jne.). Oli Vene II. riigivolikogu I. Liivimaa saadikuna (a. 1907) ja I. ja II. Eesti riigikogu I. Eriramatutena avaldas: *Vändra jutumees I*, *Juta* (näidend), *Faust I*, *Erupooletumad mõtted*, *Postimehe ajalugu*, *Carl Robert Jakobsoni elu ja töö*, *Minu mälestused I ja II*, *Huvitav peatükk Eesti minevikust*, *Kultuurilist ja poliitilist Nipet-Näpet Eesti kaugemast ja lähemast minevikust* j. t.

Olen töötanud kuldse Anton Jürgensteiniga umb. 4 aastat *Postimehe* toimetuses. Kogu selle aja jooksul suhtus ta ka minusse sellise soojusega ja mõistmisega, et kui minul on põhjust kedagi tõsiselt leinata kui hääd inimest ja suurt ning tõsist, omakasu püüdmata kultuuri-sõpra, siis küll — Anton Jürgensteini. Ma usun, et täpselt sama tunnevad selle kaotuse puhul kõik need, keda koos A. J-ga on kannud ühine töö ja ühine siht.

Vähesed meie päivil armastavad tööd. Kui tihti kuuleme inimesi kaebavat töörohkuse all ning — nurisevat. Seejuures püütakse kuidagi saavutada oma „norm“ kellaaaja järele, lüües käega kõigele sellele, mis „ei kuulu minu lauale“. Aeg nõuab ja tunnustab üksnes „laua õigust“, kui võib nii ütelda. Kõike seda vana A. J. ei mõistnud ega tahtnud sallida. Küllap ta ka omal viimsel tööpäeval, nagu ikka, tuli tööle, hommikul vara kodus valmis kirjutatud juhtkiri valmina kaasas, et seda toimetuse koosolekul ette lugeda (nagu see sageli oli tema viisiks). Juba siis oli temal suur töö tehtud, kui teised seda ohates alles olid algamas. Säärane oli Jürgenstein. Loomulikult, et tal jäi siis aega üle malemängimiseks ja lugemiseks.

Kui meie teed läksid lahku ses mõttes, et vanal veteranil tuli paratamatult loobuda armastatud tööst tervislikel põhjustel, mina aga olin otsustanud asutada *Olioni*, siis oli A. J. jällegi esimesi, kes tervitas ja tundis suurt huvi minu ajakirja vastu. Ja esimesena saatis ta minule oma kaastöö — lõbusa *Elupulbri vabrikant ja haganamõlder*. Vaevalt sai ta seda oma haigusepäivil kirjutada, küll võib osutada õigeks, et see kirjutus oli viimseid, mis A. J. loonud. Pärast ei olnud ju haigel halvatuse tõttu sullehaaramiseks tegelikult enam mingit võimalust. Nii on ka *Olionil* põhjust mäletada A. J-i kui oma esimest kaastöölist ja sõpra.

On meeles päev, mil teda külastasin ta vanas Tallinna tänava korteris. Ta oli siis veel kõbus ning astus minuga aeda, et näidata mulle suvelilli ja vana viljapuud. Aga nüüd on vili varisenud ja ta kalmule puistatud talvelilli.

Georg Naelapea

M ä g i

Järg

HÄMARDUS juba, kui komissar Lebeda ja Slavík mäeharjale jõudsid. Kuigi sadas tumedalt ning karmilt, vilistas komissar heledalt endamisi nagu rahulolev linnuke. „Mis te ütlete selle kohta?“ küsis ta korraga.

„Ma imestan,“ lausus Slavík; „ma uskusin... ma kujutlesin endale kogu asja teisiti. Mind huvitas lahendus; ma tundsin saladust kõiges selles... Ent see siis on vaid jahipidamine. Karu piiramine. Roimari tagaajamine.

„Mis muud ootasite teie?“

„Lahendust. Kogu juhtumine on lõpmatult tume. Midagi ebaharilikku on sündinud. Juba nimetu surnu, — kas ei tunnud te seda kohe, kohe tema juures?“

„Jah,“ ütles komissar. „Ma ei tea õigupoolest mispärast, kuid — see on nii mõistatuslik. Ma mõtlen vastumeelselt sellest.“

„Varajasest hommikust alates piinan ma end,“ jatkas Slavík. „Iga saladus on nagu ülesanne, ja ainult seepärast pean ma sellega tegutsema. Mind see ei huvita, et see on mõrv; kuid see on nii seletamatu. Ainult seepärast pean ma seda jälgima.“

„Kuni me tema püüame,“ ütles komissar.

„Jah,“ tähendas Slavík, „selle asemel, et saladust lahendada, tahame seda vaid juurelda. Lihtselt üle kuulata. See nimelt ei meeldi mulle. See on hirmus ebaintelligentne. Võib olla tabame ta, aga see oleks vaid tõsiasja toores huvi. Saladus on asja hing; iga saladuse ümber hõljub nagu vaimline hõng. — Ainult mõistatust kohates saab inimene oma enese vaimust teadlikuks; ning ta tunneb värinat ja kartust *Timor Dei*... vaimu hirmu. Materjalism on üldse ilma saladuseta. Ilma hirmuta. Ilma julguseta hirmuks. Lihtselt, ma ootasin sisemist lahendust.“

„On teil võib olla revolver kaasas?“ küsis komissar.

„Ei,“ vastas Slavík tuseselt.

„Kahju. Mul ka mitte.“

„Näete,“ jatkas Slavík, „see kõik on vaid romantika. Öö! Mäed! Ja sellele lisaks veel revolver! Muide, oleme kaotanud tee! Kuis on see kõik väline!“

„Ei, härra, vaadake,“ vaidles komissar rahuliselt vastu, „meie detektiivid ei ole tõesti mingid filosoofid. Meile on see praktiline puht tehniline asi. Uskuge, härra, iga praktiline näib kaugelt vaadates romantiline. Ka revolver on tööriist, just samuti nagu tangid või sahk. Muide, me pole eksinud teelt.“

Vaikides ronisid nad jälle mööda karmi teed üles, mis oli fantastiliselt kahvatu tumeda metsa all; see näis ebatõeline ning tõttas raugenult nende sammude ees, nagu aimdus. „Kas ootasite sisemist lahendust?“

dust?“ kuuldus äkki komissari hääi. „Aga ameti alal ei ole sisemisi lahendusi. Vahest oleks võimalik teha põld palja palvega viljakaks: ent see oleks tehniliselt halb. Võib olla on sisemised teed kõige lühemad ja otsemad kõigist; ent nad on tehniliselt ebaõiged. Vahest oleks võimalik avastada roima palja kõlblise aimdusega; ent intuitsioon ei ole asjakohane. Kõik detektiivid romaanides töötavad tehniliselt halvasti. Liiga isiklikult, liiga leidlikult. Nende meetod on roimarlik ja mitte detektiivlik. Õige tee on teine.“

„Milline?“

„Sotsiaalne rutiin. Organisatsioon. On olemas inimestevalitsemise tehnika — tööpoolest tehnika, sest et see inimest nagu tööriista käitleb. Selles on edusamm; mis oli varem isiklik kunst, muutub tehnikaks. Kõik, mida me puutume, muutub tööriistaks. Ka inimene. Ka teie ise. Ainult see sääl lal väänleb meie käest ära.“

„Jumal?“

„Ei, inimene. Põgenev roimar. Ja mina pole midagi muud kui võimu haarav käsi. Ma ei lahenda midagi, ja mida tugevamini ma surun, seda varem tunnen ma endas ära võimu, mis mind läbistab. Ainult käsi, olgu; aga vähemalt tunnen ma seda hirmsat ja mittekahtlevat võimu, mis lööb minu kaudu. Mis ka täna saab lööma. Seaduse jõud.“

Komissar vaikus; oli juba öö, ja raske oli komistades ronida üle juurte ning kivihunnikute. Tööpoolest olid nad kaotanud teeraja ning roomasid pimesi mööda nõlvakut üles läbi vihmapihardava põõsastiku, klammerdudes ärapiitsutatud kätega maapinna külge. Lõpuks leidsid nad mingi katusealuse metsloomade toitmiseks. See polnud mingi ilus koht; kuid sääl võis vähemalt suitsetada keset mägede suurt, märga mühinat.

Öö lõputuis avarusis voolas tumedat vihma maha; kusagil vaid pu-runeks oks; kusagil kiskus end kivi lahti ja tormas mööda nõlvakut hü-pates nagu hiigla tampimine alla; kõik muu neelas endasse vihma lai kohin. Slavík kuulatas kartlikult, nagu kadunud kogu maailma avarasse ning läbitungimatusse pimedusse. Komissar ta kõrval oli tardu-nud. Siis jooksis tast läbi nõrk, nagu elektriline värin; see tuli üha tu-gevamalt ja kestmamalt tagasi, ning korraga oli see haarav, kramplik värin.

„Mis teil on?“ karjatas Slavík.

„Ei midagi,“ kogeles komissar, „see pole midagi... Ainult kar-tus... Silmapilk! Oodake vaid silmapilk!“

„Mispärast te kardate?“

„Ma ei tea... Ainult see, mis nad t e m a s t kõnelesid... Ma ei tahtnud sellest mõelda. Te ei tunne seda?“

„Ei. Ainult vaimu hirmu.“

„See ei ole see. Midagi hirmsamat, kartus... Ma ei talu seda.“

„Tulge parem,“ kiirustas Slavík, kellel muutus ebamugavaks...

„Kohe... Minge ees. Tasa. Minge!“

Ainult neljakäpukil võis kaljude vahelt läbi tungida. Võib olla ei pääsegi kõrgemale. „Minge!“ pigistas komissar läbi hammaste. Käsi

ning põlvi purustades ronis Slavík küüntega end kinni klammerdades ülespoole; alles siis, kui ta oli tee uuesti leidnud, läbistas teda õuduse värin: oleks jatkunud ühe jala vääratusest.

Komissar jõudis talle tummalt järele ning tõttas üle mäeharja. Hurtsikus oli valgus. Komissar koputas tasa, ja uks avanes pisut ühe silma jaoks. „Siin on politsei,“ sosistas komissar ja uks lendas lahti nagu kergenduse ohkel. „Jumalale tänu,“ sosistas maja peremees saladuslikult ja pani püssi kõrvale, „ah, jumalale tänu.“

„Millal ta tuli?“ küsis komissar ruttu.

„Tunni aja eest. Ta tahtis öömaja. Ta on põõningul.“

„Ma tulen kohe,“ kõlas korraga ülalt vägev kähisev hää. „Ma rõivastun vaid.“

Ühe hüppega oli komissar trepil nagu pimedas jõu tõugatud: „Seaduse nimel!”

„Kohe,“ lausus hääl kaugemalt. „Ma olen nimelt pisut... külmetanud.“

„Valvake väljas,“ karjus komissar alla, „püüdke ta väljas! Jookske ruttu!”

Slavík ja peremees püssiga jooksid välja.

Ülal katuse unkas oli aken pärani lahti. Ei midagi, kõik oli vaikne.

Komissar tuli põleva laternaga välja — siis luges Slavík, vaevalt mõistet taibates, vana kirja unkas:

Jumal, anna õnne majale,
Ehitand ta olen, ei tea kellele.

VAHEPÄÄL sammusid Pilbauer ja Jevišek mööda sõiduteed mäest üles. Jevišek ei näinud sammugi enda ette ja kartis pisut eksida. Detektiiv Pilbauer sammus vaikides ja rahulikult ta ees.

„Kas tunnete teed?“ sosistas Jevišek nagu õhk.

„Ma pole kunagi siin käinud,“ vastas Pilbauer.

„Mille järgi te siis kohtate teda?“

Oli jälle vaikne. Jevišek tahtis midagi endamisi ümiseda, kuid lakas. Ta tundis aukartust, et ta käis detektiiviga, ning muutus seetõttu väga tõsiseks. „Teil on vale vurrud?“ lausus ta korraga, hetkel, mil ta seda isegi kõige vähem ootas.

„Ei, mis jaoks?“ imestas suur mees.

„Te ei ole siis kellegina rõivastatud?“

„Ei, see olen ma ise,“ kostis detektiiv alandlikult. Jevišek tundis korraga poolehoidu sellele kurvale ja vaiksele mehele. „Kas on raske detektiiv olla?“ küsis ta.

„Seda mitte. See on iseloomust. Kas te ei ole muusik? See on palju kergem amet.“

„Oh, ärge uskuge,“ hüüdis Jevišek. „Näiteks just praegu. Ma komponeerisin nimelt midagi suuremat, kvartetti. — Lühidalt, ma ei saanud edasi. Ma ei leia enam mingit nõu. See on mul käest libisenud.“

„Te peate seda otsima,“ arvas detektiiv.

TARTU ÜLIKOOLI ÕPPEJÕUDE

IGOR TJUTRUMOV
Tsiviilõiguse- ja protsessi
korraline professor, alates
1920. a.

Cand. phil. PAUL
SEEBERG-ELVERFELDT
Vanade keelte lektor, alates
1919. a.

Cand. math. DAVID
ROOTSMANN
Astronoomia ja astrofüüsika
korraline professor, alates
1919. a.

Dr. phil. ERNST
KIECKERS
Indo-Euroopa keeleteaduse
korraline professor, alates
1921. a.

„Oh, kunstnik otsib ikka. Kogu oma elu kestes. Kuid nüüd on see minu ära kurnanud. Seepärast tulin koos teiega, et pisut unustada, et end kergendada.“

„Ma arvasin, et te tulite uudishimust, nagu see teine härra.“

„Oh ei, ma tulin õigupoolest ilma mingi huvita. Ma rõõmustasin, et näen midagi ebaharilikku ja erutavat. Mõnikord vajatakse vapustust... Ah, võtke mind sagedamini endaga kaasa!“

„Üsna meeleldi,“ lausus detektiiv tõsiselt, „kui teid kästakse minna. Kuid käsuta ärge minge. Ei ole hää inimest taga ajada.“

Jevišeki südametunnistus liigutas end. „See on ju mõrtsukas,“ kaitses ta end.

Detektiiv noogutas. „Jah, ei ole hää inimest taga ajada.“

Mis peab siis tegema?“

„Ei midagi. Kõik on ühteviisi ebahää. Halb on lüüa ja mitte lüüa, otsust langetada ja andestada. Kõigel on oma vari ja süü.“

Jevišek mõtiskeles pisut. „Mis te õigupoolest teete?“

„Ma teen ainult seda, mis ma pean. Kõige mõistlikum on sõna kuulda. Alistuda käsule.“

„Ja see, kes käske annab?“

„See puudub, härra. Ei ole hää käske jagada; see on see kõige kurjem kõigest eksimusest.“

„Ja siiski peab sõna kuulma?“

„Muidugi. See ei oleks ju käsk, kui seda ei täidetaks.“

„Te ei võiks kunsti teha,“ imestas Jevišek.

„Ei,“ lausus detektiiv. „Kunst on liialt omavoliline.“

„Oh, ka kunstil on reeglid, mis peab täitma.“

„Käsud?“

„Ei, käsud need ei ole.“

„Noh näete,“ pomises Pilbauer.

Jevišek oli hämmelduses; tal meenusid kõik ebakindlused, kõik piinavad kahtlused, mis tal tuli taluda oma kunstis; kui palju parem oleks, kui mingi kõrgem hää lihtsalt käsutaks, mis ja kuidas teha. Kaugena ning meloodilisena sündis tal kõrgema hääle motiiv. Vaikselts järgnes Jevišek suurele, süngele mehele, kes absoluutse kindlusega leidis pimeduses tee, mida ta ei tunnud; kuna tema, Jevišek, kes oli siin kodus, sada korda eksis ja komistades teekäänakut otsis, mida ei olnud olemaski, või suunda sääl, kus järgmine samm oleks ta kaljult alla kukutanud.

Kui kindlad nad on eneses, mõtles ta järele. Slavík, kes on täis äratundmist; komissar, kes tohib käsutada — milline kindlus on inimesele võim! Ning Pilbauer, täis sõnakuulelikkust; kuus on nad kindlad, kuna mul ei ole rahu. Ilu ei lase mind magada ega anna mulle rahu; kunagi, kellelegi ei anna ta kindlust.

Parem detektiiv olla, lendas Jevišekil kartlikult läbi pää; ja kui juba midagi otsida, siis vähemalt mitte midagi ebainimlikku, mis peab inimesest põgenema! Ma ajan ju ka taga, meenus talle, — siin ja sääl leian ma jälje või püüan kaja — ah, millegi täiusliku igavesti eemalduva vastukaja! Laulva ingli oma!“

„Mis te sääal laulate?“ küsis Pilbauer korraga.

Jevišek ehmus ning kuumus voogas tast läbi: „Kas ma laulsin?“

„Laulsite. Ümisesite. Midagi väga ilusat.“

Jevišekist lainetas läbi uus, rõõmuline juga: „Tõesti! Ma tänan teid! Mul ei olnud aimdustki — kuidas see õigupoolest oli?“

„See oli, see oli — ma ei tea enam. See muutus alalõpmata, teisiti ja teisiti. Ma ei mäleta enam. Ilus oli see.“

Vahepääl lähenesid nad mäeharjale. Jevišek ei mõtiskelnud ega laulnud ka enam. Pilbauer juhtis teda vaikides ning kindlalt edasi. „Keegi jookseb, seisatage,“ sosistas ta korraga. Jevišek teritas kuulmist, kuulis aga vaid mägede orelit. „Tasa,“ kordas detektiiv.

Vihmas tormas keegi nende ees, veeretas end, hüppas maha inimkeha hiigeltemp ning kadus pimedusse. Jevišek, koledasti üllatatud, hakkas teda hääletult taga ajama mingist kütümise ürgsunnist kihutatusena. Pilbauer jooksis neile järele, kuid udu neelas nad; siis löi ta käega ja asus teele hurtsiku poole.

VAHEPÄÄL oli vihm lakanud ja udu langes mäeharjadele. Taevast muutus puhtaks ja kuu hiilgas läbi tiheda udu piimase valgusena; kauge maastik rullus pehmesse ja peaaegu magusasse vaikusse.

Jevišek tõttas põgenevale massile järele, nii ruttu kui ta ainult suutis; see oli metsik looklemine üle tumeda mäe harja, tumm ning kangekaelne. Jevišekil jäi hing kinni. „Ma ei suuda“, õhkas ta tasa ja seisatas.

„Ka mina ei suuda,“ kõlas udust kauge hää. l.

Jevišek istus kivile ning hingas ägedalt.

„Haiget ajate teie taga,“ lausus hää. l kähedalt ja tugevalt. „Te ajasite ta asemelt üles ja rõovisite talt ulualuse. Kas ei ole teil sest küllalt? Kas olete mind vähe kiusanud?“

„Te olete haige?“ hüüdis Jevišek.

„Mida tahate veel?“ kaebas hää. l. „See on ebainimlik! Vastik! Jätke mind lõpuks ometi rahule!“

„Te ei saa ära minna,“ lausus Jevišek rahutuks tehtuna. „Nad tabaksid teid... nad on mäe ümber piiranud.“

„Nii palju on teid?“ kostis hää. l tõusva kibedusega. „See on häbi! Mis hakkab ma nüüd pääle? Jumal, oh jumal, mis hakkab ma nüüd pääle?“

Jevišek püsis valulises piinlikkuses.

„Jeesus Kristus,“ kaebas hää. l, „mis hakkab ma nüüd pääle? Nad on mäe ümber piiranud... Kristus Jeesus!“

Hiilgav vaelevus täitis Jevišeki südame. „Här. ra,“ algas ta värisedes. „Mida hakkab ma nüüd pääle,“ värises hää. l udus. „Ma olen kadunud! Kadunud! Kadunud! Oh jumal, kuis on see võimalik!“

„Ma aitan teid, här. ra,“ hüüdis Jevišek rutuliselt.

„Reeta tahate mind,“ halises hää. l. „Meie isa, kes sa oled taevast, pühitsetud saagu Sinu nimi, Sinu riik tulgu, Sinu tahtmine sündigu... Sinu tahtmine... Lase mind pääseda! Jumal, lase mind pääseda!“

Siis tundis Jevišek valu, vaimustust, õudust — armastust ja imestust, rõõmu, nuttu ja kirglikku vahvust: ja ta tõusis värisedes üles ning ütles: „Tulge, nad valvavad ainult teid. Ma tulen teiega. Ärge kartke.“

„Jeesus Kristus,“ kogeles hää l kohutavalt. „Ma ei taha, ma ei taha midagi teilt!“

Siis märkas Jevišek enda ees vormitud varju, ja palav õhk puhus talle näkku. „Jätke mind,“ korises hää l, käsi puudutas ta rinda, ja korraga põgenes vari kiikuvate hüpetega uttu.

KOMISSAR näris oma sõrmi hurtsiku lävel. Slavík lähenes talle. „Härra,“ algas ta, „ma mõtlesin asja üle järele — te kuulsite tunnustajaid; kõik kõnelesid tast kuidagi imelikult. Nii nagu muutuks ta aina suuremaks. Ta kasvab veel lõpmatusse. Iseäralik suggestioon.“

Komissar tõstis väsinud silmad.

„Võib olla mõjub ta nõnda oma ülalpidamise tõttu,“ jätkas Slavík. „Ta hämmastab inimesi. See on hullumeelne, suurusehull. Kõik seletub sellega.“

Komissar raputas pääd ning langetas silmad.

HURTSIKU juurest hargneb meeste ahel üle kogu mäe laiuse. Kümme, kakskümmend inimest. Nad liiguvad pikkamisi ja sõnatult edasi, piirates mehaaniliselt. Ainult aegajalt kõliseb tasa mõni relv.

Komissar lödvendas kokkupigistatud hambaid. „Ma olen väsinud, liialt väsinud. Ma ei suuda enam edasi liikuda.“

Ta toetus puud vastu ning sulges silmad. Ta tundis end hoopis tillukesena väsimusest. „Ma ei suuda edasi minna.“ Mis? Sa oled juba väsinud, laiskvorst? küsib korruga isa hää l. Tule, ma võtan su seljale. Ah, mitte midagi muud ei tahtnud pojuke. Isal on selg nagu hiiglasel; tore ja kõrge on sää l istuda, nagu hobuse seljas. Tee kaob. Isa on küllastunud tubakast ja jõust. Nagu hiiglane. Keegi pole tugevam. Siis surub end poisike, ohates õrnusest, näokesega tema niiske metshärja turja vastu.

Komissar kiskus enese lahti. „Ma olen väsinud. Kui võiksin end koguda! Kui palju on näiteks seitse korda kolmteist?“ Ta arvutas kortsutades otsaesist ja liigutades huuli. Võimata seda välja arvutada. Lõputult kordas ta mõlemaid arvusid. Nad on kuidagi eriti vastikud, jagamatud, järeleandmatud. Kõige halvemad kõigist arvudest. Lootusetult loobus komissar lahendusest.

Korruga kuulis ta selgelt ja silpsilbilt: „Kui palju on seitse korda kolmteist?“ Ta süda seisatas ehmatuses: „See on õpetaja. Nüüd ta kutsub minu välja, nüüd, nüüd... Kristus, mu jumal, kuhu ma pean end peitma? Mis hakkab ma pääle? Lase mind pääseda, jumal! Lase mind pääseda!“

Sää l kõlas pauk.

VAHEPÄÄL rändas Jevišek mäel ringi ilma et ta oleks teadnud, kust ja kuhu. Aegajalt kuulatas ta; kuid kunagi polnud maailm olnud

vaikivam, kunagi varjatam; pisut teeb see haiget ja pisut joovastab see; ning Jevišek läks edasi, mõttetult, hoopis teadmata, kus ta on.

Sääl kõlas pauk. Mäelt mäele lendas alarmeerides vastukaja, üha kaugemalt, vaiksemalt, hirmsamalt. Jälle löi vaikus valitsema, julmimalt kui enne; vahest siis mõistis Jevišek, et ta on üsna üksinda sääl mäestikus, tähtsuseta ning eesmärgita, et ta jälle koju läheb ja et ta südamest läbi prao voolab alatasa muret ja niriseb lõpmatut valu.

PILBAUER tungis läbi tihniku; vesi voolas tal kaela taha ja kindgadesse, tema aga tegi endale teed, lookles, lipsas salakavalalt ja vaenuliselt läbi; ta loobus igasugusest hoolitsemisest enda eest ja murdis läbi tihniku nagu jää.

Sääl kõlas pauk. See raksatas mõne sammu kauguselt talle otse vastu. „Olge ometi ettevaatlik,“ ümises detektiiv ja ta pidi end toetama, et mitte maha langeda; niivõrd värisesid tal põlved. See oleks võinud juba täna olla, tundis ta korraga, ainult vähe puudus, ja see oleks sündinud! Juba täna! Juba täna! See võis juba sääl olla! Lõpuks võis see sääl olla!

SÄÄL märkas Slavik tõugeteviisi ja automaatselt, nukuna sammuvat varju. Ainult vaevu tundis ta ära komissari ja tõttas tema poole. „Kuulge,“ lausus ta kiiresti, „praegu ma mõtlesin asja üle järele. Nende monogrammide üle. Asi on selge. Tapetu on keegi võõras.“ Slavikule näis, et komissar sosistab midagi.

„Jah,“ jatkas ta, „kahtlemata võõras. Inimene, kelle järele keegi ei hakka küsima. Teisiti ei ole asjal mõtet. Kunagi ei tehta kindlaks ta isikut, kunagi ei leita kedagi puuduvat. Ja mõrtsuka pääsedes ei reeda teda miski enam. Ta ei ole hullumeelne. Ta teadis väga hästi, mis ta tegi. Ta tappis kellegi inimese elu, vormi ja nime; võib olla oli talle kõigepäält tähtis tappa ka nime; oh, võib olla oli nimi selle asja juures see kõige hirmsam. Nimi, mis oleks mõrtsukale osutanud sõrmega. Ja isegi, kui ma kunagi seda nime teada ei saa, nüüd, nüüd on mulle lõpuks kõik selge.“

„Ja, jah,“ surus komissar segaselt huultelt sõnu, „jah — Paigale asuda! — Rivistuda, mars!“

Jevišek on juba kodus; tasa, soojalt sumiseb lamp kvarteti kavandi üle, kus viimne toon, ülikõrge ja nagu lõoke hõljudes, kutsub lõpetama.

Kõheldes ning kartlikult süveneb Jevišek oma käsikirja. Kõik on sääl nagu ta on olnud: lause hõiskav rõõm, laulev ja vaba kantileen — midagi pole muutunud. Midagi ei muuda ilu ega või seda puutada; midagi pole ähmastatud, süngestatud toonide nõiduslikus ja õhulises koes; midagi, mitte midagi pole sündinud. Isegi vanad kahtlused on jäänud: siin ja sääl teatab end hirm, kehata ning hubisev ängistus, keerleva tantsijanna pingutus, mida varjab kunstlik naeratus...

Jevišek hakkas meenutama kõrgema hääle motiivi, mis talle mäel oli meele tulnud: igavikus käsutava hääle kõnekadents. Jevišek raputas pääd: see ei ole see. Kõrgeim hääle ei käsuta. Kõrgeim hääle pöörab su valu poole.

KURVEM ööst on päeva hämardus. Kaugel ümberringi on pime; pikkamisi, nagu lööks õhk värisema kriisi pinevuses, puhastuvad asjade piirjooned paljamaks ja kargemaks. Müürid löövad särama oma enda valevuses, esemed kahvatuvad ning iga asi kaob ebaselgelt ja kangelt; mida enam sa näed, seda ebatõelisemalt näed sa kõike.

Idas hämardub; maailm ärkab kauges ja umbusaldavas hämarusevalguses; sa näed kõike imelise selgusega, ja siiski ei ole see valgus.

Inimesed ärkavad voodi helges kuumuses ja tarretuvad päevasse, mis on halvem ja julmim eilsest.

KUI oli juba valgeks läinud, koputas keegi Jevišeki uksele. Väike viiuldaja kargas poolunest üles, ehmus ja jooksis avama. Lävel seisis Slavík, komissar ja Pilbauer.

„Kuhu te sattusite öösel?“ hüüdis Slavík. „Meil oli nii suur mure teie pärast!“

„Kas ta põgenes ära?“ sosistas Jevišek.

„Põgenes,“ lausus Slavík puiklevalt. „Ta kukkus kaljult alla ja — — —“

„On ta surnud?“

Slavík noogutas. „Surnud. Ta lamab sääl näoga vastu maapinda... hagudega kinni kaetud. See ongi loo lõpp.“

Jevišek läks vaikides tuld tegema, et külalistele kohvi keeta. „Loo lõpp,“ kordas ta endamisi ja vaatas leekidesse; „surnud, hagudega kinni kaetud.“ Leegid kõrvetasid tal silmi; siis võttis ta prillid eest ja pühkis pisarad silmist. „Loo lõpp.“

Slavík püüdis tõendada komissarile midagi selgest juhtumist. Jevišek ei saanud tast üldse aru ega mõistnud, mispärast ta nii elavalt kõneles. Väriseva käega riivas ta oma viiuli keelt. Keel lõi helisema, ja Jevišek pörkas käega tagasi, nagu oleks ta end põletanud. Slavík peatus kõnes, komissar lõi värisema ja Pilbauer tõstis oma rasked laod.

„Andestage,“ sosistas Jevišek.

„See kõlas nagu kaebus,“ ütles Slavík hajameelselt ja rahutult. „Üldse, kurb lugu. Kui ma oleksin aimanud — —“

Keegi toas ei liigahtanud.

Slavík hammustas kibedusest huult. „Temas oli midagi suurt,“ alustas ta jälle; „igauks tundis seda; näis, nagu oleks ta ebainimlikult kasvanud. Ma tahtsin teda tundma õppida, ja seepärast, ainult seepärast jälgisin ma teda. Ah, me peaksime pigemini saladusega leppima, kui... kui...“ Slavík süngenes. „Ta on surnud, surnuks kihutatud,“

„Ta on — vähemalt — kõigest sellest lahti,“ kuuldus äkki Pilbaueri häälel.

Toas tekkis rusuv vaikus. Jevišek vaatas taevasiniste silmadega lühinägeliselt külalistele; ta nägi Pilbauerit mõtiskelevat, liikumatult, langetatud silmil, nagu tuletaks ta midagi meele; ta nägi Slavíkut etteheitevalus ja enesepiinas vaevlevat; ta nägi komissari, kuis see vaevatult, haige lapse kurvastuses ning nõrkuses väsinult maha langes. Te

Vanemuise teater 1932/1933 hooaja esimesel poolel

VAEVALT sai *Vanemuine* 2. sept. lõpetada oma uue tööaasta avamise, kui en-dise tulisusega hakkas jätkuma eelmisel hooajal alanud ja suvel vaheaega pidanud sõda draama ja opereti pooldajate vahel. Võitlus, mis toimus *Vanemuise* seltsis, kandus osaliselt ajakirjandussegi, kusjuures viimase suhtes draamat eelistav väe-rind ilmutas märgatavalt suuremat aktiivsust.

Tüli tekkimise põhjus iseenesest oli vahest proosalisem, kui seda mõnedegi suurte sõnade pildumisest võiks arvata. See oli päämiselt sama, mis meil praegu kõigil aladel tekitab tuska ning külvab vaenu isegi sõprade vahele: raske majan-duslik depressioon sunnib tõmbuma järjest koomale, tegema kulude kärpimisi viim-se võimaluseni. Ja vististi ei tähenda veel pessimismi, kui oletame, et mõnekski hääks ajaks ei ole näha väljavaadete avardamist.

Ka *Vanemuisel* tuli ja tuleb arvestada olude veelgi raskemaks muutumisega. Raskusist ülesaamiseks leidsid draama pooldajad ainsama õige väljapääsu olevat: operett *Vanemuisest* välja! Riiklikke ning kogukondlikke summasid kasutatagu ainult sõnalavastuste jaoks! Põhjus: operett ei olevat üldse kunst, vaid lõbustus-vahend ilma mingisuguse kultuuriliselt kaaluvama väärtuseta; ning kahtlemata olevat tema süüdi selles, et elarve tasakaalustamine teeb järjest suuremaid ras-kusi.

See raskelt väljendatud argument ajas opereti pooldajad ärevusse, ning end-dastmõistetavalt ei jätnud nad oma positsiooni kindlustamiseks vastukaalulisi jõude mobiliseerimata.

Niisugune seisukord ja võitlusmeeleolu löid *Vaemuise* ümber õhkkonna, mis kuidagi ei võinud olla soodus tõsiseks süvenemist ja rahulikkust nõudvaks tööks. Segased meeleolud tabasid publikutki, kes juba linna väikse töttu ei saa jääda millestki informeerimata. Umbusaldus *Vanemuise* vastu kasvas järjest.

Iseenesest oli aga kõigile selge, et *Vanemuise* kunstiline juhatus vajaks ming-it reformeerimist ja et draamale peaks pandama suuremat rõhku kui seda senini oli tehtud. Kuid draama pooldajate käredate nõudmised ei näinud neid probleeme kuidagi lahendavat.

Esitaks näitavad läbistikused andmed, et operett leiab enamasti hulga, sageli aga mitmekordselt enam külastajaid kui draama. Viimasele tõsiasjale tuleb veel lisaks, et opereti piletite hinnad on draama omadest kõrgemad. Nii et olugi, et operetilavastus läheb sõnalavastusest kallimaks, ta toob ka sellele vastavalt roh-kem sisse.

Jättes kõrvale isegi asjaolu, et riiklikud ja kogukondlikud toetused otse kohustavad abistatavat asutust kasutama oma käsutuses olevaid summasid võimal-likult suure hulga inimeste rahuldamiseks, on ilmselt selge, et kui üks teater tahab hakata püüdma intensiivsema tegevuse poole, siis ei ole see mõeldav kõigepäält kohe osa publiku kaotamisega. Ei tule siiski unustada, et teatri all meie ei mõis-ta mitte ainult mingit lavateost ja seda tõlgitsevat näitlejaskonda üksi, vaid ka

oleksite võinud ju teda mõista, tundis ta, teie kõik! Ta oli nii õnnetu ja tahtis vaid põgeneda, — kui hästi oleksite te võinud teda mõista!

„Ma kõnelesin temaga,“ ütles ta viivitades. „Ta ei olnud sugugi mõistatuslik.“

Slavik vaatas imestanult üles: „Ta ei olnud...?“

„Ta ei olnud,“ kordas Jevišek, „ta kaebas ju; ta kaebas hirmsasti kõige üle.“

„Kas te ei kartnud teda?“ küsis komissar korraga ärgates.

„Ei. Kui te oleksite teda vaid kuulnud, — ah, kui hästi oleksite te võinud teda mõista.“

Tšehhi keelest Bernhard Linde

publik käib selle mõiste alla. Kui ei ole publikut, siis ei saa meie ka rääkida teatrist kui niisugusest. Teater on määratud hulkadele, mitte käputäiele esteetidele, kes draamas on leiutanud teatrikunsti ainuväärtuse. Nii siis, kui opereti väljajätmisega oleks kaotatud osa publikut, oleks seega taganatud teatri otstarbekohasuse nõudest ning lähenetud teatri-tegemisele teatri pärast.

Vanemuise opereti kaotamisega oleks kaotatud ühtlasi kõik võimalused muusikalavastuste (ka ooperi) järjekindlama teostamise võimalused Tartus, välja arvatud vahest siis, kui astuksime ühendusse mõne vähemusrahvuse kultuuroromavalitusega välisteatrite külskäiguetenduste korraldamise asjus.

Lõpuks aga osutub kulude koondamise lootus opereti väljajätmisel väga petlikuks järgnevail põhjusil. Suuremaid draamalavastusi ei ole võimalik teostada ilma koorita. Kui aga pidada koori, — miks lasta seda kasutamise vaheaegadel seista tegevuseta? Paljude draamalavastuste juures on nõuetav saatemuusika. (Kuidas tunduks näit. *Peer Gynti* lavastus ilma Griegi muusikata!) Kui aga pldada orkestrit, — miks lasta seda kasutamise vaheajal pillide varna riputamise eest võtta vastu palka? Kuid kui koor ja orkester olemas, ei või nende tegevuse rakendamine ühtlasi operetti mingil viisil tuua kaasa muud kui teatri juure koondatud jõudude ratsionaalsemat kasutamist. Niisuguse lahenduse otstarbekohasust kinnitab asjaolu, et suurem osa draamateatriteid välismaal on asunud sellele teele. Opereti väljajätmine *Vanemuises* oleks asetanud selle teatri teatavasse katsejänesse seisukorda, mille lõpptulemusi keegi poleks teadnud kindlustada.

Ülaltooduga arvestades oli päris loomulik, kui draama pooldajate käedate loosungite kohaselt väljaastuvad juhatus ja teatritoi mkond jäid *Vanemuise* sellisi pääkoosoleku vähemusse ning olid sunnitud lahkuma. Seega saavutas operett draama kõrval *Vanemuises* edaspidiseks endise eluõiguse.

SONALAVASTUS

KUI teatritoi mkonna esimees A. Simm avaõhtul peetud kõnes *Vanemuise* edaspidise tegevuse alusena märkis, et tahetakse harrastada kõiki teatrikunsti alasid, kuid sihiks olgu: valida repertuaari ainult väärtuslikku ning ülesehitavat, siis avatükiks valitud A. Teppani algupärand *Ehu teeb upepalle* ei tahtnud küll kuidagi tunnistada neist sihtjoonist kinnipidamisest. Ennekoike on üldse küsitav, kuivõrd jant (muule nimetusele see A. Teppani näidend vaevalt pretendeerib) võiks sobida kunstiteatri hooaja avatükiks, mis traditsioonide kohaselt peaks andma eeloleva sesooni repertuaarile otseku soovitava sissejuhatuse. Kõnesolev teos, mis oma vähenõudlikkusega on mõeldud esijoonese kasutamiseks maalavadele, ei suutnud seda pidulikkude ülesannet kahjuks mingil määral täita. Ei aidanud siin päästa ka osa näitlejate (A. Meering, R. Ratassepp, L. Tubin, J. Suvorova jt.) ilmekas mäng, jant jäi ikkagi jandiks, mille tegevustiku ja situatsioonide põhjendamatus lavastus ei suutnud katta.

Algus oli halb ega lahendanud pinevil meeolusid. Umbusaldusõhk kond jäi püsima: repertuaari kriis *Vanemuises* kestab edasi!

Järgmise etendusena „libises“ üle *Vanemuise* lava F. Herczegi *Sinirebane*, mida oli varemalt mängitud ja mille A. Sunne lavastas uuesti. Ütlesin nimelt „libises“, sest see tükk pärast esietendust peaaegu tühjale saalile pidas vastu vaevalt mõne korra. — Iseenesest mitte halb lustmäng, mitte halvasti esitatud, kuid üldiselt vaevalt kohane täitma seda lünka, kuhu avatendus kadus.

Sinirebasele järgnes W. Shakespeare'i *Kaheteiskümnes öö*, viievaatuslik naljamäng V. Mettuse moodses lavastuses, millega vähemasti päälkirja ümbermuutmise järeldades (*Mida soovite*) oli nagu tahetus publikule pakkuda: olge lahked, siin on, mida soovite! Tegevuspaik: sääl, kus soovite. Aeg: millal soovite. Lõpp: nagu soovite! — Kahtlemata oli lavastaja selle näidendi esitamisega teinud rohkesti tööd ja näinud palju vaeva, kuid mõistmatuks jäi, kuidas oli ta pääsnud mööda küsimusest: milleks see? Seda, mida praegusaegne publik võiks soovida, ei saa ometi pakkuda Shakespeare! On naiivne arvata, nagu päästaks siin ajaloolise olustiku ümberasetamise katse moodsesse olustikku kõigi oma iluduskuningannade, supelrandade ja päevapiltidega. *Mida soovite* võis huvitada katseobjektina päämiselt ainult lavastajat ennast. Katsetise piiridesse see viimaks jäigi. Lavastaja oli nii süvenenud üksikute detailide viimistlemisse, et oli

JOH. KARMA „LEMBITU“ ESTOONIAS 23. II. 1933

Fot. Parikas

Esimeses reas (vasakult): Hanno Kompus (näitejuht), Meeta Luts (Lauhi),
 autor Joh. Karma, Maria Parikas (Külli), dir. Anton Kusemets.
 Teises reas keskel Ants Lauter (Lembitu) ja Hugo Laur (Kaupo).

A. MÄLK'I „VAESE MEHE UTUTALL“ MAA-VÄIKELAVAL

Fot. Lustig

Raikülas Harjumaal Karl Korseni lavastusel

Vasakult paremale: L. Tiitum (Elts), K. Korsen (Tiit), M. Kalberg (Leen),
 H. Otsak (lihunik), J. Pless (Rein), G. Birkenholz (Mart), A. Kalberg
 (Oinas), L. Birkenholz (Irmgard), H. Leinberg (Miina)

„Lembitu“ Varenuisse lavat. Patenat — Eesti kuningas Lembitu; kesket: Sauremaa
vähitsejatar; paremal: Liivi kuningas Kaupo

FAIKO „NIMENE PORTFELLIGA“ VANEMUISES

kaotanud sääluures silmist kunstilise terviku andmise nõude. Kõik need esiletungivad mitteolulised detailid, nagu mees karkudel ja muud, mis olid mõeldud karnevalimeeleolu loomiseks, olid sageli antud leidlikult, kuid lõhestasid näidendi kui terviku mulje sootuks. — Näitlejaist, kes siin löid meelejäävamaid tüüpe, olgu nimetatud E. Türk (Malvolio), pr. O. Teetsoff (Viola), A. Sunne (Orsino), R. Ratassepp (Tobias) jt.

Alles neljanda sõnalavastusena käesoleval hooajal, pärast ülalnimetatud kolme üksteisele järgnenud naljamängu, tuli tükk, mis tõi endaga kaasa tugeva eluvuse ja ühtlasi kujunes teatrilise kaassaliselt rahuldavaks. See oli Soomes elutseva eestlanna Hella Vuolijoe Haridusliidu näidendite võistlusel kõrgema auhinnaga kroonitud draama *Koidula*, mis käsitleb Lydia Koidula (õigupoolest pr. Michelsoni) abielutraagikat pärast asumist Kroonlinna. — Selle näidendi ümber tekkis ennekõike vaidlusi küsimuses, kas H. Vuolijoe *Koidula* vastab tõelisele, ajaloolisele Koidulale. Enamus nimetatud küsimuse kohta oma arvamusi avaldajaid leidis, et ei vasta, kuid et seda ei tule lugeda eriliseks miinuseks näidendile. Need vaidlused ajakirjanduses olid ühest küljest muidugi ka põhjuseks, miks *Koidula* meil nii suure tähelepanu osaliseks sai. Kuid teisest küljest, tüki menu ainult ajakirjanduse ja reklaami arvele panna oleks liialdus. Näidendil on puudusi; kuid tema täiesti ebaõnnestunuks nimetamises tundub teatavat sihilikkust. Võrreldes teda meie viimase aasta draamatoodanguga, mis suures enamuses sisaldab vaid tänapäeva probleeme käsitlevaid komöödioid, ei jää psühholoogilisse ainestikku tungiv *Koidula* sugugi silmapaistmatule kohale.

Vanemuise lavastus (E. Türk) aitas tüki läbilöömisele Tartus tublisti kaasa. Julgesti ja oskuslikult tehtud kärped aitasid mõndagi puudust teha vähem mär-

gatavaks. Tundmatu ilmumine lavale oli jäetud ära. Õigupoolest kogu esimene vaatus (Koidula isakodus) oli muudetud proloogiks, millele eel- ja järelmänguks Juhan Simm oli komponeerinud programmilist stiili muusika. Nimiosas esinev pr. L. Reiman (hiljem ka pr. M. Türk) andis oma parima. Häid tüüpe löid veel A. Sunne (dr. Dippena) ja Eduard Türk (dr. Michelsonina). Nimetada tuleb dekoratiivse üldmulje stiilikindlat lihtsust, milles V. Haas andis oma parima. Stiilikindlus valitses ka kostüümide valikus; nii näit. moodustas Geny (Koidula õde) vastavalt iseloomule oma helesinise kleidikesega ainsa värvilise ja rõõmsa laigu muude osakandjate kostümeeringu tumedal ja süngelisel foonil esimeses vaatuses.

Ei saa jätta märkimata vahepeäl toimunud olulise muudatusena järgmist: senine direktor A. Sunne astus tagasi, jäädes edaspidiseks ainult näitlejana *Vanemuise* truppi. Kohalt lahkuu asemele valiti uueks direktoriks August Gailit. Senine dramaturg ja ühtlasi lavastaja V. Mettus vabastati; dramaturgi kohused aga ühendati direktori omadega. — Niisugune samm hooaja keskel on iseenesest küllalt riskantne, kuid seisukorras, kus kaotada oli tubliasti vähem kui võita, ei jäetud üht võimalust proovimata. Uuel jõul loodeti kui mitte muud, siis vähemalt kindlamat kätt repertuaari valimises.

Järgmisena lavastamisele tulnud Nõukogude Vene kirjaniku Aleksei Faiko draama *Inimene portfelliga* kujunes esimese poolaasta huvitavaimaks etenduseks. A. Faiko kuulub kaasaegse Vene dramakirjanike hulgas n. n. kaasteelaste („poputšiki“) gruppi. Kaasteelasiks nimetavad nõukogudelased ise neid kirjanikke, kes küll igati on deklareerinud oma poolehoidu kommunismile ja soovi kaasa aidata uue kommunistliku kultuuri ülesehitamisele, kuid kes, kuna ei ole võrsunud ega pärit proletariaadi hulgast, ei suuda oma loomingus maalida proletariaati esikohal seisvana. Kõnesolev teos annab meile ka õigupoolest ühe „kaasteelase“ (Granatov) traagika, kes püüab end kokku võtta täisvereliseks nõukogudelaseks saamiseks; kuid „minevik tungib sisse igast praost“ ja pärast pikki heitlusi endaga ei leia kangelane tekinud ummikust muud väljapääsu, kui et võtab endalt elu. Teos on kirjutatud suure sisemise pingega ja on väga jõuline. Intriigi pinevus kasvab iga stseeniga; teose lõppakord saavutab erilise mõju äärmise lakoonilisuse tõttu, mis otsekui jätkas intriigi tõelise lahenemise hoopis kuhugi väljapoole. Tüübid on joonistatud mahlakalt, paiguti hää humooriga. — Lavastus R. Ratasessa esimese katsetisena sel alal oli küllaltki rahuldav. Nimiosaline E. Türk (Granatov) näitas tunnustatavat süvenemist tüüpi ning tunduvalt arengut niisuguse „hingestatud mängu“ poole, nagu see eriti on nõuetav vene draamades. Teisist osalisist oleks märkida: H. Hellas (Granatovi emana), A. Sunne (prof. Androssovina), R. Ratasess (Lihomskina; suutis tõlgitsemises küll vististi kõige lähemale jõuda vene tüübile). Ja viimaks pr. M. Türk ja E. Pärn, kes veenvalt kujutasid kommunistlikus maailmas üleskasvanud poorkodanikke. Kübetki sentimentaalsust, asjalik, karmilt otsekohene, närvidetu, — see oli mingisugune uus inimene, mida nägime nende poolt tõlgitsetuna. Idas kasvab üles uus põlv, kel vaevalt mingit seost endisega. Karm elu muudab nende tunded kargeks kui jää. *Inimene portfelliga*, väike kild tollest muust maailmast praegu nii eraldatud maast, muutus meie silmis hetkeks elavaks. Kena karaktertüübi lõi ka H. Piller, kuid oma stiliseerituna tunduva valaikkumisega kippus kalduma muidu küllalt ühtlasena tunduvast ansamblist välja.

Viimase sõnalavastusena hooaja esimesel poolel anti A. Adsoni algupärand *Iluduskuninganna*, komöödia kolmes vaatuses. See on meie möödunud aasta üldiselt väga keskpärasena tunduva draamatoodangu hulgas üks silmapaistvamaid töid (? Toim.). Aineistikult aktuaalne, — iluduskuningannade valimine on meil võrdlemisi nooreks nähteks, — ei kaldu ta siiski hädaohtlikuks muutunud reportaažilikkusse ega sõnastuse ilutulestiku pildumisse. Selles *Vanemuise* lavastuses tundus aga nagu liiaks kaldutavat tüüpide joonistamise karrikatuurilikkusse. Nii A. Meering (kes ühtlasi oli lavastajaks) Ossi Purana, nii pr. M. Türk emand Mägrakesena; jõulised tüübid muidu, aga liigselt karrikatuursed. Selles mõttes kõige tagasihoidlikumana tundus R. Ratasessa loodud suurepärane kingsepp Mägrakese kuju. Väga hää iluduskuninganna õena oli J. Suvorova kooliplitika. E. Talvik nimiosas ei suutnud mänguliselt küll künida nende loorberite lõika-

misena, mis tema tüübile — iluduskuningannale — iseenesest sülle langesid. Lavastuse vooruseks oli elavaks ja kiiretempoliseks kujundatud tegevustik, mis näidendi esmakordsel jälgimisel võis mõnegi puudulikkuse viia tähelepanu keskusest välja.

OPERETIHOOAJA esiklavastuseks käesoleva sesooni esimesel poolel oli Ralph Benatzky *Kolm musketääri*, mida eelmisel hooajal *Estonia* suure eduga oli mänginud üle 30 korra.

Operetti juhtivateks jõududeks kogu poolaastal olid: lavastuses — Elli Stukis, muusikas — Juhan Simm, tantsudes — T. Kapper. Dekoratsiooniks, samuti kui draamale: V. Haas.

Kolme musketääri libreto on kirjutatud Alexandre Dumas' (isa) ainetikule, kasutades eeskujuks osaliselt viimase samanimelist teost. Tegevustik, mille tagapõhjale joonistub lõik vastavat ajajärku Prantsusmaal, on jagatud 14-ss pilti. Nii suur piltide arv eeldaks meelsasti pöördlava kasutamise võimalust. Siiski õnnestus piltide vahetamise kiirust viia rahuldavusse piiridesse.

Autor on nimetanud *Kolme musketääri* „mänguks romantilisest ajast eilse ja tänase muusikaga“. Originaalseid viise on selles vähe, materjalina on kasutatud slaagerid (*Sonny Boy*, *Rag Doll* ja nende kaasaegs.), katkeid tuntumaist ooperi-ariaist, vanemaid marsse ja laulukesi. Imeteldav on, kuidas R. Benatzky need kõik on suutnud sulatada rahuldavasse tervikusse.

Kolm musketääri siin aga ei kujunenud loodetud lööknumbriks. Vististi mõningasti põhjusel, et see operett üldiselt ei ulatu palju üle keskpärasuse, eelmine hooaeg aga oli annud kaks harukordset tugevat tööd, nimelt *Viktooria* ja *ta husaari* ning *Havai lille*. Viimaseist eriti *Viktooria* saavutas menu, millise osa-

F. Langeri „Kaamel läheb läbi nõelasilma“ Vanemuises

liseks meil viimaste aegade jooksul pole saanud ükski teine operett ning miile muljeid suvi veel polnud jõudnud kustutada. — „Musketääride“ lavastusest *Vanemuises* vääriks esiletõstmist tantsujuhi saavutus 13. pildis. Tegevustiku ühtlusel jäi kõige nõrgemaks 5. pildi algus, kus kalduti üldisest žanrist välja. Näitlejaist andsid pääosalised üsna meelevääraid kujusid; E. Stukis kuningannana, E. Nander Leona de Castrona, O. Lipp, A. Meering, H. Nau musketääridena ning J. Pöder kardinalina.

Järgmiseks tuli lavastamisele R. Katscheri *Unistuste kiirrong*. See operett huvitas ennekõike libretto (Karl Farkas ja F. Grünbaum) omapärase käsitlusega. Nimelt on siin järjekordselt astunud ligi vanale probleemile: kuidas tuua lava publikule (või ümberpöörduvalt) võimalikult veelgi lähemale kui seda suudetakse tavalises teatris. Seks on nähtud ette kaks omapärast kuju, direktorid A ja B, kes on pandud etendama otsekui paari haruldaselt temperamentse päältvaataja osa, kes vahest hüppavad sekka ka laval arenevale tegevusele. Oli mõeldud saali ja lava vahelist distantsi võimalikult vähendada, mis tegelikult ka läks *Vanemuises* korda. Tulemusist aga võis õppida, et kuigi niisuguse võtte uudsus esmakordsel esitamisel sääl, kus niisugused katsetamised on väga haruldased, võib tunduda huvitavana, on vähemasti praeguseks kujunenud maitse kohaselt võimatu oletada, et selles oleks avastatud operetile mingi püsiv vääriavam maneer. Ei, kindel distants lava ja publiku vahel on palju stabiilsem; publiku intensiivsema kaasaelamise mõttes aga, nii kummaline kui see ka ei ole, tundub ta olevat isegi tarvilik. — *Unistuste kiirrongi* muusika on sünnkoobiline ja nõuab

„MONTMARTREI KANNIKE“ VANEMUISES

tugeva rütmika andmist. Kohati võis märgata rütmi selgust kannatavat kahelt poolt põhjustatuna; esiteks ei leidu orkestris, kus peärõhk keelpillidel, tarvilisel määral rütmi toetavaid pille, teiseks aga näisid vähem tavalised rütmifiguurid lauljale tegevat raskusi. Üheks paratamatult takistavaks asjaoluks selliste džässilike laulude esitamisele on meie keel, mis ei ole sellele žanrile kõige sobivam.

Hulk tegelasi löi rahuldavaid tüüpe. Vääris hääd tähelepanu noor tantsijanna V. Otsus, kes lühikese ajaga on võtnud publiku sooja sümpaatia; ilus, paindunud figuur, hää liikumine, ilmekas miimika, see kõik suudab huvitada.

E. Ká l m a n i *Montmartre'i kannikest*, mis järgnes pärast paari vanema lavastuse (*Metsaülevaataja tütar* ja *Havaii lill*) kordamist, tuleb kahtlemata lugeda hooaja esimese poole parimaks operetiks. See ei ole löökoperett, ei sisalda šlaageeriks saamisele pretendeerivaid viise; ei ole nii kiiresti vallutav kui „Viktooria“, mis mõningasti võitis P. Abrahami kui uue komponisti omapärase ilmega. Kuid julgesti võib teda asetada viimase kõrvale. Libreto (J. Brammer ja A. Grünvald) jääb küll dramaatilisel ülesehitusel „Viktooria“ omast taha, aga siin on huvitav jälgida, kuidas selle puudused katab meisterlikult arendatud muusika, mis opereti kui terviku kohta jätab vaevalt midagi soovida. Eriti hääd on näit. 1. ja 2. vaatuse finaalid, mis oma ülesehitusest ei teeks häbi ühelegi ooperile. — Lavastus oli voolav ja rahuldav, välja arvatud asjaolu, et lavastaja näis olevat unustanud nõude: olgu teos kuitahes hää, ta ei tohi olla nii pikk, et publik etenduselt lahkudes võiks tunda end juba pisut väsinuna. Neli t. on ikkagi liiga kaua, ka parima jälgimisel väsitakse.

Nimiosas pr. E. Nanderi oli järjekordne võimalus publiku südamete võitmiseks. Ta tõlgitses „Kannikest“ tütarlapseliku kerguse ja väga õrna sentimentaalsusega, olles lähemal *Estonia* primadonna Milvy Laidi tõlgituslaadile kui suuremale hulgale vastava osa tõlgitsejaist välismaal, kes siin andsid mingi „vahva tüdruk“ tüübi. Nähtavasti olekski olnud viimane moodus meile vähem sobiv. O. Lipp Raoulina, muidu sümpaatne, tundus nägevat raskusi madalamate toonidega, millede suhtes ettevaatus ei oleks üleliigne. Kõrvalosalised (J. Suvorova, H. Nau j. t.) rahuldusid. A. Meeringuga näib olevat omandatud väga kasutatava ja tubli jõud, kes võib üllatada oma mitmekülgusega.

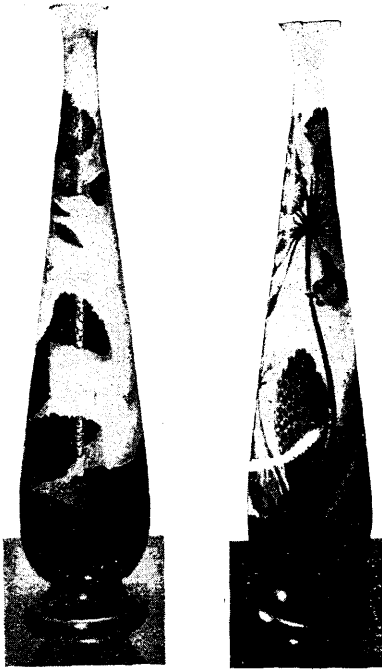
Viimseks tuli uuele lavastamisele *Lõbus lesk*. See oli kõneldava poolaasta parim operetietendus lavastuslikust küljest. Tihe ja huvitav, ega ka mitte liiaks pikk. Haruldase harmoonilise terviku ühtlasi dekoratiivselt moodustasid näit. 2. vaatuse esimesed pildid. — Nimiosas andis pr. E. Stukis mänguliselt oma parima saavutise, olles tõlgitsemises ületamatult leidlik ja värskes.

KOKKUVÖTTES olgu märgitud järgmist. Jälgides *Vanemuise* teatri tegevust möödunud poolaasta algusest kuni selle lõpuni võime märgata tugevat arenemist selle stabiilsuse poole, mis tõsisemaks tööks hädavajalik. Nimetatud stabiliseerumise teostamisele on kindlasti aidanud kaasa hooaja keskel ettevõetud samm, koondada nii direktori kui dramaturgi kohused ühe ainsa isiku kätte, kes samal ajal ei ole huvitatud tegutsemisest näitlejana ega alatise lavastajana. Teatri kunstiline tase näitab tõusu. Muidugi ei ole veel saavutatud seda, mida ehk oleks võidud loota; kuid suur samm edasi on palju väärt, kui sellele järgneb teine.

Edaspidise tegevuse ratsionaliseerimises on muidugi lahendada veel hulk küsimusi. Nii alatise lavastaja leidmine (mis kiire töö juures väga vajalik), uute jõudude hankimine, parema akustikaga saali muretsemine j. m.

Publiku usalduse tagasivõitmine on läinud korda sel määral, et võimaldas omastkohast märkimisväärt saavutuse: teater lõpetas möödunud poolaasta eelarveaja puudujäägita.

Rein Eliaser, jun.

GALLÉ VAASID

G. Naelapea omand.

Fot. E. Kald

MAURICE BEDEÏ

kõneles Tartu Prantsuse Teadusliku Instituudi ja Pen-Klubi poolt korraldatud õhtul 23. jaan. s. a. ülikoolis Prantsuse individualismist.

M. B. on prantsuse kirjanik. Tartu saabus ta Helsingi ja Tallinna kaudu, kus ta samuti kõnedega esines.

M. B. sai laiemasti tuntuks alles a. 1927, mil ta omandas *Concourti* auhinna oma Norra aineil kirjutatud romaaniga *Jerôme*. Sel romaanil oli haarakordne menu, ta oli lõbus, kergesti loetav ja vaimukas. Tänapäev on seda romaani tõlgitud 22 keelele. *Jerôme*'le järgnenud romaani keskkujuks oli vene pagulane Prantsusmaal, vürst Malinoff, kes peab koka ametit. Kahes teises teoses — *Fašism* ja *Philippine* — vaadeldakse kaudu ironia ja lõbusa tähelepanekupriili Itaaliat, aga äsja (jaanuaris) ilmunud romaanis *Zulfu* türgi olusid.

Oma kõnes käsitles M. B. päämiselt oma tähelepanekuid Eestist.

G. A. ROHEN Y GÁLVEZ

5-ndal märtsil esines Tartus Akadeemilise Kirjanduse Ühingu poolt korraldatud ettekandekoosolekul kõnega mehhiko kirjandusloolane G. A. Rohen y Gálvez. Teemaks oli: „Hispaania inimene oma kirjanduse valgustusel“.

Huvitav ettekanne kauge külalise poolt sündis saksa keeles.

Vastu hommikut

Õõ viimane pilv varjutab punaka kuu.
Tuhakarva taevasõõr on madal ja rünk,
ja väeti all varjus näib lumine puu
keset lagendiku külma ja valevat laiust.

Õõ viimane pilv ja tema kahanev vari.
Valge vaikus ja kusagil lohistuv surm.
Kurb ja võõras kodukatuse längus hari.
Sünnjad varjupoolsete mägede küljed.

Näe, kahvatab, hõreneb tähtedesõel
ja linnutee kustutab väikesed, vilkuvad tuled.
Tusk südames torgib kui terav härmatisõel:
kuu kiired on kitsad ja külmad niisug õõ

lõpeb. Üksainus veel täht, tumehõbene
itfa külmana, kalgina hõoguma jääb.

Marta Kuus

Eestikeel

Emakeel, eesti keel, inglise keel (vrld. Inglismaa), *prantsuse keel*, kuid *emakeelne, eestikeelne, ingliskeelne* jne. Nii nõuab praegu-maksev reegel. Selle reegli vastu aga patustatakse äärmiselt palju, eriti õpilasile selle reegli seletamisel näevad õpetajad palju vaeva. Ikka kirjutavad keskkooliõpilasedki *ingliskeel, saksa keel* jne.

Me säästaksime palju energiat ja närve, kui kirjutaksimegi sõna *keel* neil puhkudel alati koos eelneva sõnaga: oleks kerge meeles pidada ning väl-diksime kahemõttelisusigi, näit. (Koolivalitsuse ringkirjast): ...*seitsme saksa keele tunni vabaksjätmine* oleneb... Nagu oleks *seitsme saksa* (mehe) keel jne. Siin muidugi on võimalusi selgemaks väljendumiseks: *Saksa keele seitsme tunni...*, kuid järgnevas lauses pole võimalik vältida kahemõtteli-sust: *Ta õppis selgeks selle peene ning painduva saksa keele*. Päälegi on *ing-lise keel* kõlaliselt tunduvalt lohisevam *ingliskeelest*.

Kui meil on sunduslikult maksmas sääraseid „keeled“ kui *riigikeel, alg-keel, ürgkeel, võõrkeel, emakeel, kodu-keel, asjaajamiskeel, õpilaskeel* jne., miks ei peaks siis võima tarvitada ka *eestikeel, ingliskeel, prantsuskeel* jne. kokku! Tõsi, ka sakslased, soomlased veel teisedki rahvad tarvitavad küll *keel* lahus, kuid see ei tarvitseks siduda meid ja vägistada meie mõtlemisviisi.

„Helge“

Õigek. sõnastik, Aavik'u Uute sõna-de sõnastik, Kettunen'i Eesti-soome sõ-naraamat jt. annavad — nähtavasti Wiedemann'i järgi — sellele ilusakõlali-sele sõnale tähenduse „rõhuvalt, läm-matavalt soe (ilma kohta), sk. *schwül*, ven. *знойный*“. Tegelikult aga tar-vitatakse seda praegu eranditult tähen-duses „hele, selge, mõnus, meeldiv jne.“, näit.: *helged minutid, helged mä-lestused*. Nii prof. Saareste pidi niima-ma (konstateerima) abituriientide riigi-tööde kontrollimisel 1929, et nois tõis ei leidunud sõna *helge* mitte ühtegi korda tähenduses *schwül*, vaid alati mingis

muus tähenduses — *hele, selge, mõnus* jne.

Kui võrd Wiedemann'il on õnnestu-nud selle sõna õige tähenduse tabamine rahvasuust, näib olevat ka kaheldav, kuid praegusele keelemaitsele naaldud-es peaksime küll vabastama selle sõna tollest ebameeldivast ning kõlaliselt sei-sukohalt ebavastavast tähendusest *schwül* ja soovitamegi ta tarvitamist tähenduses *hele, selge, mõnus* jne. See-ga pääseksime ühest alatisest veast ja eluõigustaksime selliseid ilusaid lauseid, nagu: ma ei unusta eales noid helgeid tunde mu elus, helge mälestus meenub mulle tollest õilsast inimesest.

Uusi sõnu

hõle (-da) — (tühjusest) õudselts kõ-mav (hää, l, ruum). Kuulsin koopast hõ-ledat oigamist. Hõle hää, l kostis maha-jäetud lossiruumist. Hõle ning õudne on too hüljatud maja.

nõlp (-bi) — (totralt) hajameelne. Nõlbilt saatis ta teda silmadega. Nõlp vaade silmis, seisib ta abitult oma maja rusude ees.

hõlk (-gu) — (rippuv, kõlkuv) kell, (vn. kolokol/čik/, sk. *Glocke*). Nad mu-retsesid oma kirikule uue hõlgu. Vahe-aja lõppedes kõlistatakse kooles hõlku. *hõla* — hõlgu kõla. *hõlama* — (laialt) kõlama (hõlgu kohta).

kormud (sg. korm /-u/) — kulmu-karvad (vn. brovi). Tal on hallid juuk-sed, kuid kormud on tal veel täiesti mustad.

tibima — kikivarvul e. -varbail (no-bedasti) liikuma. Meeldivalt tibis tant-sijanna laval. *tibing* — tibimine.

tõlv (-i) — uhmrinui, petkel.

tave (-da) — ebaelastne, mittevet-ruv. Tina ja kitt on tave. *tavestuma* — tavedaks muutma (näit. metalle).

eerima — salakirja (ära) lugema vai loetavaks tegema, dešifreerima. Eks-perdid eerisid kommunistide salakirja.

lõlv (-i) — vaheruum (näit. rak-kude vahel koos).

volp (-ba) — villkopp. Tartus on veel praegugi seitse volbaga kaevu.

Manivalde Lubi

Karl Eduard Sööt

Fot. Th. John

K. E. SÖÖT AASTAL 1886 Üldse esimene ülesvõtte luuletaja

Karl Eduard Sööt, üks hilisema ärkamisaja ja venestusajastu esileküündivamaid luuletajaid, sai 26. detsembril 1. a. 70-ne aastaseks.

K. E. Sööt sündis Tartu lähedal Raadi vallas veskirentniku pojana. Evis hariduse Tartu saksa seminari algkoolis ja kreiskoolis. Samal ajal leidis ta Tartu eesti seltsielust äratust rahvuslikuks mõtlemiseks ja tegutsemiseks ning algas koolis valitseva saksa vaimu kiuste katsetamist eestikeelsete värssidegagi. Aga alles paar aastat pärast kreiskooli lõpetamist, a. 1883 algas Söödil avalikkusele nähtav luuletajatee. Maal, kodu ümbruses end ka seltskondlikus tegevuses harjutanud, oli Sööt nii kirjanduslikult kui ka seltskondlikult teataval määral kogenenud mees, kui ta a. 1886 asus A. Grenzsteini *Oleviku* toimetusse.

Ajalehe toimetusse pääsemine avas luuletajale senisest hoopis avaramad tegevusvõimalused, samuti ei võinud jääda kasuliku mõjuta Söödile ka A. Grenzsteini tolle aja kohta üsna laia-

line haridus. Just sel ajajärgul arendas Sööt eriti elavat tegevust luule alal ja just noid aastail valmis ka ta esimene luuletistekogu *Aasa öied* (1890), millele juba aasta pärast järgnes teine. Kuid teiselt poolt sattus kindla rahvusliku suuna võtnud Sööt *Oleviku* juures A. Grenzsteini üha selgemini ilmsiks tuleva ideelise kõikuvuse tõttu raskesse hingelisse kitsikusse, mis muuseumi külalt selgel kujul kajastub ka ta järgmises kogus *Rõõm ja mure* (1894).

1893. a. lahkus Sööt *Oleviku* juurest ja asutas paar aastat hiljemini Tartus raamatukaupluse ning trükikoja ning jäi sel alal tegutsema pikemaks ajaks, kuni nende ettevõtete likvideerimiseni maailmasõja eel. Vormiliselt üha oskuslikumaks ja sisuliseltki kaalukamaks muutudes ei jäänud aga Söödil sel ajal äritegevuse kõrval palju mahti kirjanduslikuks loominguks. Üsna pika vaheaja järele ilmus sajandi veerul *Saatus* (1899) ja veel neli aastat hiljem *Mälestused ja lootused* (1903).

Pärast seda vaikis Sööt pikemaks ajaks, kui jätta arvestamata ajuti siinsääl ajalehtedes ja ajakirjades ilmunud luuletusi. Sajandi algusest päälle ikka vilkamaks muutuv kirjanduslik elu uute tungide ja uute nõuetega ruttas Söödist mööda. Mitte küll sellepärast, et Sööt ei oleks olnud võimeline ajaga ühes minema. Vastuoksa, ta suurt ko-

ERNST ENNO ja K. E. SÖÖT
Tartus a. 1906

hanemisvõimet uuele maitsele tõendavad harvad avalikkuse ette jõudnud näited tolleaegsest loomingust vägagi hästi. Aga ta oli sidunud end järjest seltskondliku tegevusega, kaasa tõmmates Tartu Eesti Põlumeeste Seltsis, Vanemuises, Eesti Kirjanduse Seltsis, Eesti Rahva Muuseumis ja mitmel pool mujal, mis loomulikult ei võinud soodustavalt mõjuda kirjanduslikule loomingle.

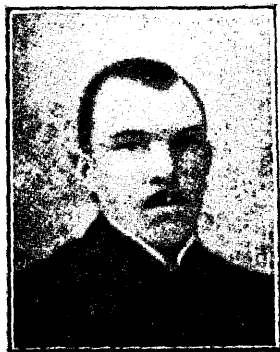
Riikliku iseseisvuse algaastail hakkas Sööt veel kord ajakirjanikuks, sedapuhku *Postimehe* juures, ning jäi sellele alale 1923. a. sügiseni. Samal ajal kogus ta kokku pärast viimast kogu lähedale paarikümne aasta vältel ilmunud luuletised ja avaldas need päälkirjaga *Kodu* (1921). Samuti asus ta kogu oma värsitoodangu koondamisele ja kohendamisele uustrukis, mis valmis 1925. aastal *Eesti Kirjanduse Seltsi* väljaandel *Austate kajastuse* nimelisena.

Oma varasema toodangu korraldamise ja laialise seltskondliku tegevuse kõrval on Sööt viimase aastakümne kestel ilmutanud ka tähelepandavaid kultuurloolase huviseid ning võimeid ja on ilmutanud vastaval alal rea hoolega läbitöötatud kirjutisi. Samuti on tema luuletajaloomuski viimaste aastate jooksul nõudnud oma osa, veel 1928. a. ilmus Söödiilt eriraamatuna pikem luuletis *Vabadusrist*.

K. E. Söödi värsitoodang pole eriti rikkalik, kuid seetõttu pole selles ka kuigi palju tühjajalkõlisevat sabloonset luulet, mis on üldiselt nii iseloomulik möödunud sajandi 90-ndaile aastatele. Ta on pea alati siiras, peaaegu alati on ta värsis väljendust otsinud ainult siis, kui selleks põhjust andis mingi sügavam sisemine tõuge.

K. E. Sööt on laulnud peamiselt isamaast, kodust ja armastusest. Ajal, mil väline surve püüdis suretada kõik rahvusliku iseolemise eeldused, võitles Sööt oma isamaa-luules rasket võitlust kahtluste ja lootuste vahel. Mitte alati ei suutnud ta säilitada usku tulevikku, kuigi vahel valmis oli võitlema, tulgu kas või surm. Ja see viib luuletaja norutundeni, mis alles aja veeresed läheneb. Samasugune elegeiline meeleolu iseloomustab ka Söödi koduluulet. Säägi on muret ja vaeva külluses, ütleb luuletaja.

Kuid vaatamata sellele, koguni seda rohkem armastab ta kodu luuletajale,

KIRJANIK JAAN OKS

Käesoleval aastal möödub 15 a. Jaan Oks'a surmast.

Jaan Oks sünd. a. 1884 Saaremaal. Lõpetas Kaarma kooliõpetajate seminari. Oli rahvakooliõpetaja Lääne-Eestis ja Samaara kubermangus. Suri Tallinnas.

Jaan Oks'a käsikirjadest on seni avaldatud *Tume inimeselaps* (1918), *Kriitilised tundmused* (1918), *Kannatamine* (1920) ja *Neljapäev* (1920). Need tööd äratasid kohe ilmuks meie lugeja- ja kriitikonna suurt tähelepanu.

Kahjuks ei ole Jaan Oks'ast säilinud ühtki korralikku pilti. Eluloolised ja muud andmed tema kohta on alles korraldamata ning läbi uurimata. Need säilitatakse Johannes Semperi poolt Laenu-Hoiu Ühisuse seifis.

Hauasammas J. O-le (vaadatagu 1931-se a. *Olioni* lk. 289) Tallinna Rahumäel avati 10. VI. 1931.

Isegi Söödi armastusluulele pole see tundekalduvus võoras, kuigi ta sel alal algas lauludega, millele vallatavas mänglevuses pole võrdseid. Peagi satub ta aga ka siin meeleollu, mis sunnib lausuma:

*Luimetulekut ei oota mure,
Ega luigelendu oota lein.*

K. E. Söödi luule — see on meie kõige raskema ajastu luule, seepärast ei tohi sellest otsida uhket paatost ja meeltüendavat elurõõmu. Kuid selles leidub palju otsekoheseid sõnu õiguse otsimisest iseendas ja maailmas. Ja mis ongi siis veel kõrgem siht ühele luuletajale, kui olla õiguse osutaja oma südamesõnades!

RICHARD WAGNER

13-dal veebr. möödus 50 aastat Richard Wagneri surmast. Kogu kultuurmaailm mälestas seda päeva Wagneri kontsertide korraldamisega suure meistri austamiseks. Ka *Vanemuise* muusikaosakond korraldas sel puhul suurejoonelise sümfoonia kontserdi, mis hästi õnnestus ja mille ettevalmistuseks oldi palju vaeva nähtud.

Muusikuna on Wagner hiigelkuju väheste omasarnaste kõrval. Ent ka kirjanikuna ja suure inimesena on ta tähelepanuväärne ja austatav. Ta kirjanduslikulgi toodangul on kestev väärtus kirjanduses ja ajaloos, kuid eriti suur tähtsus on tal Wagneri enese musikaalse loomingu õigel hindamisel ja täielisel mõistmisel. Mitmed ta kirjatööd, eriti aga ta *Kõnelused enesega* selgitavad kõige tabavamini, millised olid Wagneri kunstiveened ja et Wagneri kunstiideaal pole kuidagi lahutatav ta eluideaalist. Dramaatikuna ületab ta kõiki eelkäijaid oma väljendusviisi ennenägematu jõuküllusega ja kindlusega ja see väljendusviis lähtub ta isiklikest elamustest. Õrnast, alateadlikust seesmisest võnkumisest kuni ahelaist vabanenud kire määramiseni kujutab ta väiksematki tun-

devarjundit säärase ürgjõu ja haaravusega, mis sunnib meid aukartuses kumarduma ta geniaalsuse ees. Ta teosed on nii läbi imbunud ta isikust, et igaüks neist kujuneb teatud mõttes pihitumiseks. Alul jääb see tõsiasi ainete valiku tõttu varjatuks. Jumalate ja kangelaste maski taga ei aima me kaasaegset inimest. Ja ometi on kogu see masendav suurus, ohjeldamatu hoog, armastuse igavesti rahuldamatu igatsus, ekstaatiline andumus, ülev loobumus ja päästmise anumine Wagneri enese elu; säärane ta ise oli, nii tundis ta süda, nii töötas ta vaim.

Wagner ja ta kunst on vabad igast kompromissist ja ainult ta kõikumatu, püha veendumisega on seletatav see jõud, millega ta igivanu müüte nende püsivas sümboolses tähenduses mõistis ja maailmale kinkis igavese tõena. Sellega on seletatav ka Wagneri ületamatu väljendusviisi jõurikkus, sest ta mitte ei valitsenud täielikult vormi üle ja ei käsitanud virtuoslikult kõiki väljendusvahendeid, vaid sellele seltsib ka veel vägev moraalne võim. Nii võitleb inimhing lootuse ja ahastuse vahel kõikudes oma lunastuse ja seega ühtlasi maailma lunastuse eest.

HELILOOJA MIINA HERMANN

PROF. JAAN TAMM †

17-ndal veebruaril suri Tallinna konservatooriumi kauaaegne professor ja direktor Jaan Tamm 58 a. vanuses.

J. Tamm sündis 12. jaan. a. 1875 Tarvastus, renditalu peremehe pojana. Isa muusika-armastus oli pärandunud ka lastele, kellest kaks, — meie esimene lauljanna Aino Tamm ja kadunu — on võitnud silmapaistva koha eesti muusikaelus.

Lõpetades kihelkonnakooli, astus kadunu Tartu Treffneri eragümnaasiumi, ning jätkas kooliõpingute kõrval viiuliõppimist. 1891. a. sõitis ta Peterburi, et säälse konservatooriumis arendada viiuliõpinguid. Oma vanaduse tõttu ei pääsnud ta aga viiuliklassi ja tolleaegse konservatooriumi direktori Johansoniga soovitusel hakkas ta õppima metsasarve. A. 1897 lõpetas ta konservatooriumi eritselt hääde tagajärgedega ning jäi elatunud prof. Homiliuse abilise konservatooriumi juure metsasarve õpe-

tajaks. A. 1908 nimetati ta juba sama ala korraliseks professoriks ja konservatooriumi inspektori abiks.

Konservatooriumi töö kõrval mängis prof. J. T. 23 aastat Peterburi kuulsas õueorkestris, olles ühtlasi selle solistik — ja lühemat aega, — enne kodumaale asumist, Maria ooperi orkestris.

A. 1920 siirdus kadunu kodumaale, kus sai Tallinna kõrgema muusikakooli professoriks ja a. 1923 konservatooriumi direktoriks, millises ametis püsis tänini.

Kadunud tuli, nagu kõigil meie muusikameestel, õppida väga raskeis ainelistes tingimustes. Õppetöö kestel pidi ta enesele mitmesuguse kõrvaltööga ülalpidamist teenima. Nii juhatas ta muuhulgas 1892.—1895. a. Peterburi Eesti kooliseltsi laulukoori ja esines eesti pidudel metsasarve- ja viiulisolistina. Ka pärast konservatooriumi lõpetamist oli ta sagedaseks solistik Peterburi Eesti seltsi piduõhtuil.

Nii muusikaõpetajana kui konservatooriumi juhina oli kadunu oma vastutuleliku, otsekohese ja õiglase iseloomu tõttu meie muusikaringkonnas suures lugupidamises.

HELILOOJA MIINA HERMANN

sai 10. veebr. s. a. 69-aastaseks. Samaks ajaks oli möödunud 50 a. sellest, kui temalt ilmus trükkis esimene laul ja 40 a. sellest, kui ta algust tegi koorijuhatamisega.

Miina Hermann on loonud palju üldiselt tuntud asju, mis jäävad püsima meie helivalla raudvarana.

Juubilari auks oli 10. veebr. *Estonias* korraldatud pidulik juubeliaktus, kus teatavaks tehti, et Tallinna konservatoorium on helilooja valinud oma au liikmeks.

Prof. J. Aaviku järele kehabab Miina Hermann „väärilises suuruses Eesti naissoo paleuslikku aktiivsust meie rahvuslikus uuestisünnis. Teda on kannud ja õnnistanud idealism.”

KAHETSUSEGA peame avaldama, et hra Bernhard Linde pilt ühes vastava allkirjaga on sattunud s. a. Olioni leheküljele 125 vastu B. Linde soovi: pilt oli mõeldud tema kirjutuse „Miss Elizabeth Chudleigh” juure. Eksituse tõttu on ka pildi allkirjaks pandud „Mag. phil.”

JULIUS PÖDER

on töötanud 25 a. näitelaval, esinedes draamas, lustmängus, operetis, ooperis, jandis ja kõiges muus, mis meie näitelaval on olnud mõeldav ja kus tema esinemine nõuetav. Ta on *Vanemuise* kandvamaid jõude. Suur on tema loodud kujude arv, mida teatrisõbrad tänuhilikult mäletavad.

Julius Pöder'i 25-a. lavategevuse juubeli puhul etendati 26. veebr. Vanemuises Soome kirjaniku J. Karma näidendid *Lembitu*. Juubilar esines nimiosas ja talle annetati palju lilli ning „sisukaid“ ümbrikke ärateenitud tunnustuse tähena.

Tartu Kunstiklubi pääkoosolek

oli 30-ndal jaan. *Postimehe* toimetuse ruumes. Koosolekut juhatas toim. O. Mänd. Protokolliis Peet Vallak.

Klubi — täpsemalt väljendades: *Tartu Kunsti ja Kirjanduse Klubi* ajutise juhatuse esimehe Henrik Visnapuu poolt antud ülevaatest selgus, et klubi tegevus on kujunenud küllaldiselt elavaks (milles muidugi on võinud veenduda ka klubi liikmed ja sõbrad ise). On muuseas peetud 9 klubiõhtut liikmetele ja kutsutud külalistele. Väga huvitavaks on osutunud nii mitmedki nendest õhtutest (nagu näit. keeleõhtu Joh. Aaviku osavõtul j. t.). Laekur E. Türk'i aruanne näitas, et klubi on töötanud isegi väikese rahalise ülejäägiga.

Edaspidise tegevuskava ülesannete hulka otsustati võtta pääle muu ka kunstiohtute korraldamine laiemale osavõtjaskonnale (senine klubiõhtust osavõtjate arv on kõikunud 100—200 isiku vahel) ning iga-aastase kunsti- ja presiballi teostamine Tartus. Ball kujuneks Tartu esinduslikumaks sündmuseks.

Pääkoosolekul võeti vastu klubi kodukord ja eelarve. Samas valiti ka klubile juhatus, kes järgmisel päeval oma vahel ametid järgmiselt ära jagas: esim. H. Visnapuu (kirjan.), abiesim. R. Jõks (laulukunstn.), kirjatoim. Jaan Kitsberg (ajakirjanik), laekuriiks Ed. Türk (näitleja), majaisaks J. Pütsepp (maalikunstn.). Juhatusliikmete asemikeks valiti P. Vallak (kirjanik), J. Nõmmik (maalikunstn.) ja A. Ojasson (muusik).

Revisjoni-komisjoni valiti: G. Naela-pea (ajakirjan.), Villem Ormisson (maalikunstnik) ja Ed. Ole (maalikunstnik).

Repertuaaritoimkonda valiti: K. Ader (õpet.), Ed. Ahas (maalikunstnik), Arno Raag (kirjanik), Hedvig Kikerpill (laulukunstn.), Irmgard Kraut (laulukunstnik), Hans Piller (näitleja), Maret Pedajas (kirjanik) ja Erni Hiir (kirjanik).

ARNOLD VISMANN

Arnold Vismann 15 a. laval

ARNOLD VISMANN sünd. 25. XI. 1898 Sangastes küla sepa pojana. Nii isal kui emal oli ilus lauluhääl. Kaua aega oli kogu perekond tegev *Sangaste Lauhu ja Mängu Seltsis*. See oli seltsi elu viljakamaid aegu.

Juba 15 aastast hakkas A. V. seltsis laulukoori juhatama. Seda tegi ta järestikku 5 aastat. Samal ajal esines ta ka näidendeis, olles suuremalt osalt ka ise näitejuhiks.

Koolis käis A. V. alul külakoolis, siis Otepää progümnn. ning hiljem Tartu Kommertskoolis, mille lõpetades a. 1920 saab kaubandusteaduskonna üliõpilaseks. A. 1927 lõpetab ta Tartu Konservatooriumi — selle viimses lennus.

Vahepeäl, juba kommertskooli õpilasena, hakkab ta esinema *Vanemuise* laval kooriliikmena. Keskkooli lõpetanud jääb ta teatri juure palgalise näitlejana draama ja opereti alal. Peatselt usaldatakse tema kätte ka juba suuri osi. Eri-list leidlikkust näitas noormees *karakterosades*.

Kui *Vanemuise* lavale pääsis operett, anti V-le päämiselt koomilisi osi. Hääle arenedes sai ta juba kaalukamaid osi laulda. Kuid loomulikult see kõik noort inimest ei rahuldanud. Ta rahunu vaim ei tea, mis nüüd teha, kas töötada elukutselisena laval edasi või jätkata õpinguid ülikoolis: võimata oli kahel rindel edukalt edasi jõuda. Ta lahku ülikoolist ning andub lauluõppimisele Stahlbergi juhatusel. 5 a. pärast, nagu öeldud, lõpetab ta Konservatooriumi lauluklassi.

Vahepeäl enesele rohkem väerika ala ooperi näol leides, asub ta sel alal tööle suure hoole ja armastusega, lavastades kahel *Vanemuise* hooajal 5 ooperit, millised *Vanemuise* tegevuses on jäänud püsima haruldase saavutusena Tartu kohta.

1927-nda a. sügisel siirdub A. V. Tallinnasse *Estonia* teatri oma armastatud ooperi alale. Ja *Estoniale* on juubilar jäänud ustavaks tänini.

Kuid ta ise arvab, et see ei ole siiski veel lõppsaavus tema senises töös ja tegevuses. Nimelt lootvat ta kord jälle Ülikooli astuda, et seda nüüd aga lõpetada — teoloogina...

Ooperis on Vismann Tallinnas väga armastatud ja lugupeetud. Tema eriline and osade käsitlemisel on ka siin vastukaja leidnud. Teda on nimetatud mehe Sobinoviks, ja seda mitte alusetult. Ta oskab igas osas leida südamlikku nooti ning seda käsitada publiku häameeleks. Oma osa tunneb ta enne ettekanne läbi ning alles siis — esineb publikule. Kui näitleja omas südames midagi tunneb, siis tunneb seda ka kuulaja. See on nagu raadioülekanne ja -vastuvõtt. Lavatehnika ju üksi ei aita. Vismann usub, et „südamemäng“ on eelistatud *Vanemuises*, kuna *Estonias* on nõuetav eeskätt tehnika.

Vismanni esimeseks osaks ooperis oli Gaston *Traviata's*. Ka oma juubelitükiks on ta valinud sama *Traviata*.

Üldse on A. V. esinenud laval üle 1100 korra, sellest arvust luues 133 isepalgelist osa (draamas 67, operetis 35 ja ooperis 31 osa). Kahtlemata väärtuslikumaks osaks tema tööst on olnud ooper.

15 a. kestel on A. V. veel esinenud 143 korda kontsertlavadel solistina kõigis meie kodumaa linnades. Tema laul oma seespidise soojuse ja musikaalsuse tõttu on väga armastatud. Vismanni hääl ei ole suur ega iseäranis kõrge, kuid siiski väga meeldiv ja tuleb kuumast südamest. Tema repertuaaris on kõik laulud ümarad, pildikesed skitsi-taolised ning oma põhitoonilt ikka melan-koolsed.

Arvustusi on A. V. kohta kirjutatud umb. 250 ning ülekaalukalt ikka täis kiitust.

Lõppeks on Vismann palju laulnud grammofoni plaatidesse, millised võitnud suure populaarsuse. Ta on laulnud parimatele firmadele, nagu: *His Masters Voice*, *Odeon*, *Columbia* — üle 50 numbril. Eriti populaarseks Eestis on saanud tema poolt plaadile lauldud *Lapseõlve kodu* ning palju muid soolopalu nii meie omadelt kui võorastelt heliloojatelt.

Arnold Vismanni auõhtu *Estonias* ooperis *Traviata* pr. Therese Rei kaastegevusel külalisenä Violetta osas oli 2. märtsil.

AUG. PEERNA

HALLPÄÄ
Morograviitir

Noorte kirjanduslikest katsetusist

Meie II-se üleriikliku kirjandusnädala puhul lausus üks avaliku elu tegelastest: „Kirjandus peab olema isiku loomisvõime, hinge ning teadvuse väljendaja, ta teotahte ning tungide avaldus”. Aluseks võttes siinkohal saksa filosoofi Alfred Döblin'i inimigade teooria kolmeastmelise liigitelu (lapse-, mehe- ja raugaiga) näeme iga generatsiooni juures sõnakunsti alalgi „oma loomingut”. Ka noorte kirjanduslike nähtuste juures võime sagedasti rõhutada sõna „oma”, kuna see võrreldes kesk- ja vanempõlve kirjandusliku toodanguga tõesti kannab erisugust originaalset ilmet. Päämiselt aine valiku suhtes. Kui viimaste kirjanduslike generatsioonide „pegasus” ratsutab elu tolmusel teel, siis verisulgis kirjanduslik põlv lendab oma luulehobusega rohkem „pilvede pääl”. Kuigi käesolev artikkel ei pretendeeri mingile põhjalikkusele, siiski mõtteavaldusena seab see oma sihiks anda linnulennulise ülevaate huvitavaima ja levinud noorpõlve eneseavalduse iseärasusist. Sagedasti on ristitud noorte puberteediealiste (14—19 a.) kirjanduslikke ilmuvusi mõningate kirjandusteadlaste poolt „noorte omaks loominguks”, kuid sajaprotsendiliselt seda mitte uskudes loobun ma allpool ka selle termini tarvitamisest ja nimetan neid

pigemini noorte kirjanduslikeks katsetusiks. Esiteks asjaolul, et osa „loomingu“ kuulub päritolult võrastesse salvedesse. Teiseks aga ei hinda üldsus noorte katsetusi kirjanduslikul alal küllalt väärtuslikeks või olgu ainult kaasnootre poolt. Isegi noorist ülepää kasvanute rahuldavaidki töid ei taheta tunnustatute teoste kilda arvata, vaatamata siis puberteediealise noorsoo meteorolikke viiksatusi. Noorte kirjanduslikud katsetused on päämiselt kambris endaette nokitsemised ja sünnivad maailma suurte jõupingutuste saatel, sihiga — *l'art pour l'art*. Seega neid pisut lähemaltki silmitsedes ei saa kuigi suuri nõudeid püstitada nii sisu kui vormi ja keele arvustamisel, mida nõuab sõna „loomingu“, vaid seda sõnatoodangut tuleb hinnata kui noorsoo hingeelu kambri avastajat võtit.

Rääkides noorte kirjanduslikest katsetusist ei saa tahes ega tahtmata mööda nende vaimusünnituste väljendusvahenditest — noorsoo ajakirjadest. Viimaseid võime liigitella üldse kahte ossa: üleriikliku ja lokaalse ilmega. Esimesi annavad välja noorsoo keskorg-id (ENK, ENSL, ÜENÜ), teisi jälle üksikud noorte ringid. Esimesed, s. o. üleriiklikud noorsoo ajakirjad on suuremal määral noorsoo keskorg-ide häälekandjad ja sõna neis ajakirjus saavad enamikus suurema vaimse tasemega noorte juhid. Need ajakirjad ei ärata suuremat huvi madalamal vanaduseastmel viibivais nooris, kuna nad on rohkem keskorg-ide ametlike teadete bületäänid ja ideoloogiliste küsimuste arutelud. Seega on nad hinnatavad noorsootöö propaganda seisukohalt kui noorsooliikumise ajaloo ürikud. Selle vastu aga kestvaim väärtus kaasajas on kohapäälseil noorsooajakirjul, milliseid enamikus viljelevad keskkoolid, kuna selles noorte jõugus ilmekalt avaldub *Sturm und Drangperiode*. Lokaalse iseloomuga noorsoo ajakirju ilmub meil üle riigi üsna kena koguke, niihästi trükilt, šapirografeeritult, mimeografeeritult, käsitsipaljundatult etc. Need noorte vaimusünnituste taimelavad ei taha sisu jaotuses kuidagi viisi suurtest kuukirjadest taha jääda. Säägli figureerivad mitmesugused

AKADEEMIK OSTROUHOV

G. Naelape omand.

LAGO-DI-COMO

Fot. E. Kald

osakonnad ja nurgad. Nii esitatakse kirjandusosas: luuletusi, novelle; kunstiosas: reproduktsioone parimaist õpilaste töist ja karikatuure kaasõppureist, isegi õpetajaist, kus leitakse paras koht nende „hääde” ja „halbade” omaduste piitsutamiseks. Küllap viimane on seletatav kaasaegse erakondade teenistuses seisva ajakirjanduse mõjustamisest, kus ajalehed on rakendatud vastaspoolte juhtide (resp. tegelaste) materdamisele. Samuti on mainimisväärt noorsoo ajakirjade sisus male-, kroonika- jne. nurgad. Väliselt taotlevad nad küllalt soliidust, eriti trükitud ajakirjad, kuid mõnikord näivad nende kaanepildid kui „ristsõnamõistatused” ja päälkirjad kui „filosoofilised probleemid”. Mis aga kogu noorsoo ajakirju punase niidina läbib, s. o. teatud rebellikkus, rahutus ja liigne paatos, mis sageli võltsiksi osutub. Viimasel ajal on levinud rohkem trükitud noorsoo ajakirja tüüp, kuid arvestades praegust majanduslikku surutist ja trükimusta karmimat nõuet pala viimistlemise suhtes, näib noorile siiski sobivam olevat käsitsipaljundatud ajakiri. Noorsoo keskorg-ide ajakirjade kahvatu tiraaž on eelduseks „vähematele vendadele” majandusliku mittetasuvuse suhtes. Päälegi käsitsipaljundatud ajakirjana jääks see tõeliselt noorsoo ajakirjaks, kuna trükitult võib kujuneda mõne „üksiku andeka nooruri kirjandusliku „toodangu” esikteoseks. Eriti oleks mõeldav viimase noorsooajakirja tüübi levimine provintses. Kui aga noori siiski tiivustab trükitud sõna, siis arvestatagu alati sotsiaalselt põhimõtet — noorsoo ajakiri olgu enamiku noorte kirjandusliku maitseharimise ja kasvatuses vahend. Kõnesolevad noorsooajakirjad on küll bengaalituled, mis meteorlikult ilmuvad ja kaovad, kuid nende tõsine väärtus seisab puht-pedagoogiliselt noorte liigse energia rakendamises õilsamale tegevusele, ja mõnigi hilisem kirjanduslik talent ja avaliku elu tegelane on just siin oma esimesi vagusid ajanud.

Mis esimeste vagude ajamise põhjuseks, siis on see seletatav nooruri erilise sotsiaalse asendiga ja hingeelu struktuuriga. Teatavasti puberteediealine inimolend ei evi ühiskonnas mujal kodust tunnet kui noorsooliikumise erivormes, moodustades n. n. noorusühiskonna. Selline sotsiaalne asend paneb paratamatult nooruri opositsiooni olemasolevate eluvormidega. Pidades laste „mängutuba” liiga kitsaks ja meeste (resp. tänapäeva ühiskonna) „peretuba” küllalt rāpaseks, hakkab ta oma harduslikus lihtsemeelsuses fantaseerima teatavast ideaalsest eluvormist, „māgede tippudest”, „pilvede harjadest” jne. Kuid noorusfantaasid ei lepi palja teoretiseerimisega, vaid „ideaalse eluvormi” programm sõnastatakse — algab kirjanduslike katsetuste periood, mis vāltab mõningate noorte juures lühemat, teistel pikemat aega. Harilikult selle kestvus kõigub mitmed aastad, kuid kindlaid konsekventse on raske tõmmata. See *Sturm und Drangperiode* väljen-

TALVINE TEE

Fot. Anton Starkopf

JOHAN KÕIV

17. veebr. pühitses tegelik põllumees Johan Kõiv Palupera v. *Rahi* talus oma 60-ndat sünnipäeva.

J. K. on sünd. Vana-Otepää v. *Elva* talus popsi pojana. Visa töömehena põllumajapidamist alustanud rentnikuna väikekohtadel on ta suure tahtejõu ja energiaga järjest oma jalgealust kinnitanud. Alustades Vana-Otepääs, siirdus ta Pühajärve ning säält Arula valda. Ta rendib Arula *Vanamõisa* ja *Arula* suurmõisad, lõpuks omandades *Rahi* talu, kus ta praegu töötab ümbruskonna eeskujulisema põldurina.

J. K. on ka agar seltskonnategelane põllumeeste seltsides, majandusühisusis, ühispankades, piimaühinguis jne.

JOHAN JÄNES

Tartu l. X-nda algkooli kauaaegne juhataja. Pühitses hiljuti oma pedagoogilise tegevuse 25-a. ametijuubelit.

J. J. sünd. 14. I. 1888 Viljandimaal Uusna vallas. Praeguses koolis töötab ta alates a. 1912.

Juubilar on vanimaid koolijuhatajaid Tartus. On agaralt osa võtnud ka seltskondlikust elust.

JUHAN OSTRAT 50-A.

5-ndal märtsil pühitses seltskonnategelane, vann. adv. Juhan Ostrat Tartus oma 50-ndat sünnipäeva. J. O. on väsimatu töömees.

dub mitmesuguseis toiminguis. Seatakse sisse päevikud, algab kaasnoortega kirjavahetus, töötab luulehobu jne. Kogu seda askeldust läbib muidugi teatud aate-likkus ja noorusidealism, avaldugu see siis platoonilistes või erootilistes amoral-aules, ultranooruslikus protestivaimus vanemapõlve vastu, pessimistlikus elule-suhtumises, paatoslikus patriotismis või modernses human-suses ja kosmopolitismis, liiges loodusenaütumises etc. Need mainitud ainealad — õigupoolest moodustavadki oma mitmekesisis variatsioones nooruse kirjandusliku teemastiku. Kuid olukord nooruse hüplevusest saab mell selgeks, kui kordame siinkohal ainult ühe eesti noorsootegelase sõnu: „Vanadel on elutarkust — noortel on riski; vanadel on loogikat — nooril fantaasiat ja ideaale; vanad kaaluvad võitluseraskusi — noored ei tunnusta ühtki kompromissi; noorus otsib uusi teid — vanad säilitavad tradit-sioone. Noored on ikka „mässajad“, olgu see revolutsioones, vaba-dusvõitlusis, idealistlikes liikumisis või muus radikalismis. Juba loodusseaduste järele ei saagi see olla teisiti.”

Järgneb

Aafrika eestlasi

VÄLJARÄNDAMISE päivil, mil paljud siirdusid Eestist kas Austraaliasse, Ameerikasse või teisele, on rida eestlasi rännanud ka Aafrikasse. Ühed on peatunud Põhja-Aafrikas Prantsusmaa asumaal, teised Belgia Kongos, kolmandad Lõuna-Aafrikas. Vahest üksikuid „eksisid“ Abessiiniasse, Tanganyka'sse jne.

Põhja-Aafrikas leiduvat *Päevalehe* andmeil ligikaudu 10 eesti perekonda. Pääle nende — võorasteleegioni eestlased. Marokkos on isegi Eesti konsulaat. Konsuliks on eestlane dr. Peets.

Lõuna-Aafrikas näib eestlaste arv ka umbes 10-ga piirduvat. Muide, nad on siin laiali, üksteisest sageli kaunis kaugel, ühed linnades (näit. üliõpil. Arnold Lätti oma emaga, vennaga ja õega), teised kusagil sisemaal (agronoom dr. Endel Muna) väga mitmekesises töös ja tegevuses. Hra Lättil on oma farm ja mingisugune lille- ja fruktiäri Port Elizabeth'is. Hääd äri tegevat sääl mõned eestlased kartulikasvatamisega, sest kui päämiselt sisseveo kaup olevat kartul Lõuna-Aafrikas kallis.

Lõuna-Aafrikas töötab veel rida eesti insenere, end. merimehi jne. kaevandustes ja mujal. Hiljuti jõudis Kapilinnast kodumaale end. Nõmme arst dr. Helmi Lill, kes veetnud Aafrikas, Kapimaal, mitu ilusat aastat. Majanduslik kriis, ulatunud nüüd otsaga ka Aafrikasse, on teda ühes koduigatsusega jälle Eestisse tagasi toonud.

Abessiinias töötavat keegi eesti kunstnik — keisrite-keisri koja juures — ja keegi eesti arst.

Tanganyka's, Ida-Aafrikas elab vististi 3—4 eestlast. Viimaste hulka kuuluvad praegu ka härrad Märks ja Nurk, kes väga rasketes tingimustes läbistades Sahaara (nagu nad sellest ise kirjutasid *Päevalehes*) nähtavasti seiklesid tükk aega Aafrikas. Kogu nende viimaste aastate elu pole olnud muu kui — seiklusterikas romaan.

Karl Nurk on end. Tartu lombardi, laenu-kassa omaniku poeg, kes Vabadussõja päivil oli tuntud agara sõdurina. Tema õde Helmi Nurk on abiellunud Jugoslaavia autokuninga (?) pojaga.

Eestist lahkus Karl Nurk mitme hää aasta eest.

Juba tema ja ta reisikaaslase rännakud läbi kogu Lõuna- ja Kesk-Euroopa ning Inglismaa on olnud seiklusrikkad. Kuid oma haripunktile jõudsid need Karl Nurk'ale alles Aafrikas, kus ta ühes oma sõbraga saab juhtivaks tööjooks lord Lovelace'i kohviistandustes.

Noor lord Lovelace on rikka aristokraadi-perekonna praegune ainus meessoost võsu. Tema esivanem oli 17-nda sajandi inglise poeet Richard Lovelace, kellest Richardson nii palju räägib omas romaanis *Clarissa Harlowe* ja A. Puškin omas *Eugen Onjegin*. Nähtavasti osutas Karl Nurk Aafrika võsas noorele lordile mingi olulise teene, lordile, keda ta alul küll veel ei tunnud ega ka aimanud isikus, keda ta oli abistanud. Selle inglise aristokraadi tänulikkuse tõttu algab meie Nurk'a päädpööriv tõus. Ta saab inglase saatjaks viimase reisidel. Märks jääb Aafrikasse, Nurk aga saab oma käsutusse isegi lordi lennukid. Algavad rännakud mööda Aafrikat ja Euroopat. Šotimaal kuulub lord Lovelace'ile 16 lossi. Peatselt tunneb Karl Nurk end neis lossides rohkearvuliste teenrite karja keskel üsna koduselt. Vahel lordi ülesannetel Londonis viibides elab ta nüüd Inglismaa päälinna kuulsamas võorastemajas, kus harilikult peatuvad kroonitud pääd ja maailma rikkamad. Siin ööbimise arvel ühe päeva eest maksa 300—400 krooni ei näi meie mehel olevat mingit raskust.

Kapilinnas — lord Lovelace'i seltskonnas — tutvub Karl Nurk krahv Czernin'iga, Austria-Ungari maailmasõjaaegse viimse välisministri pojaga ja selle naisega. Selle tutvuse tulemuseks on see, et mehest, muidugi viimase nõusolekul, lahutudes krahvinna abiellub Karl Nurk'aga.

Kas hra Nurk ka praegu seisab lordi teenistuses, ei ole teada, küll on ta Tanganyka's omandanud 2000 akri suuruse kohviistanduse. Kõrvalolevad pildid näitavad hra Nurk'a ja tema abikaasat ning nende inglise sõpru ühes teenritega jahiretkel Tanganyka's.

JAHIRETKEL TANGANYKA'S

Ülal: Pr. Nurk jahitelgis. Kõrvalpildil: Karl Nurk oma naisega jahisaagi — jaanalinnu juures. Keskel: K. Nurk tema poolt lastud lõviga. Kõrvalpildil: Pr. Nurk teenriga surmatud leopardi ees. All: K. Nurk, mr. Gibb ja major Bankier pühvliga. Teisel pildil: gnu.

Fot. E. Kald

Olioni pere 1929—1933

Istuvad (vasakult paremale): keeleteadl. David Karopun, *Olioni* toim. a. 1929—1931. Keeleteadl. Alice Naelapea, *Olioni* praegune kunsti- ja kirjanduse osak. toimetaja. Herta Türk, praegune Tartu Linnapanga ametnik. Töötas *Olioni* talitusliikmena 1931—1932. Georg Naelapea, *Olioni* üld- ja vastutav toimetaja. Linda Ungerson, *Olioni* tal. liige, alates 1932. a. sept.

Seisavad: stud. med. Arved Volter, *Olioni* tal. liige 1930. a. esim. p. Herbert Mettig, *Olioni* tal. liige 1931. a. Paul Johansson, Tartu, Tallinna ja Narva üldise ajakirjanduse kontori *Pressa* omanik ja *Olioni* üksiknumbrite ainuõiguslik üle-Eestilik levitaja käesoleval aastal. Herbert Laas, *Olioni* kuulutuste-osakonna juhataja. Abel Kuusk, *Postimehe* kauaaegne (16 a.) vilunud töötaja ja *Olioni* senine teeneterikas murdja. Elmar Kald, *Olioni* foto-reporter. Töötas ka talituses 1929. a. lõpul ja 1930. aasta esimesil kuul.

Pildil puuduvad: *Olioni* kauaaegne keeleline toimetaja mag. Johannes Aavik, prl. Heleene Laas, *Olioni* t. l. peaaegu ajakirja kogu senise ilmumisaja kestel ja stud. Johan Kurvits, kes töötas *Olioni* juures a. 1932 ja 1933. Samuti puudub pildil *Olioni* esindaja Tallinnas advokaat Johannes Kallman.

Olioni kõigile üksik- numbrite müüjatele.

Teatame, et oleme „Olioni“ üksiknumbrite üleriikliku levitamise õiguse, alates 1. jaan. s. a., annud

Ajakirjanduse Kesklaole „PRESSA“

Tallinnas, Rataskaevu 5, telef. 435-16

Tartus, Rüütli tän. 11, telef. 9-58

Narvas, Hermannii 11

ja palume kõiki „Olioni“ seniseid ja uusi üksiknumbrite müüjaid nüüdsest alates pöörduda üksiknumbrite tellimisega otse Ajakirjanduse Kesklao „Pressa“ (omanik hra Paul Johansson) poole ja temale ka tasuda kõik arved 1933. a. „Olioni“ numbrite eest. Vanad tasumata arved endistest aegadest tulevad kohe õiendada „Olioni“ talitusele.

Üksiktellimiste asjus palutakse ka „Olioni“ müügikohti endiselt pöörduda kiiresti otse „Olioni“ talituse poole, kuna üksiktellimisi aasta, poolaasta jne. pääle rahuldab endiselt „Olioni“ talitus ise.

NB! „Olioni“ müügikohtade poolt vastu võetud tellimiste arved tulevad samuti tasuda „Pressale“.

Lootes, et „Olioni“ lugupeetud levitajad ka Ajakirjanduse Kesklaole „Pressa“ näitavad oma täielist usaldust

jääme suurima lugupidamisega

„Olioni“ talitus

Tartus, Karlova 18-a—2. Telef. 5-42.

Kohvik-Söögisaal „ROOM“

Rüütli tän. nr. 1.

Saadaval alati maitavad lõuna- ja õhtu-söögid. Eeskujulik puhtus, korralik teenimine.

Külastage, siis veendute ja jääte alaliseks külastajaks.

Austusega

Söögisaali „Room“ omanik.

Poolast välismaalastele töövõimaluste kitsenduste pärast Eestisse sõitnud vilunud Eesti

Elektro-tehnik — automobilist

soovib vastavat või ükskõik millist teenistust.

Tartu, Filosoofi tän. 14, kr. 1.

Proovinumbrite asjus

teatame, et proovinumbrit on talituses võimalik saata ainult 25-sendilise tasu eest. Numbri valiku õigus jääb talitusele. Kõik proovinumbrite soovijad ja saajad registreeritakse.

Austavalt „Olioni“ talitus

„Olioni“ talituses on saada „Olioni“ endiseid aastakäike hinnaga :

1930. a. Olion iluköites (kullaga)	kr. 10.—	
— „ „ „ broš.	kr. 8.—	
Üksiknumbrid (väljaarvatud nr. 5) à	—	75 s.
1931. a. Olion iluköites (kullaga) à	kr. 10.—	
Üksiknumbrid nr. 1, 2, 3, 4, 9, 10, 11 ja 12 à	—	75 s.
ja nr. 5/6 ja 7/8 à	kr. —	1.—
1932. a. Olion iluköites à	kr. 10.—	
Üksiknumbrid nr. 1, 2, 3, 4 à	—	75 s.
ja nr. 5/6, 7/8 ja 9—10 à	kr. —	1.—
Aastakäikude tellijaile hinnata kaasandeid.		
Iga aastakäik üksikute numbritena (9 kr. asemel) à kr. 6.—		
Samuti on „Olioni“ talituses saada oma kirjastuse		
„Lokis“, Prosper Mérimée novell, hinnaga à		50 s.
„Eesti autoreid“ (Ella Pastak, Juhan Aud, Arthur Roose,		
August Vallner) hinnaga à		40 s.
„Välisautoreid“ (Kuus juttu: Maupassant, De Musset,		
Mérimée, Dreiser, Ezerinš, Erss) hinnaga à		75 s.
Järelmaksuga saates kannab saatekulud tellija.		

„Olioni“ talitus

Hind 75 senti